

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОГО
ТА МУНІЦИПАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ

**І.І. Вініченко, О.В. Гончаренко,
Н.В. Дацій, С.О. Корецька**

МАКРОЕКОНОМІКА

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів
вищих навчальних закладів*

Київ – 2006

УДК 330.011.1(075.8)

ББК 65.012.2я73

В 48

*Гриф надано
Міністерством освіти і науки України
(лист № 14/18.2-56 від 16.01.2006 р.)*

Рецензенти:

Покотілов А.А. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної теорії Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту;

Малік М.Й. – доктор економічних наук, професор, завідувач відділу підприємництва Національного наукового центру “Інститут аграрної економіки УААН”.

Вініченко І.І., Гончаренко О.В., Дацій Н.В., Корецька С.О.

В 48 Макроекономіка. Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 176 с.

ISBN 966-364-260-2

У навчальному посібнику висвітлено основні проблеми макроекономічного аналізу. Посібник складений за нормативною програмою курсу “Макроекономіка”, що викладається студентам економічних спеціальностей. До кожної теми подано тести, проблемні питання, питання для самоперевірки та задачі для вирішення.

Розрахований на викладачів, студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів.

ISBN 966-364-260-2

© Вініченко І.І., Гончаренко О.В., 2006

© Дацій Н.В., Корецька С.О., 2006

© Центр навчальної літератури, 2006.

ПЕРЕДМОВА

Становлення ринкових відносин в Україні вимагає підвищення рівня підготовки фахівців економічного напрямку, які відіграють важливу роль у соціально-економічних перетвореннях країни.

Макроекономіка є однією із важливих дисциплін, що формують професійну підготовку фахівців, здатних працювати в умовах ринку. Макроекономіка посідає важливе місце в системі економічних знань. Перш за все, вона пов'язана з політекономією і мікроекономікою. Макроекономіка має тісний зв'язок зі спеціальними економічними науками: економікою підприємства, бухгалтерським обліком, фінансами, банківською, біржовою діяльністю, статистикою ринку товарів і послуг та ін. Базуючись на економічній теорії, вона дає інструментарій для економічної практики.

У центрі уваги макроекономіки – причини та наслідки спільної діяльності всіх агентів національної економіки, які знаходять своє відображення через такі узагальнюючі категорії, як валовий внутрішній продукт, сукупні витрати, зайнятість та безробіття, інфляція, державний бюджет, платіжний баланс, валютний курс тощо.

Завдання макроекономічної науки полягає в тому, щоб на основі економічного аналізу систематизувати, з'ясувати, узагальнити факти, які стосуються механізму функціонування ринкового господарства в цілому, і визначити основні ефективні напрямки (моделі) його розвитку на перспективу. Саме це обумовлює об'єктивну необхідність і значущість набуття ґрунтовних знань основних положень макроекономічної теорії майбутніми фахівцями. Усвідомлення процесів і явищ, що відбуваються на макроекономічному рівні, знання законів макроекономіки стає запорукою ринкових перетворень в Україні, запорукою підприємницького успіху кожного суб'єкта ринкових відносин.

Навчальний посібник відповідає типовій програмі з дисципліни “Макроекономіка” для економічних спеціальностей. У посібнику широко застосовуються наочні матеріали – графіки, таблиці, приклади, що дозволяє студентам ефективно використовувати його в навчальному процесі. Головним завданням посібника є всебічне сприяння активізації пізнавальної діяльності, прояву самостійності і творчого потенціалу студентів.

До кожної теми додаються загальні методичні положення, вузлові питання для самоперевірки та практичні завдання, які можуть бути використані студентами в процесі поточної роботи. Вирішуючи задачі, розглядаючи конкретні ситуації, можна навчитись різних методів економічного аналізу, самостійно оцінювати економічну реальність і робити висновки.

Тема 1

ПРЕДМЕТ І МЕТОД МАКРОЕКОНОМІКИ

1.1. Предмет і об'єкт макроекономіки

Макроекономіка – галузь економічної науки, що вивчає економіку як єдине ціле з погляду забезпечення умов стійкого економічного зростання, повної зайнятості ресурсів, мінімізації рівня інфляції і забезпечення рівноваги платіжного балансу.

Макроекономіка вивчає фактичний стан національної економіки, на основі чого розробляються різні варіанти впливу на процес економічного розвитку. В основі вивчення макроекономіки знаходиться фундаментальне протиріччя між матеріальними потребами людей і економічними ресурсами, якими вони володіють для задоволення потреб.

Матеріальні потреби необмежені, а економічні ресурси для їхнього задоволення – обмежені. Це протиріччя розглядається не з позицій окремих суб'єктів економічної діяльності, а з позицій національної економіки в цілому.

Матеріальні потреби – це бажання людей володіти товарами і послугами, що приносять корисність. Матеріальні потреби пов'язані з економічними ресурсами, до яких відносять усі природні, людські і вироблені людиною засоби, що використовуються для виробництва товарів і послуг.

Економічні ресурси підрозділяють на: матеріальні ресурси (земля, сировина, капітал, копалини); людські ресурси (праця і підприємницька діяльність); капітал (“інвестиційні ресурси”, або інвестиції).

У зв'язку з обмеженістю ресурсів досягти підвищення рівня задоволення потреб можна тільки підвищуючи ефективність використання всіх наявних ресурсів, тобто шляхом підвищення ефективності функціонування національної економіки. До

основних напрямків підвищення ефективності національної економіки відносять:

1. Забезпечення повної зайнятості ресурсів, тобто залучення в економічний оборот усіх ресурсів, придатних для виробництва товарів і послуг: повна зайнятість працездатного населення, максимальне залучення в сільськогосподарське виробництво землі, повна завантаженість виробничих потужностей.

2. Досягнення повного обсягу виробництва. Під таким обсягом розуміють обсяг, при якому продуктивні можливості ресурсів використовуються найбільш повно і відповідно до їх виробничого призначення (рілля не може використовуватися під несільськогосподарські потреби, фермери не повинні забирати врожай косою якщо є комбайн, інженер не повинний працювати двірником).

3. Досягнення найбільш раціонального розподілу наявних ресурсів між виробництвом окремих видів продукції та між виробництвом споживчих і інвестиційних товарів. У першому випадку найбільша ефективність досягається за умови рівноваги між попитом і пропозицією при відсутності як надвиробництва, так і дефіциту, в другому – коли забезпечений баланс між поточними і перспективними потребами.

4. Зростання технічного рівня виробництва.

Результатом дії таких факторів, як збільшення зайнятості населення і технологічний прогрес, є економічне зростання. Економічний зростання забезпечує збільшення обсягу виробництва, що наближує до розв'язання фундаментальне протиріччя між необмеженими потребами і обмеженими економічними ресурсами. Для забезпечення стійкого економічного зростання необхідно керувати циклічними коливаннями розвитку економіки.

Керування економічним циклом з метою забезпечення повної зайнятості ресурсів і досягнення неінфляційного економічного зростання здійснюється за допомогою інструментів макроекономічної політики: бюджетно-податкової (фіскальної) і кредитно-грошової (монетарної). Бюджетно-податкова політи-

ка здійснюється в основному урядом, а кредитно-грошова – Центральним банком.

Координація короткострокових і довгострокових цілей, вибір інструментів та розробка альтернативних стратегій фінансової й монетарної політики є *об'єктом* дослідження в макроекономічній теорії.

У макроекономічному аналізі використовуються агреговані величини, що характеризують рух економіки як єдиного цілого: ВВП, середній рівень цін, ринкова ставка відсотка (а не ставка відсотка окремого банку) рівень інфляції, зайнятості, безробіття.

1.2. Метод макроекономіки та макроекономічні моделі

Макроекономічні моделі являють собою формалізовані (логічні, графічні й алгебраїчні) описи явищ і процесів з метою виявлення функціональних взаємозв'язків між ними.

Будь-яка модель є спрощеним, абстрактним відображенням реальності (тому що всі деталі не можуть бути одночасно прийняті до уваги). За допомогою таких узагальнених моделей визначається комплекс альтернативних способів керування динамікою рівнів зайнятості, випуску, інфляції, інвестицій, споживання, процентних ставок, валютних курсів і інших внутрішніх (ендогенних) економічних змінних. Ймовірні значення останніх встановлюються в результаті розв'язання моделі. У якості зовнішніх (екзогенних) змінних, величина яких визначається поза межами моделі, в основному виступають інструменти фінансової чи монетарної політики (зміни у величинах державних витрат, податків, грошової маси, відсоткових ставок).

Використання макроекономічних моделей дозволяє оптимізувати поєднання інструментів бюджетно-податкової, кредитно-грошової, валютної і зовнішньоторговельної політики, керувати циклічними коливаннями економіки. Основним питанням побудови будь-якої моделі є визначення кола факторів, істот-

них для аналізу даної проблеми. Змінні також групують за способом виміру їх у часі: на змінні запасу і змінні потоку.

Змінні запасу можуть бути визначені тільки на певний момент часу і характеризують стан об'єкта дослідження на конкретну дату – початок чи кінець року (державний борг, обсяг капіталу в економіці, загальна чисельність безробітних).

Змінні потоку вимірюються в одиницю часу (за місяць, квартал, рік) і характеризують власне “плин” економічних процесів у часі (розмір споживчих витрат за рік, обсяг інвестицій за рік).

Потоки викликають зміни у запасах: нагромадження бюджетних дефіцитів за ряд років призводить до збільшення державного боргу; зміни запасу капіталу наприкінці поточного року в порівнянні з його величиною на кінець минулого року можуть бути представлені як потік чистих інвестицій за рік. Взаємозв'язок запасів і потоків складає основу вихідної макроекономічної моделі кругових потоків.

1.3. Модель кругових потоків.

Загальні умови макроекономічної рівноваги

В основі макроекономічного аналізу закладена модель кругових потоків (або модель кругообігу ВВП, доходів і витрат). Ця модель містить у собі тільки дві категорії економічних агентів – домашні господарства і фірми – і не припускає державного втручання в економіку.

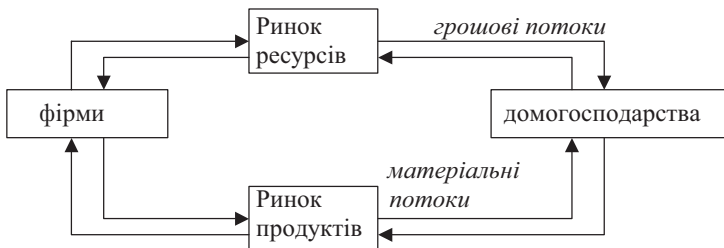

Рис. 1.1. Модель кругових потоків

У такий спосіб економіка представлена замкнутою системою, у якій доходи одних економічних агентів з'являються як витрати інших. Витрати фірми на ресурси одночасно являють собою потоки заробітної плати, ренти й інших витрат для домашніх господарств. З іншого боку, потік споживчих витрат утворює виторг (чи дохід) фірми від реалізації готової продукції. Потоки „доходи–витрати” і „ресурси–продукція” здійснюються одночасно в протилежних напрямках і постійно повторюються.

Основним висновком з моделі є рівність сумарної величини продажів фірми сумарній величині доходів домашніх господарств. Це значить, що для закритої економіки (тобто без будь-яких зв'язків із зовнішнім світом) без державного втручання величина загального обсягу виробництва в грошовому виразі дорівнює сумарній величині грошових доходів домашніх господарств.

У відкритій економіці з державним втручанням модель кругових потоків ускладнюється. У модель вводяться дві інші групи економічних агентів – уряд і зовнішній світ. Рівність при цьому порушується, тому що з потоку „доходи–витрати” утворюються „витоки” у вигляді заощаджень, податкових платежів і імпорту. Витоки – це будь-яке використання доходу не на придбання виробленої усередині країни продукції. Одночасно в потік „доходи–витрати” вливаються додаткові кошти у вигляді ін'єкцій – інвестиції, державні витрати й експорт.

Ін'єкції – це будь-яке доповнення до споживчих витрат на продукцію, вироблену усередині країни. За допомогою трансфертів, субсидій, податків й інших економічних інструментів держава регулює коливання в рівнях виробництва зайнятості та інфляції. Якщо домашні господарства вирішують витратити менше, то фірми змушені скорочувати випуск продукції, що, у свою чергу, призводить до зниження сукупних доходів. Рівень попиту на товари визначає рівень виробництва і зайнятості, а рівень випуску формує рівень доходів власників факторів виробництва, що у свою чергу, визначає сукупний попит.

Реальний і грошовий потоки здійснюються безперешкодно за умови рівності сукупних витрат домашніх господарств, фірм, держави й іншого світу сукупному обсягу виробництва Су-

купні витрати дають поштовх до зростання зайнятості, випуску і доходів; з цих доходів знову фінансуються витрати економічних агентів, що знову повертаються у вигляді доходу до власників факторів виробництва.

Якщо сукупні витрати, що визначають сукупний попит, знижуються, то і сукупний обсяг зайнятості й випуску падає, що знижує сукупні доходи, які визначають, у свою чергу, сукупний попит. Тому важливою задачею макроекономічної політики є стабілізація сукупного попиту.

Завдання до практичного виконання **Визначити правильну відповідь**

1. Макроекономіка досліджує економічні процеси на рівні:
 - 1) підприємства;
 - 2) галузі виробництва;
 - 3) окремого ринку;
 - 4) національної економіки.

2. Об'єктом макроекономічного аналізу виступає:
 - 1) економічний закон;
 - 2) економічний процес;
 - 3) економічна система;
 - 4) економічні відносини.

3. Об'єкти макроекономічного аналізу характеризують:
 - 1) агреговані величини;
 - 2) ймовірні величини;
 - 3) порівняльні величини;
 - 4) відносні величини.

4. Який сектор не належить до макроекономічних суб'єктів:
 - 1) підприємницький сектор;
 - 2) сектор домашніх господарств;
 - 3) державний сектор;
 - 4) сільськогосподарський сектор?

5. Основним методом макроекономічних досліджень є:

- 1) порівняльний аналіз;
- 2) соціологічний;
- 3) метод абстракції;
- 4) моделювання.

6. Макромоделі показують:

- 1) об'єктивне зростання показників;
- 2) взаємозв'язок між макропоказниками;
- 3) зв'язок між державними суб'єктами;
- 4) зв'язок між екзогенними величинами.

7. Яка ознака не характеризує вітчизняну модель перехідної економіки:

- 1) сильна регулятивна роль держави;
- 2) відсутність ефективного приватного власника;
- 3) високий рівень криміналізації господарського життя;
- 4) схильність чималої частини населення до державного патерналізму;
- 5) розв'язанням соціальних проблем здебільшого займаються підприємства?

8. Яке з тверджень поділяють прихильники ліберальної філософії макроекономіки:

- 1) зрівняльний розподіл доходів творить ефективну національну економіку;
- 2) ефективною є лише приватна власність, всі ж інші форми власності малорезультативні;
- 3) національна економіка не має автоматичного механізму, який забезпечує повну зайнятість ресурсів;
- 4) директивне планування забезпечує найефективнішу організацію національної економіки;
- 5) уряд через фіскальну та монетарну політику має впливати на сукупний попит?

9. Яка змінна є потоковою:

- 1) залишок на рахунку в банку;
- 2) державний борг країни;
- 3) робоча сила;
- 4) заробітна плата особи;
- 5) майно особи?

10. Яке твердження неправильне:

- 1) платежі фірм домогосподарствам за ресурси називають доходами;
- 2) різницю між податковими надходженнями і трансфертними платежами називають чистими податками;
- 3) до реальних змінних відносять кількісні змінні та відносні ціни;
- 4) видатки на товари й послуги становлять виторг, або надходження, фірм від продажу товарів і послуг?

11. Яке твердження неправильне:

- 1) відмінною рисою макроекономічної моделі є те, що вона виходить із гнучких чи негнучких цін;
- 2) модель – це спрощена теоретична схема впливу екзогенних змінних на ендогенні;
- 3) період, в якому ціни є негнучкими і тому ресурси можуть використовуватись у виробництві не повністю, називають довгостроковим?

12. Макроекономіка є частиною аналітичної економіки, яка вивчає:

- 1) виробничі відносини економічних суб'єктів;
- 2) ефективність функціонування національної економіки як цілого;
- 3) поведінку економічних суб'єктів на ринках ресурсів;
- 4) глобальні тенденції економічного розвитку людства.

13. Що не є основним каналом зв'язку держави з іншими економічними суб'єктами:

- 1) державні видатки;
- 2) податки;
- 3) державні закупівлі товарів і послуг;
- 4) державні запозичення;
- 5) споживчі видатки?

14. Який постулат не поділяють прихильники кейнсіанської філософії макроекономіки:

- 1) приватна власність є високоефективною;
- 2) ринкова система не має автоматичного механізму, який забезпечує повну зайнятість ресурсів;
- 3) обсяг національного виробництва й рівень зайнятості визначаються чинниками попиту;
- 4) ефективність функціонування економіки важливіша за соціальну рівність людей;
- 5) уряд має регулювати національну економіку?

15. Що не є проявом макроекономічної нестабільності:

- 1) уповільнення темпів зростання виробництва, які нерідко стають від'ємними;
- 2) зростання розриву в доходах між найбіднішими й найбагатшими верствами населення;
- 3) зростання масштабів безробіття;
- 4) різкі коливання курсу національної валюти?

16. Яке твердження неправильне:

- 1) закони природи вічні, а закони макроекономіки – історичні;
- 2) закони природи є об'єктивними, а економічні закони – суб'єктивними;
- 3) закони макроекономіки, як і закони природи, можуть мати формалізоване вираження?

Питання для контролю знань

1. У чому полягають пізнавальна й практична функції макроекономіки?
2. Що розуміють під поняттями “матеріальні потреби” й “економічні ресурси”?
3. Що є об’єктом макроекономіки?
4. Назвіть основні типи економічних систем. Чим відрізняються вони між собою?
5. Дайте характеристику різних моделей змішаної економіки.
6. У чому полягає сутність та особливості перехідної економіки?
7. Дайте характеристику основних суб’єктів змішаної економіки і покажіть їхню взаємодію у ринкових умовах.
8. Що є предметом макроекономіки?
9. У чому полягають позитивна й нормативна функції макроекономіки?
10. Як діє ринковий механізм?
11. Назвіть основні цілі, що їх вирішує держава своєю економічною політикою.
12. Які вчені внесли значний вклад у розробку теоретичних основ макроекономічної науки?

Тема 2

МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ ТА МЕТОДИ ЇХ ВИМІРУ

2.1. Показники результатів економічної діяльності

Динаміку економічного розвитку країни характеризує система макроекономічних показників. Вони є важливим інструментом державного регулювання і прогнозування розвитку національної економіки. Одним з основних макроекономічних показників для оцінки результатів економічної діяльності є *валовий внутрішній продукт (ВВП)*. Його динаміка використовується для оцінки загальної ефективності функціонування економіки і для визначення дієвості чи неспроможності заходів економічної політики, що проводиться урядом. ВВП вимірює вартість кінцевої продукції, виробленої резидентами даної країни за визначений період часу.

Кінцевими товарами і послугами є ті з них, що використовуються для кінцевого споживання, нагромадження й експорту.

Вартість проміжних товарів і послуг, витрачених у процесі виробництва (сировина, матеріали, паливо, енергія, інструменти, насіння, послуги транспорту, торгівлі, оренди), не включається у ВВП для запобігання подвійного рахунку. Термін “валовий” означає, що при розрахунку ВВП із його вартості не віднімається споживання основного капіталу (амортизація).

ВВП вважають внутрішнім продуктом, тому що він виробляється резидентами даної країни. *Резидентами* є всі економічні одиниці (підприємства, домашні господарства), незалежно від їхньої національної приналежності, що мають центр економічного інтересу на економічній території даної країни (займаються виробничою діяльністю чи проживають у країні не менш року).

Існують такі способи виміру ВВП:

1. За доданою вартістю (виробничий метод).
2. За доходами (розподільний метод).
3. За витратами (метод кінцевого використання).

При використанні *першого методу* сумується вартість, додана на кожній стадії виробництва кінцевого продукту.

Додана вартість – це різниця між вартістю вироблених товарів і послуг (випуском) та вартістю товарів і послуг, цілком спожитих у процесі виробництва (проміжним споживанням).

Валовий внутрішній продукт – це сума валової доданої вартості усіх виробників-резидентів плюс та частина податків за винятком субсидій на продукти, що не включена в додану вартість. З метою спрощення в макроекономіці ВВП визначають як суму доданої вартості усіх виробників.

Другий метод дозволяє врахувати внесок різних фірм і галузей у створення ВВП. Для економіки в цілому сума всієї доданої вартості повинна дорівнювати вартості кінцевих товарів і послуг. При розрахунку цим методом (за витратами) сумують витрати на кінцеве споживання товарів і послуг домашніх господарств, держави, валові інвестиції, чистий експорт:

$$ВВП = C + I + G + X_n,$$

де: *C* – особисті споживчі витрати, що включають витрати домашніх господарств на товари тривалого користування і поточного споживання, на послуги, але не включають витрати на придбання житла;

I – валові інвестиції, що включають виробничі капіталовкладення чи інвестиції в основні виробничі фонди (витрати фірм на придбання нових виробничих підприємств і устаткування); інвестиції в житлове будівництво; інвестиції у запаси (зростання запасів враховується зі знаком “+”, зменшення зі знаком “-“). Валові інвестиції можна також представити як суму чистих інвестицій і амортизації (чисті інвестиції збільшують запас капіталу в економіці – це витрати на нове будівництво чи придбання нового обладнання);

G – державні закупівлі товарів і послуг – витрати на будівництво і утримання шкіл, доріг, армії і державного апарату управління та ін.;

X_n – чистий експорт товарів і послуг за кордон. Розраховується як різниця експорту й імпорту. При підрахунку ВВП враховують усі витрати, пов'язані з придбанням кінцевих товарів і послуг, вироблених у даній країні, у т.ч. і витрат іноземців, тобто вартість експорту даної країни. Одночасно виключають з вартості придбань економічних агентів даної країни товари і послуги, вироблені за кордоном, тобто вартість імпорту.

Наведене рівняння називають основною макроекономічною тотожністю.

Третій метод. При розрахунку ВВП за доходами (розподільним методом) сумують первинні доходи, виплачені з доданої вартості виробничими одиницями – резидентами. До таких доходів відносяться:

- ♦ оплата праці найманих робітників (заробітна плата, включаючи премії, доплати, надбавки, нараховані в грошовій чи матеріальній формах і ін., обчислені до виплати податків та інших утримань; відрахування роботодавців на соціальне страхування);
- ♦ податки на виробництво й імпорт за винятком субсидій (чисті непрямі податки), до складу яких включаються ПДВ, акцизи, податки на продажі, податки на землю, будинки, фонд оплати праці й ін.;
- ♦ валовий прибуток і валові змішані витрати чи чистий прибуток та чисті змішані доходи плюс амортизація.

Валовий прибуток і валові змішані доходи – це частина валової доданої вартості, що залишається у виробників після відрахування витрат, пов'язаних з оплатою праці найманих робітників і сплатою податків на виробництво й імпорт.

Змішані доходи – це доходи некорпоративних підприємств, що належать домашнім господарствам. Доход таких підприємств містить елемент оплати праці, що не може бути виокремлений з доходу власника чи підприємця.

Податки на виробництво і імпорт (непрямі) - це первинний дохід органів державного управління.

Крім показника ВВП для оцінки сукупного доходу і продукту використовується показник *валового національного доходу (ВНД)*. Він враховує всі первинні доходи (надходять суб'єктам господарювання у порядку первинного розподілу доданої вартості), отримані резидентами даної країни у зв'язку з їх участю у виробництві як ВВП даної країни, так і ВВП інших країн.

Відмінність між ВВП і ВНД у тім, що ВВП вимірює потік кінцевих товарів і послуг, вироблених резидентами даної країни, а ВНД – потік первинних доходів, отриманих її резидентами тобто ВНД відрізняється від ВВП на сальдо первинних доходів, отриманих із-за кордону, – тобто на різницю між доходами резидентів даної країни, отриманими із-за кордону, і доходами нерезидентів, переданими за кордон з даної країни (виплаченими резидентами даної країни нерезидентом). Різницю називають *чистим доходом із-за кордону*.

$\text{ВНД} = \text{ВВП} + \text{сальдо первинних доходів із-за кордону}$.

Показник ВНД ідентичний показнику ВВП (за старою редакцією СНР). До основним макропоказників також відносять:

- ◆ чистий внутрішній продукт (ЧВП – це ВВП – амортизація);
- ◆ чистий національний дохід (ЧНД – це ВНД – амортизація);
- ◆ національний дохід (НД – це ЧНД – непрямі податки);
- ◆ особистий дохід (національного дохід – внески на соціальне страхування, нерозподілений прибуток корпорацій, податки на прибуток корпорацій + сума трансферних платежів);
- ◆ особистий дохід у розпорядженні (особистий дохід – прибутковий податок з громадян).

Особистий дохід у розпорядженні використовується домашнім господарством на споживання і заощадження.

2.2. Номінальні і реальні макроекономічні показники

Макроекономічні показники – це показники в грошовій формі. Тому їх рівень та динаміка залежать від фізичних обсягів виробництва та цін. З метою нівелювання цінового фактора обчислюють два види ВВП:

Номінальний ВВП (ВВП_н) – це показник загального обсягу виробництва, який обчислюється в поточних цінах року.

Реальний ВВП (ВВП_р) – це показник загального обсягу виробництва, який обчислюється в постійних цінах базового року.

З метою обчислення темпів зростання та приросту ВВП за рахунок цін (інфляційна зміна ВВП) застосовуються такі індекси:

Індекс Леснейреса (P_l) – відображає співвідношення між сукупною вартістю споживчого кошика поточного і базового років:

$$P_l = \frac{\sum_{i=1}^n P_i^t \cdot Q_i^o}{\sum_{i=1}^n P_i^o \cdot Q_i^o}$$

де: P_i^o , P_i^t – ціна і-го блага у базисному і поточному періоді відповідно; Q_i^o – кількість і-го блага у базисному періоді.

Індекс Пааше, або дефлятор ВВП відображає співвідношення між номінальним і реальним ВВП:

$$P_p = \frac{\sum_{i=1}^n P_i^t \cdot Q_i^t}{\sum_{i=1}^n P_i^o \cdot Q_i^t}$$

де Q_i^t – кількість і-го блага у поточному періоді.

Дефлятор ВВП більш пристосований до вимірювання загального рівня цін, оскільки враховує не тільки ціни споживчих товарів, а також товарів, які держава купує і продає на світовому ринку.

Для більш точного визначення реального ВВП використовують *Індекс Фішера* – середнє геометричне значення індексу споживчих цін та дефлятора ВВП:

$$P_f = \sqrt{P_i \cdot P_p}$$

Якщо індекс цін < 1 , то номінальний ВВП коригується у бік збільшення – *інфлювання*. Якщо величина індексу цін > 1 , то відбувається *дефлювання* – коригування номінального ВВП у бік зниження. Індеси цін використовуються для оцінки зміни темпів інфляції та динаміки вартості життя.

Завдання до практичного виконання

Визначити правильну відповідь

1. Для розширення виробничого потенціалу країни необхідно, щоб:

- 1) ЧНД перевищував НД;
- 2) чисті інвестиції перевищували величину амортизації;
- 3) НД перевищував обсяг споживчих витрат населення та держави;
- 4) ВНД перевищував ЧНД на величину амортизації.

2. НД відрізняється від доходу кінцевого використання домашніх господарств на величину:

- 1) доходів населення, отриманих із закордону;
- 2) амортизації;
- 3) доходів від індивідуальної трудової діяльності;
- 4) трансфертних виплат держави населенню.

3. До чистих інвестицій належить:

- 1) купівля домашнім господарством легкового автомобіля;
- 2) купівля фірмою земельної ділянки;

- 3) заміна зношеного обладнання новим;
- 4) будівництво складу готової продукції.

4. Попередньо створена вартість не повинна враховуватись при визначенні сукупної виготовленої вартості у національній економіці для того, щоб:

- 1) уникнути інфляційних процесів;
- 2) виключити невиробничі витрати попереднього циклу;
- 3) уникнути подвійного рахунку;
- 4) усі відповіді правильні.

5. Сукупний обсяг товарів та послуг, виготовлених у країні протягом року – це:

- 1) національне багатство;
- 2) валовий внутрішній продукт;
- 3) національний дохід;
- 4) чистий економічний добробут.

6. У якому випадку сукупні видатки в економіці не дорівнюють сукупному доходу:

- 1) якщо чистий експорт не дорівнює нулю;
- 2) якщо зміни у запасах є від'ємною величиною;
- 3) якщо державний бюджет має надлишок;
- 4) якщо чисті інвестиції є від'ємною величиною;
- 5) усі відповіді неправильні?

7. За інших рівних умов ВВП збільшиться, коли:

- 1) запаси на кінець року зменшаться;
- 2) імпорт товарів збільшиться;
- 3) експорт товарів зменшиться;
- 4) споживання товарів поточного вжитку збільшиться.

8. Якщо впродовж року фізичний обсяг національного продукту не змінився, а ціни за цей період подвоїлися, тоді:

- 1) реальний ВВП подвоївся, а номінальний ВВП не змінився;
- 2) реальний ВВП не змінився, а номінальний ВВП подвоївся;

- 3) і реальний, і номінальний ВВП подвоїлись;
- 4) реальний ВВП зменшився наполовину, а номінальний ВВП подвоївся;
- 5) усі відповіді неправильні.

9. До чистих інвестицій належить:

- 1) купівля домогосподарством легкового автомобіля;
- 2) заміна зношеного верстата новим;
- 3) купівля фірмою земельної ділянки;
- 4) будівництво складу готової продукції;
- 5) купівля акцій новоствореного акціонерного товариства.

10. При обчисленні ВВП подвійний рахунок виникає тоді, коли підсумовують:

- 1) додану вартість, створену на всіх стадіях виробництва товарів та послуг;
- 2) вартість кінцевих і проміжних товарів та послуг;
- 3) вартість лише кінцевих товарів і послуг;
- 4) вартість приросту запасів у даному році;
- 5) державні закупівлі товарів і послуг.

11. Поняття "інвестиції" у національному обчисленні ВВП містить:

- 1) вартість куплених упродовж року акцій;
- 2) збільшення запасів на кінець року порівняно з початком року;
- 3) державні трансфертні платежі;
- 4) товари тривалого користування, придбані споживачами впродовж року;
- 5) усі відповіді неправильні.

12. Для з'ясування внеску фірми у ВВП, обчисленого як сума доданої вартості, необхідно із суми продажу фірми вирахувати:

- 1) амортизацію;
- 2) обсяг продажу іншим фірмам,
- 3) податок на додану вартість;

- 4) заробітну плату, виплачену їй працівникам;
- 5) усі відповіді неправильні.

13. Яке твердження щодо індексу споживчих цін (ІСЦ) та дефлятора ВВП правильне:

- 1) ІСЦ вимірює загальний рівень цін, а дефлятор ВВП – обсяг національного виробництва;
- 2) дефлятор ВВП ураховує ціни імпортованих товарів і послуг, а ІСЦ ніколи їх не враховує;
- 3) ІСЦ показує зміни рівня цін у базовому році, а дефлятор ВВП – у поточному;
- 4) ІСЦ обчислюють на підставі постійних ваг, а дефлятор ВВП – змінних;
- 5) усі відповіді неправильні?

14. Яке твердження неправильне:

- 1) дефляція – це зменшення номінального ВВП до розмірів реального, коли дефлятор ВВП більший за одиницю;
- 2) інфляція – це збільшення номінального ВВП до розмірів реального, коли дефлятор ВВП менший за одиницю;
- 3) у базовому році номінальний і реальний ВВП дорівнюють один одному;
- 4) дефлятор ВВП – це відношення номінального ВВП до реального;
- 5) темп зростання реального ВВП дорівнює темпу зростання номінального ВВП плюс значення дефлятора ВВП?

15. ВВП як показник занижує обсяг національного виробництва, бо не враховує:

- 1) результатів економічної діяльності в тіньовому секторі економіки;
- 2) тієї частини продукції, яка вироблена з допомогою ресурсів, що належать іноземцям;
- 3) державних закупівель товарів і послуг;
- 4) збільшення запасів на кінець року;
- 5) усі відповіді неправильні.

16. Повна зайнятість досягається в тому випадку, коли:
- 1) фрикційне безробіття дорівнює нулю;
 - 2) усі учасники робочої сили мають роботу;
 - 3) фрикційне і структурне безробіття менші за циклічне;
 - 4) циклічне безробіття дорівнює нулю;
 - 5) усі відповіді неправильні.

17. Що спричинить підвищення рівня безробіття:
- 1) збільшення населення, яке не змінило чисельності робочої сили;
 - 2) збільшення кількості зайнятих при незмінній кількості безробітних;
 - 3) збільшення робочої сили при незмінній кількості зайнятих?

18. Якщо ВВП країни становив 15000 грн у 2004 р., а у 2005 р. – 15450 грн, то темп його приросту за цей період дорівнюватиме (%):

1) 3,0;	4) 102,91;
2) 103;	5) 1,45.
3) 2,91;	

19. Державні трансфертні платежі – це:
- 1) виплати уряду домогосподарствам, не обумовлені їхньою участю в процесі виробництва;
 - 2) частина національного доходу;
 - 3) видатки уряду на наймання працівників у державний сектор;
 - 4) правильні відповіді – 1, 3;
 - 5) усі відповіді неправильні.

20. Чисті інвестиції – це:
- 1) відновна вартість основного капіталу за вирахуванням амортизації;
 - 2) приріст основного капіталу;
 - 3) вартість спожитого основного капіталу;

- 4) різниця між валовими і приростковими інвестиціями;
- 5) усі відповіді неправильні.

Практичні завдання:

1. Приклад розв'язання задач:

За наступними даними (у млрд грн) розрахувати показники ВВП та особистого доходу у розпорядженні:

трансфертні виплати – 4,0;

валові інвестиції – 16,2;

непрямі податки – 7,0;

особисті прибуткові податки – 2,6;

чистий експорт – 1,1;

нерозподілений прибуток корпорацій – 2,8;

амортизація – 7,9;

особисті споживчі витрати – 77,2;

податок на прибуток корпорацій – 1,4;

внески на соціальне страхування – 0,2;

державні закупівлі товарів і послуг – 8,5.

Розв'язання:

а) Виходячи з наведених даних можна розрахувати ВВП за витратами:

$$ВВП = C + I + G + X_n$$

Додаємо показники споживчих витрат (77,2), валових інвестицій (16,2), державних витрат (8,5), чистого експорту (1,1). Отримуємо ВВП=103.

Для розрахунку величини особистого доходу у розпорядженні необхідно спочатку знайти чистий національний продукт (ЧНП), національний дохід (НД), особистий дохід (ОД). Враховуючи, що ВВП=ВНД (за умовою немає даних щодо сальдо первинних доходів із-за кордону) маємо:

ЧНП = ВВП – амортизація;

ЧНП = 103-7,9=95,1;

НД = ЧНП – непрямі податки;

$$\text{НД} = 95,1 - 7,0 = 88,1;$$

ОД = НД – внески на соціальне страхування – нерозподілений прибуток корпорацій – податок на прибуток корпорацій + трансфертні платежі;

$$\text{ОД} = 88,1 - 0,2 - 2,8 - 1,4 + 4 = 87,7.$$

Особистий дохід у розпорядженні дорівнює особистому доходу за вирахуванням прибуткових податків:

$$\text{ОДР} = 87,7 - 2,6 = 85,1.$$

2. За даними таблиці розрахуйте такі показники: ВВП, споживання, валові приватні інвестиції, ЧНП, чисті приватні інвестиції:

Показник	1-й рік	2-й рік
Вартість:		
нового будівництва	7	7
виготовленого обладнання	14	14
виготовлених споживчих товарів	154	126
спожитих товарів	126	154
Амортизація:		
будівель	14	14
обладнання	14	14
Запас споживчих товарів:		
на початок року	42	70
на кінець року	70	42

3. За даними таблиці розрахуйте внесок будівельників у створення ВВП, умовних грошових одиниць (у.г.о.).

Виробництво	Кінцева сума продажу	Купівля товарів, необхідних для виробництва
Будинку	20000	–
Скла	500	200
Цегли	12000	4000
Фарби	420	0
Інше	3080	4300

а) Як уникнути подвійного рахунку при визначенні ВВП?

б) Дайте визначення “доданої вартості” та поясніть способи її обчислення.

Питання для контролю знань

1. Назвіть основні макроекономічні показники, що розраховуються в СНР.
2. У чому полягає суть обчислення валового випуску та його оцінки в СНР?
3. Дайте характеристику окремих методів обчислення ВВП: виробничого, розподільчого та кінцевого використання.
4. Для чого і як обчислюють ЧВП, ЧНД, НД?
5. У чому полягає зміст показників $ВВП_p$ і $ВВП_n$?
6. Чим відрізняються між собою ВВП і ВНД?
7. Як розраховують показники особистого доходу і безподаткового доходу?
8. Що таке кінцеве національне споживання?
9. Як розраховують індекс цін ВВП (дефлятор ВВП)?

Тема 3

ЗАГАЛЬНА МАКРОЕКОНОМІЧНА РІВНОВАГА: МОДЕЛЬ СУКУПНОГО ПОПИТУ ТА СУКУПНОЇ ПРОПОЗИЦІЇ

3.1. Сукупний попит і фактори, що його визначають

Національна економіка в макроекономічному аналізі може бути представлена у вигляді єдиного ринку, що складається з однієї сукупної фірми, яка виробляє єдиний продукт. Цей продукт продається за єдиною сукупною ціною.

Сукупний попит (AD) – це сума усіх витрат на кінцеві товари і послуги, вироблені в економіці.

У структурі сукупного попиту виділяють:

- ♦ попит на споживчі товари і послуги;
- ♦ попит на інвестиційні товари;
- ♦ попит на товари і послуги з боку держави;
- ♦ попит на експорт.

Крива сукупного попиту – AD показує кількість товарів і послуг, що споживачі готові придбати при даному рівні цін (рис. 3.1), де: P – рівень цін (індекс цін); Y – реальний обсяг випуску, на який пред'явлений попит.

Рух уздовж кривої AD відбиває зміни сукупного попиту в залежності від динаміки загального рівня цін.

Між сукупним попитом і ціною національного продукту існує опосередкована залежність, яка проявляється через такі ефекти:

- ♦ *ефект відсоткової ставки*: при зростанні цін покупцям необхідно більше грошей для оплати угод, що зумовить зростання попиту на гроші і, як наслідок, викличе підвищення їх ціни – відсоткової ставки. Внаслідок цього зменшиться попит фірм на інвестиції, а домогосподарства

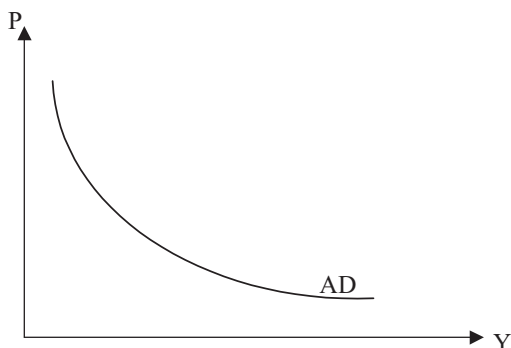

Рис. 3.1. Крива сукупного попиту.

менше купуватимуть товарів довготривалого користування. Ефект відсоткової ставки досліджував Дж. М. Кейнс, тому його називають *ефектом Кейнса*;

- ◆ *ефект багатства*: при зростанні цін реальна вартість фінансових активів зменшується, тому їх власники стають “біднішими”. Зі зниженням рівня цін споживачі відчувають себе багатшими, що відповідно стимулює споживчі витрати. На ефекті багатства наголосив Артур Пігу, і тому цей ефект називають *ефектом Пігу*.
- ◆ *ефект чистого експорту*: падіння рівня цін у країні знижує відсоткові ставки та реальний обмінний курс національної валюти. Споживачі більше купуватимуть вітчизняних товарів і менше імпортних. Знецінення національної грошової одиниці стимулює експорт і стримує імпорт, що розширює чистий експорт, а отже, й сукупний попит.
- ◆ *ефект пропозиції грошей*: при незмінній пропозиції грошей і зростанні рівня цін реальна пропозиція грошей зменшується. Зменшення реальної пропозиції грошей означає, що вони стають “рідкіснішими” і починається період “дорогих грошей”. За цих обставин процентні ставки зростають і кредит стає менш доступним, обмінний курс національної валюти зростає. “Дорогі гроші” ведуть до зменшення обсягів інвестицій, чистого експорту і споживання, а отже, й сукупного попиту.

Розглянуті фактори є *ціновими* факторами сукупного попиту, які опосередковано реалізують обернену залежність сукупного попиту від ціни. Їх зміна впливає на зміну кута нахилу кривої сукупного попиту. Крім ціни на сукупний попит впливає безліч інших *нецінових* факторів економічної кон'юнктури. Наслідком їх впливу є зміщення кривої сукупного попиту вправо або вліво, до них відносяться фактори:

Очікування. Цей фактор пов'язаний із прогнозами домашніх господарств, підприємств щодо зміни їхніх реальних доходів. Якщо вони прогнозують зростання своїх доходів, то витрачають більшу частину своїх поточних доходів. Подібна ситуація відбувається, якщо очікується інфляція (більше купувати, щоб випередити ріст цін).

Зміни в економічній політиці держави. Збільшуючи державні закупівлі, уряд збільшує сукупний попит. Збільшуючи прибутковий податок, держава зменшує сукупні доходи.

Зміни у світовій економіці. Якщо ціни усередині країни торгових партнерів зростають, то це викликає зростання попиту на експорт. Це викликає зростання експорту в даній економіці.

3.2. Сукупна пропозиція: класична і кейнсіанська модель

Сукупна пропозиція – це загальна кількість кінцевих товарів і послуг, вироблених економікою (у вартісному вираженні), або випуск. *Крива сукупної пропозиції* – *AS* показує, який обсяг сукупного випуску може бути запропонований на ринок виробниками при різних значеннях загального рівня цін в економіці (рис. 3.2).

На сукупну пропозицію впливають дві групи факторів: цінові і нецінові. До нецінового відносять зміни в технології, цінах ресурсів, оподаткуванні підприємств. Вплив ціни на сукупну пропозицію характеризують дві моделі: класична і кейнсіанська.

Класична модель характеризує поведінку економіки в довгостроковому періоді. Аналіз сукупної пропозиції в класичній

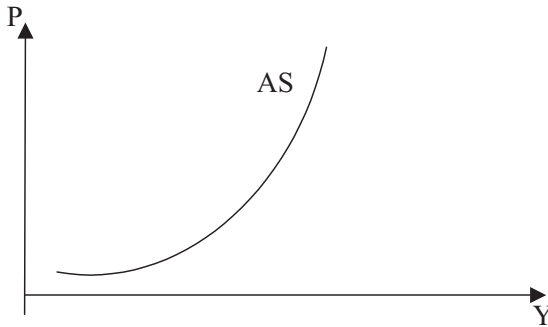

Рис. 3.2. Крива сукупної пропозиції

теорії будується, виходячи з наступних умов: обсяг випуску залежить тільки від кількості факторів виробництва (праці і капіталу) й технології і не залежить від рівня цін; зміни у факторах виробництва й технології відбуваються повільно; економіка функціонує в умовах повної зайнятості факторів виробництва, це значить, що обсяг випуску дорівнює потенційному; ціни і номінальна заробітна плата – гнучкі, їхні зміни підтримують рівновагу на ринках.

Крива AS у цих умовах вертикальна на рівні випуску при повній зайнятості факторів (рис. 3.3).

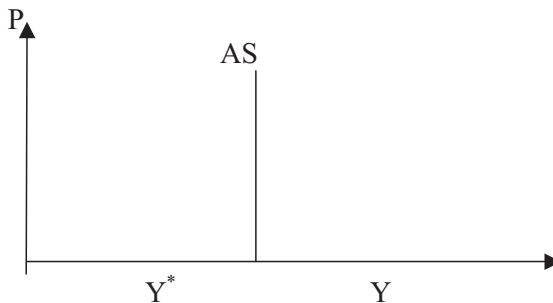

Рис. 3.3. Класична модель сукупної пропозиції.

Передбачається, що ціни на ресурси змінюються в тій самій пропорції, що й ціни на товари і послуги, тобто економіка при будь-якому рівні цін пропонує той самий обсяг реального випуску. Якщо вся робоча сила цілком зайнята, то обсяги виробництва не можуть бути збільшені понад досягнутий рівень, навіть якщо підвищується рівень цін.

Кейнсіанська модель розглядає функціонування економіки в короткостроковому періоді. Аналіз сукупної пропозиції базується на таких передумовах:

- ♦ економіка функціонує в умовах неповної зайнятості факторів виробництва;
- ♦ ціни, номінальна заробітна плата й інші номінальні величини – відносно тверді, повільно реагують на ринкові коливання;
- ♦ реальні величини (обсяг випуску, зайнятість, реальна заробітна плата й ін.) більш рухливі, швидше реагують на ринкові коливання.

Крива AS у кейнсіанській моделі горизонтальна (рис. 3.4).

Рис. 3.4. Кейнсіанська модель сукупної пропозиції.

Причинами відносної жорсткості номінальних величин у короткостроковому періоді є: тривалість трудових договорів, державне регулювання мінімальної заробітної плати, східчастий характер зміни цін і заробітної плати; діяльність профспілок. Така форма кривої пов'язана з тим, що в умовах неповної зай-

нятості у більшості фірм наявні надлишкові потужності, запаси готової продукції на складах, а також можливість використовувати понаднормову робочу силу і найняти додаткових працівників (за умов неповної зайнятості). Тому в короткостроковому періоді розширення попиту завжди може бути зустрінuto збільшенням обсягу продажів без істотної зміни цін.

У кейнсіанській моделі крива AS обмежена праворуч рівнем потенційного випуску, після чого вона здобуває вид вертикальної прямої тобто збігається з довгостроковою кривою AS. Таким чином, обсяг сукупної пропозиції в короткостроковому періоді залежить від сукупного попиту.

В умовах неповної зайнятості факторів виробництва і твердості цін зміни сукупного попиту викликають зміни в обсязі випуску і тільки в наступному – ріст цін.

У макроаналізі розглядають такі складові кривої сукупної пропозиції:

- ◆ горизонтальну (кейнсіанську);
- ◆ проміжну (висхідну);
- ◆ вертикальну (класичну).

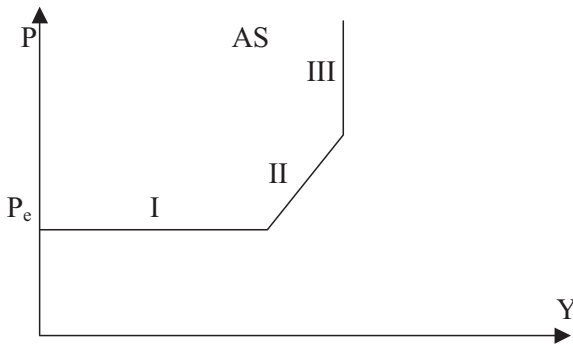

Рис. 3.5. Складові моделі сукупної пропозиції

Перший (I) відрізок характеризує зміну обсягу виробництва в умовах неповної зайнятості при стійких цінах (депресія).

Другий (II) відрізок відбиває зміни в обсязі виробництва в умовах, близьких до повної зайнятості, коли збільшення реального ВВП супроводжується підвищенням рівня цін.

Третій (III), вертикальний відрізок показує, що на ринок пропонується однакова кількість товарів при будь-якому рівні цін в умовах повної зайнятості ресурсів.

3.3. Макроекономічна рівновага в моделі сукупного попиту та сукупної пропозиції

Ринкова економіка постійно прагне до рівноваги. Економічна рівновага – це рівновага між сукупним попитом та сукупною пропозицією тобто $AD=AS$. Рівновага між ними визначає рівноважний ВВП і рівноважні ціни. Перетинання кривих AD і AS встановлює рівноважний обсяг випуску і рівень цін в економіці (рис. 3.6).

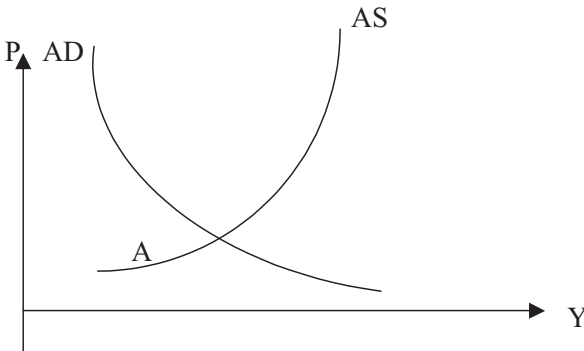

Рис. 3.6. Економічна рівновага на основі моделі $AD=AS$.

Вигнута форма кривої AS сполучає кейнсіанський і класичний відрізки. У точці A економіка знаходиться в короткостроковій і довгостроковій рівновазі, що забезпечується тільки в умовах повної зайнятості.

Короткострокова рівновага означає, що кількість товарів, які покупці бажають придбати, дорівнює тій кількості, що підприємці планують виробити (якщо під впливом нецінових

факторів падіння AD викликає зниження цін, то це стимулює виробників зменшити обсяг виробництва до рівня сукупного попиту). Якщо зменшення сукупної пропозиції підвищує ціну, то ціна веде до зменшення споживчих витрат (AD) і до нового рівня сукупного попиту.

Довгострокова рівновага означає, що кількість товару, що його покупці готові придбати, дорівнює потенційним можливостям економіки.

Рівновага в економіці постійно порушується, що пов'язано зі змінами в сукупному попиті в результаті зміни запланованих сукупних витрат чи у сукупній пропозиції. Рівновага постійна відновлюється ринком при іншому ВВП і цінах.

При порушенні рівноваги в економіці через коригування цін установлюється спочатку короткострокова рівновага і продовжується рух економіки до довгострокової рівноваги.

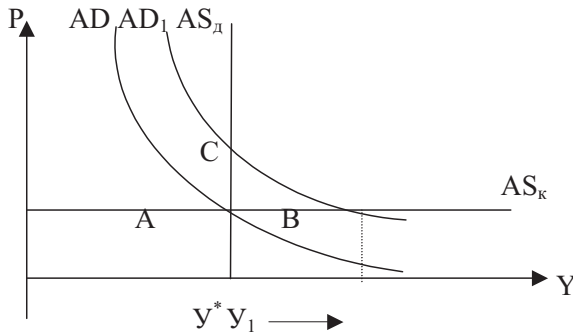

Рис. 3.6. Короткострокова і довгострокова економічна рівновага в моделі AD-AS.

У точці А досягнута короткострокова і довгострокова рівновага (рис. 3.6). У результаті зростання грошової маси відбулося збільшення сукупного попиту з AD до AD₁. Короткострокова рівновага встановилася в точці В, де Y₁ > Y*, при незмінній ціні. З часом починають зростати витрати, тому що ресурси обмежені і їхня вартість зростає (заробітна плата, %). Це призводить

до росту цін на готову продукцію, що скорочує AD (рух від точки B до точки C). Економіка повертається до попереднього рівня випуску, але при більш високих цінах.

Довгострокова рівновага досягається в точці C. У довгостроковому періоді економіка шляхом саморегуляції повертається до рівня потенціалу, заданого наявною кількістю факторів виробництва і технологій.

В умовах неповної зайнятості виробничих факторів зростання сукупного попиту буде стимулювати збільшення сукупної пропозиції до досягнення потенційного рівня випуску. Його подальше збільшення призведе до росту витрат, подорожчання продукції, скорочення AD.

У результаті різкої зміни маси грошей в економіці, швидкості їхнього обігу, зміни інвестиційного попиту може виникнути шок попиту. При зміні цін на ресурси, їхньому скороченні, зростанні податків виявляється шок пропозиції. Модель AD–AS дозволяє оцінити вплив шоків на економіку і наслідки стабілізаційної політики держави, спрямованої на відновлення рівноваги.

Завдання до практичного виконання **Визначити правильну відповідь**

1. Збільшення сукупного попиту приведе до зростання рівноважного реального ВВП і рівня цін, якщо його зрушення відбуваються на:

- 1) кейнсіанському, проміжному і класичному відрізках кривої AS,
- 2) проміжному відрізу кривої AS;
- 3) класичному відрізу кривої AS;
- 4) кейнсіанському відрізу кривої AS.

2. У моделі “сукупний попит–сукупна пропозиція” зростання сукупного попиту приведе:

- 1) до зростання граничної схильності до заощаджень;
- 2) до зростання реального обсягу виробництва на кейнсіанському відрізу кривої AS;

- 3) до зростання реального обсягу виробництва на класичному відрізку кривої AS;
- 4) до зростання цін на кейнсіанському відрізку кривої AS.

3. Зростання сукупних витрат у кейнсіанській моделі приведе до зрушення кривої сукупного попиту:

- 1) вправо – на величину зростання сукупних витрат, помножену на значення мультиплікатора;
- 2) вправо – на величину зростання сукупних витрат;
- 3) вліво – на величину зростання сукупних витрат.

4. Який із чинників переміщуватиме криву сукупного попиту вліво:

- 1) песимістичні оцінки людьми своїх майбутніх доходів;
- 2) заходи стимулюючої монетарної політики;
- 3) підвищення темпів економічного зростання в інших країнах – торговельних партнерах даної країни;
- 4) зростання реальної вартості фінансових активів та нерухомого майна;
- 5) збільшення світового виробництва нафти (дана країна є імпортером нафти)?

5. Переміщення кривої сукупного попиту не може відобразити:

- 1) підвищення цін і зростання реального ВВП одночасно;
- 2) підвищення цін без зростання реального ВВП;
- 3) зростання реального ВВП без підвищення цін;
- 4) підвищення цін і зниження реального ВВП одночасно;
- 5) усі твердження неправильні.

6. Крива сукупної пропозиції виражає залежність:

- 1) між рівнем цін і споживаним реальним ВВП;
- 2) між рівнем цін і виробленим реальним ВВП;
- 3) між рівнем цін, який визначають покупці, і рівнем цін, що задовольняє продавців;

- 4) між обсягами виробленого і спожитого ВВП;
- 5) усі відповіді неправильні.

7. Який чинник переміщуватиме криву довгострокової сукупної пропозиції вліво:

- 1) зростання кількості трудових ресурсів;
- 2) підвищення мінімальної заробітної плати;
- 3) збільшення обсягу капіталу, яким володіє національна економіка;
- 4) підвищення ефективності виробництва;
- 5) збільшення пропозиції земельних ресурсів?

8. До цінових чинників, які визначають нахил кривої короткострокової сукупної пропозиції, не належать:

- 1) залучення у виробництво додаткової робочої сили з нижчим рівнем кваліфікації;
- 2) екологічні нормативи та санкції;
- 3) розширення збуту на віддалених ринках;
- 4) додаткові витрати на підприємницьку діяльність.

9. Яку обставину економісти не використовують для пояснення додатного нахилу кривої короткострокової сукупної пропозиції:

- 1) негнучкість номінальної зарплати;
- 2) неправильні уявлення працівників щодо рівня своєї заробітної плати;
- 3) недосконалу інформацію учасників ринкового процесу;
- 4) хронічну інфляцію;
- 5) негнучкість цін?

10. Якщо національна економіка досягла повної зайнятості, а обсяг сукупного попиту зростає, то це означає, що в економіці:

- 1) є дефляційний розрив;
- 2) є інфляційний розрив;
- 3) є дефіцит державного бюджету;

- 4) розвивається стагфляція;
- 5) рівень цін знижується.

11. Якщо у національній економіці відбулося несприятливе збурення пропозиції, то:

- 1) крива AS переміститься вправо;
- 2) рівень цін підвищиться;
- 3) обсяг національного виробництва збільшиться;
- 4) витрати виробництва на одиницю продукції зменшаться;
- 5) усі твердження неправильні.

12. Яке твердження неправильне:

- 1) інтеграція країни у світову економіку забезпечує ефективніше використання ресурсів, і крива AS переміщується вправо;
- 2) несприятливе макросередовище переміщуватиме криву короткострокової сукупної пропозиції вліво;
- 3) очікування високої інфляції в майбутньому підвищує сукупний попит сьогодні;
- 4) зі зростанням обсягу національного виробництва дія цінових чинників сукупної пропозиції спричиняє зниження витрат виробництва на одиницю продукції.

Практичні завдання

1. Приклад розв'язання задачі:

Початково економіка знаходиться у стані довгострокової рівноваги і характеризується таким чином: довгострокова крива AS вертикальна на рівні $Y=2800$, короткострокова крива AS горизонтальна на рівні $P=1$, а крива AD задана рівнянням

$$Y = 3,5 \times \frac{M}{P}, \text{ де } M=800. \text{ Відбувся несприятливий шок пропозиції, внаслідок чого ціни зросли до рівня } 1,4, \text{ а потенційний рівень випуску знизився до рівня } Y=2500.$$

Визначити:

а) нові рівноважні значення Y і P у короткостроковому і довгостроковому періодах, якщо уряд і Центральний банк не втручаються в економіку, тобто крива AD залишається на попередньому рівні;

б) якщо Центральний банк проводить стабілізаційну політику, яку додаткову кількість грошей він має випустити в обіг, для того, щоб короткострокова рівновага встановилась на рівні $Y=2800$?

Розв'язання:

а) Початкова рівновага встановиться на рівні $Y=2800$, $P=1$, тобто в точці A , де перетинаються криві AD , AS_k , AS_d (рис.1). Після шоку і зміщення цін до рівня $1,4$, короткострокова крива AS_k зміститься вгору, а короткострокова рівновага встановиться у точці B , де перетинаються AD і нова крива сукупної пропозиції (AS_k).

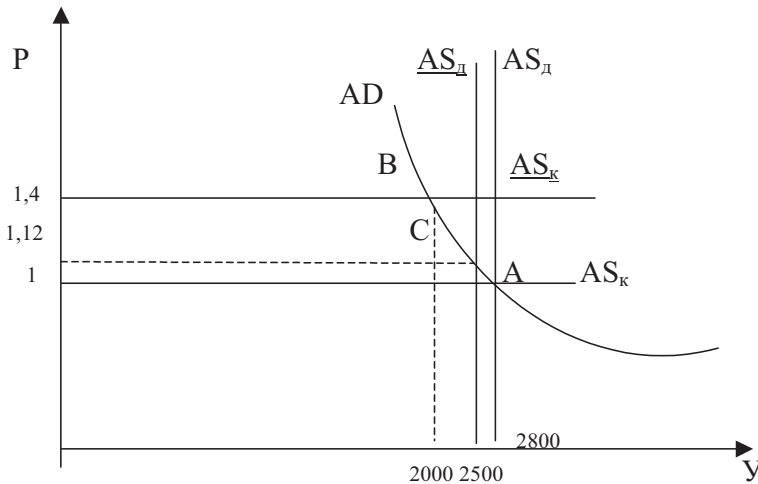

Рис. 1. Шок пропозиції і його вплив на макrorівновагу.

Координати точки В знаходимо з умови рівності попиту і пропозиції, для чого в рівняння кривої AD підставимо нове значення рівня цін $P=1,4$. У такому разі обсяг випуску складе:

$$Y = 3,5 \times \frac{800}{1,4} = 2000.$$

Таким чином, координати короткострокової рівноваги в економіці, що відповідає точці В, становлять ($Y=2000$; $P=1,4$).

Довгострокова рівновага встановиться в точці С після зміщення кривої AS_d до рівня випуску $Y=2500$. Для визначення координат С підставимо у рівняння кривої AD нове значення Y :

$$2500 = 3,5 \times \frac{800}{P}, P=1,12.$$

Координати довгострокової рівноваги у точці С: $Y=2500$, $P=1,12$.

б) Внаслідок здійснення стабілізаційної політики Центрального банку пропозиція грошей зросте, що графічно відображається зміщенням кривої AD праворуч (діє неціновий фактор сукупного попиту) до перетинання її з попередньою кривою AS ($Y=2800$).

Для визначення кількості грошей, необхідних для проведення монетарної політики, підставимо у рівняння кривої AD початкове значення потенційного випуску $Y=2800$ та нове значення рівня цін $P=1,4$:

$$2800 = 3,5 \times \frac{M}{1,4}, \text{ звідси: } M=1120, \text{ а } \Delta M=1120-800=320.$$

Таким чином, для того, щоб короткострокова рівновага встановилась на рівні випуску $Y=2800$, Центральний банк має збільшити пропозицію грошей на 320 од.

2. Зобразіть графічно такі макроекономічні ситуації:

а) збільшення реального обсягу ВВП (Y) не супроводжується зростанням загального рівня цін (P);

б) збільшення реального обсягу ВВП (Y) супроводжується зростанням загального рівня цін (P);

в) зростання загального рівня цін (P) не супроводжується збільшенням реального обсягу ВВП (V).

Як змінюється зайнятість у цих ситуаціях? До якого з відрізків кривої сукупної пропозиції (AS) належить кожна з ситуацій?

3. Назвіть та охарактеризуйте фактори, які впливають на зміщення кривої пропозиції (AS) ліворуч та праворуч. Проаналізуйте зміщення кривої сукупної пропозиції (AS) в Україні за останні 5 років.

4. Припустимо, що національна економіка перебуває у стані тривалої рівноваги і крива довгострокової сукупної пропозиції є вертикальною на рівні $Y = 6600$. Крива короткострокової сукупної пропозиції є горизонтальною на рівні $P=1,0$. Криву AD опише рівняння $Y = 5,5 M/P$.

Унаслідок дії зовнішніх чинників відбулося несприятливе збурення сукупної пропозиції і рівень цін підвищився до 1,5. Якщо Центральний банк не втручається в економіку і крива AD не переміщується, то яким буде нове рівноважне значення Y в короткостроковому періоді ?

Питання для контролю знань

1. Розкрийте механізм опосередкованого впливу ціни на сукупний попит.
2. У чому полягає особливість впливу нецінових факторів на сукупний попит?
3. Охарактеризуйте цінові і нецінові фактори, що впливають на сукупну пропозицію.
4. Чому в кейнсіанській моделі сукупної пропозиції її крива набуває вигляду горизонтальної лінії?
5. Які наслідки виникають в економіці, якщо рівновага в ній відновлюється після падіння сукупного попиту?
6. Які проблеми виникають в економіці, коли рівновага порушується шоками сукупної пропозиції?

Тема 4

МОДЕЛІ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ РІВНОВАГИ

4.1. Умови макроекономічної рівноваги в класичній і кейнсіанській моделях

У класичній теорії доводиться, що в економіці рівень сукупних витрат $Y = C+I+G+X_n$ (AD) завжди відповідає AS за умов повної зайнятості. Тому AD завжди відповідає AS, якщо AD скорочується, то і AS зменшується, при $AD = AS$, $Y = Y^*$. У кейнсіанській економічній теорії обґрунтовується, що повна зайнятість у нерегульованій економіці може виникнути тільки випадково. Рівновага попиту та пропозиції, як правило, не збігається з повною зайнятістю ресурсів: тобто якщо в економіці дотримується рівність $AD = AS$, то рівноважний обсяг виробництва $Y < Y^*$. Однієї з причин такої розбіжності є невідповідність планових інвестицій і заощаджень, що здійснюються різними економічними агентами за різними мотивами і визначаються різними факторами.

Мотивами заощаджень домашніх господарств є:

- ◆ придбання коштовних товарів;
- ◆ забезпечення у старості;
- ◆ страхування від непередбачених обставин (хвороба, нещасний випадок);
- ◆ забезпечення дітей у майбутньому.

Мотиви інвестицій фірм:

- ◆ максимізація норми чистого прибутку;
- ◆ врахування реальної ставки відсотка як плати за придбання грошового капіталу для інвестування.

Відповідно до класичної економічної теорії основним фактором, що визначає динаміку заощаджень і інвестицій, є ставка %, якщо вона зростає, то домашні господарства більше зберігають

і менше споживають з кожної додаткової одиниці доходу. Ріст заощаджень домашніх господарств згодом призводить до зниження ціни кредиту, що забезпечує ріст інвестицій.

4.2. Компоненти сукупного попиту і їхня характеристика

Згідно з кейнсіанською теорією основним фактором, що визначає динаміку споживання і заощаджень, є величина доходу у розпорядженні домашніх господарств, а не ставка відсотка.

Зберігається та частина доходу, яка залишається після здійснення всіх споживчих витрат. Ставка % несуттєво впливає на споживання і заощадження, але визначає величину інвестицій.

Дані залежності відбиваються у таких функціях:

Функція споживання:

$$C = a + v \times (Y - T),$$

де: C – споживчі витрати;

a – автономне споживання, величина якого не залежить від розмірів поточного доходу у розпорядженні;

v – гранична схильність до споживання (MPC);

Y – доход;

T – податкові відрахування.

$Y - T$ – дохід у розпорядженні (іноді Y_d).

Гранична схильність до споживання (MPC) – це частка приросту витрат на споживчі товари і послуги в будь-якій зміні доходу у розпорядженні.

$$MPC = \frac{\Delta C}{\Delta Y_d},$$

де: ΔC – приріст споживчих витрат;

ΔY_d – приріст доходу у розпорядженні.

Середня схильність до споживання (APC) – частка доходу у розпорядженні, що домашні господарства витрачають на споживчі товари і послуги:

$$APC = \frac{C}{Yd},$$

де: C – величина споживчих витрат;
 Yd – величина доходу у розпорядженні.

Функція заощаджень:

$$S = -a + (1-v) \times (Y - T),$$

де: S – величина заощаджень у приватному секторі;
 a – автономне споживання;
 $1-v$ – гранична схильність до заощадження.

Гранична схильність до заощадження (MPC) – це частка приросту заощаджень у будь-якій зміні доходу у розпорядженні:

$$MPS = \frac{\Delta S}{\Delta Yd},$$

де: ΔS – приріст заощаджень;
 ΔYd – приріст доходу у розпорядженні.

Середня схильність до заощадження – частка доходу у розпорядженні, що зберігають домашні господарства:

$$APS = \frac{S}{Yd},$$

де: S – величина заощаджень;
 Yd – величина розташованого доходу.

У короткостроковій перспективі в міру зростання поточного доходу у розпорядженні APC зменшується, а APS зростає, тобто з ростом доходу родини відносно скорочується частка витрат на споживання і відносно зростає частка заощаджень.

У довгостроковій перспективі середня схильність до споживання APC стабілізується, тому що на величину споживчих витрат впливає не тільки розмір поточного доходу у розпорядженні, а й розмір загального життєвого статку, величина очікуваного і постійного доходу.

До факторів, що визначають динаміку споживання і заощаджень, відносять:

- ◆ дохід домашніх господарств;

- ◆ багатство, нагромаджене домашнім господарством;
- ◆ рівень цін;
- ◆ економічні очікування;
- ◆ величина споживчої заборгованості;
- ◆ рівень оподаткування.

Якщо споживчі витрати, як 1-й компонент сукупного попиту, відносно стабільні, то 2-й компонент – інвестиції – мінливі.

Основні типи інвестицій:

- ◆ виробничі;
- ◆ інвестиції в товарно-матеріальні запаси;
- ◆ інвестиції в житлове будівництво.

Функція автономних інвестицій:

$$I = e - d \times R,$$

де: I – автономні інвестиційні витрати;

e – автономні інвестиції, обумовлені зовнішніми економічними факторами;

R – реальна ставка відсотка;

d – емпіричний коефіцієнт чутливості інвестицій до динаміки ставки відсотка.

До факторів, що визначають динаміку інвестицій, відносять:

- ◆ очікувану норму чистого прибутку;
- ◆ реальну ставку відсотка;
- ◆ рівень оподаткування;
- ◆ зміни в технології виробництва;
- ◆ наявний основний капітал;
- ◆ економічні очікування;
- ◆ динаміку сукупного попиту.

Із зростанням сукупного доходу автономні інвестиції доповнюються стимульованими, величина яких зростає в міру зростання ВВП (тому що зростає підприємницький прибуток із зростанням Y).

Дану залежність відбиває функція: $I = e - d \times R + y \times Y$, де y – гранична схильність до інвестування.

Гранична схильність до інвестування – це частка приросту витрат на інвестиції в будь-якій зміні доходу:

$$y = \frac{\Delta I}{\Delta Y},$$

де: ΔI – зміна величини інвестицій;

ΔY – зміна доходу.

Основними факторами нестабільності інвестицій є:

- ◆ тривалі терміни служби устаткування;
- ◆ нерегулярність інновацій;
- ◆ мінливість економічних очікувань;
- ◆ циклічні коливання ВВП.

4.3. Фактичні і плановані витрати. Хрест Кейнса

Розбіжність планових інвестицій і заощаджень викликає відхилення фактичного обсягу виробництва від потенційного рівня і невідповідність фактичного рівня безробіття величині природного.

Для запобігання втрат від спаду виробництва, за твердженням представників кейнсіанської школи, необхідна активна державна політика по регулюванню сукупного попиту.

Фактичні інвестиції містять у собі як заплановані, так і не заплановані інвестиції. *Незаплановані* – це непередбачені зміни інвестицій у товарно-матеріальні запаси. Ці незаплановані інвестиції функціонують як вирівнюючий механізм, що приводить у відповідність фактичні величини заощаджень і інвестицій і встановлює макроекономічну рівновагу.

У кейнсіанській теорії *плановані витрати* – це сума, що домогосподарства, фірми, уряд і зовнішній світ планують витратити на товари і послуги.

Реальні витрати відрізняються від планованих тоді, коли фірми змушені робити незаплановані інвестиції у товарно-матеріальні запаси в умовах несподіваних змін у рівнях продажів.

Функція запланованих витрат:

$E = C + I + G + Xn$ (зображується графічно як функція споживання $C = a + v \times (Y - T)$, що „зміщена” вгору на величину $I + G + Xn$).

Лінія $Y = E$ (рис. 4.1) відбиває рівність реальних і планованих витрат. Така рівність досягається за умови відповідності фактичних інвестицій і заощаджень. Лінія зображує ідеальну ситуацію, коли вироблена продукція цілком споживається.

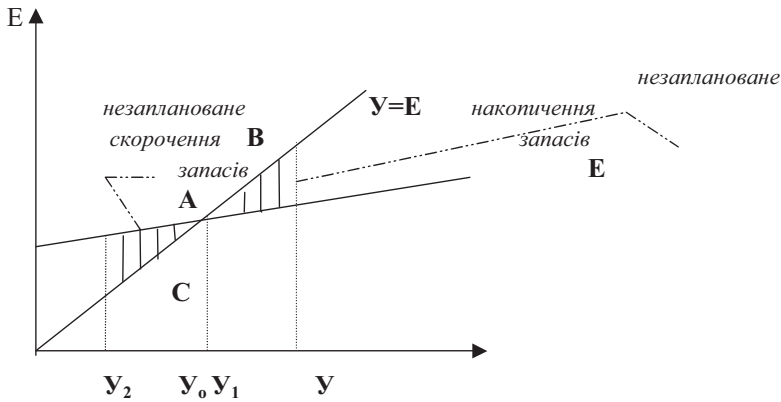

Рис. 4.1. Хрест Кейнса.

У точці А досягається рівність запланованих і фактичних інвестицій і заощаджень, тобто встановлюється макроекономічна рівновага, сукупні витрати в економіці дорівнюють обсягу випуску. Якщо фактичний обсяг виробництва Y_1 перевищує рівноважний Y_0 , то це значить, що покупці купують товарів менше, ніж фірми виробляють, тобто $AD < AS$. Нереалізована продукція приймає форму товарно-матеріальних запасів, що зростають. Ріст запасів змушує фірми знижувати виробництво і зайнятість, що знижує ВВП. Поступово Y_1 знижується до Y_0 , тобто дохід і заплановані витрати вирівнюються, а $AD = AS$.

Якщо фактичний випуск Y_2 менше рівноважного Y_0 то фірми виробляють менше, ніж покупці готові придбати, тобто $AD > AS$. Ріст попиту веде до незапланованого скорочення запасів фірм, що створює стимули до збільшення зайнятості і випуску. У підсумку ВВП поступово зростає від Y_2 до Y_0 і досягається рівновага $AD = AS$.

Модель Кейнсіанського хреста не враховує процес зміни рівня цін, а розглядає їх фіксовані значення. Хрест Кейнса конкретизує модель AD-AS для цілей короткострокового макроекономічного аналізу. Рівноважний рівень випуску Y_0 може змінюватися відповідно до зміни величини будь-якого компонента сукупних витрат: C, I, G, X_n . Збільшення кожного з компонентів зрушує криву планованих витрат вгору і стимулює ріст рівноважного рівня випуску. Збільшення кожного з компонентів сукупного попиту приводить до більшого зростання сукупних доходів, це явище називають ефектом мультиплікатора.

Мультиплікатор витрат – це відношення зміни рівноважного ВВП до зміни будь-якого компонента автономних витрат:

$$m = \frac{\Delta Y}{\Delta A},$$

де: m – мультиплікатор;

ΔY – зміна рівноважного ВВП;

ΔA – зміна витрат, не залежних від динаміки Y .

Мультиплікатор показує, у скільки разів сумарний приріст (скорочення) сукупного доходу (випуску) перевершує первісний приріст (скорочення) автономних витрат, тобто однократна зміна будь-якого компонента витрат викликає багаторазову зміну ВВП:

$$\Delta C_A \rightarrow AD \uparrow \rightarrow Y \uparrow \rightarrow C \uparrow \rightarrow AD \uparrow \rightarrow Y \text{ і т.д.}$$

Сукупний дохід (Y) багаторазово реагує на первісний імпульс $\Delta C_A \uparrow$. Відносно невеликі зміни у величинах C, I, G, X_n можуть викликати значні зміни в рівнях зайнятості і випуску. Якщо фактичний рівноважний обсяг випуску Y_0 нижче потенційного Y^* , то це значить що сукупний попит неефективний, тому що сукупні витрати недостатні для забезпечення повної зайнятості ресурсів, навіть при $AD=AS$. Це здійснює депресивний вплив на економіку (рис. 4.2).

Величина, на яку повинно зрости AD (сукупні витрати), щоб підвищити рівноважний ВВП до неінфляційного рівня повної зайнятості, називається *рецесійним розривом*. Для подо-

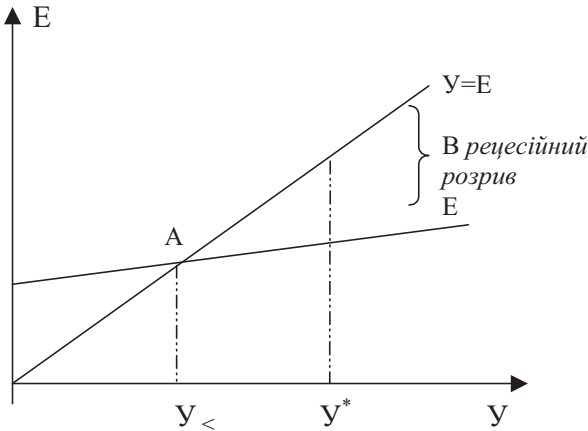

Рис. 4.2. Рецесійний розрив в моделі хреста Кейнса.

лання рецесійного розриву і забезпечення повної зайнятості необхідно стимулювати сукупний попит і «перемістити» рівновагу з точки А в точку В.

Якщо фактичний Y_0 більше Y^* (рис. 4.3), то сукупні витрати надлишкові, що викликає в економіці інфляційний бум; рівень цін зростає тому, що фірми не можуть розширювати виробництво у відповідь на ріст AD, тому що всі ресурси вже зайняті.

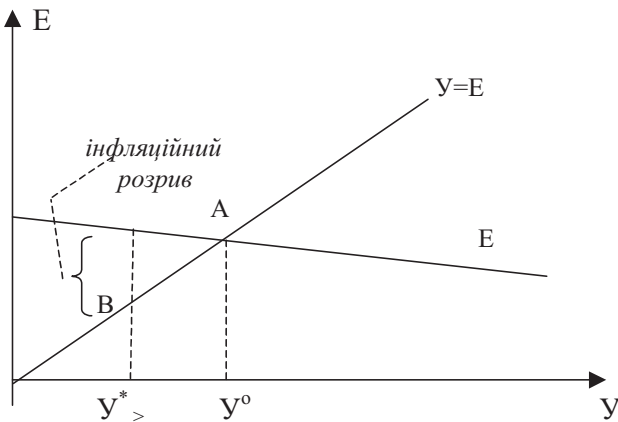

Рис. 4.3. Інфляційний розрив у моделі хреста Кейнса.

Для подолання інфляційного розриву стримують AD.

Інфляційний розрив – величина, на яку повинний скоротитися AD, щоб знизити рівноважний ВВП до неінфляційного рівня повної зайнятості.

Завдання до практичного виконання **Визначити правильну відповідь**

1. У простій моделі Дж. Кейнса, якщо сукупна пропозиція дорівнює сукупному попиту, то:

- 1) запаси будуть скорочуватись і підприємці почнуть розширювати виробництво;
- 2) запаси не зміняться, але підприємці будуть розширювати виробництво;
- 3) обсяг запасів та рівень виробництва не зміняться;
- 4) запаси не зміняться, але підприємці будуть скорочувати виробництво.

2. Якщо в економіці збалансовані вироблений та реалізований ВВП, то:

- 1) економіка функціонує за повної зайнятості та стабільних цін;
- 2) “ін”екції” більші за “вилучення”;
- 3) особистий дохід дорівнює доходу кінцевого використання;
- 4) сукупний дохід дорівнює сукупній пропозиції.

3. Дохід кінцевого використання – це валовий дохід індивідуальних домашніх господарств мінус:

- 1) підприємницькі внески на соціальне страхування і переказні платежі;
- 2) непрямі податки і внески підприємців на соціальне страхування;
- 3) прямі податки та внески робітників на соціальне страхування;
- 4) переказні платежі та непрямі податки.

4. Чисті інвестиції – це:
 - 1) вартість використаних засобів виробництва;
 - 2) величина чистого прибутку;
 - 3) відновна вартість виробничих потужностей мінус амортизація;
 - 4) збільшення основних фондів.

5. Номінальний ВВП визначається за цінами року:
 - 1) попереднього;
 - 2) поточного;
 - 3) наступного;
 - 4) базового.

6. Згідно з парадоксом заощадження спроба усіх заощаджувати якомога більше може:
 - 1) перемістити функцію споживання вгору;
 - 2) перемістити функцію заощадження вниз;
 - 3) спричинити зменшення сукупних видатків і реального ВВП;
 - 4) збільшити фактичні заощадження та інвестиційні видатки;
 - 5) усі відповіді неправильні.

7. За обсягу національного виробництва, що більший за рівноважний:
 - 1) домогосподарства заощаджують більше, ніж підприємства планують інвестувати;
 - 2) сукупні видатки перевищують обсяг національного виробництва;
 - 3) інвестиції у запаси зменшуються;
 - 4) відсоткова ставка зростає;
 - 5) усі відповіді неправильні.

8. За інших рівних умов збільшення експорту країни:
 - 1) збільшить сукупні видатки, але зменшить реальний ВВП;
 - 2) зменшить сукупні видатки, але збільшить реальний ВВП;
 - 3) збільшить сукупні видатки та реальний ВВП;
 - 4) перемістить криву сукупних видатків угору;
 - 5) правильні відповіді – 3, 4.

9. За обсягу національного виробництва, що менший за рівноважний:

- 1) сукупні видатки менші, ніж реальний ВВП;
- 2) інвестиції у запаси збільшуються;
- 3) національні заощадження;
- 4) зміни інвестицій у запаси;
- 5) усі відповіді неправильні.

10. За інших рівних умов збільшення експорту країни:

- 1) збільшить сукупні видатки, але зменшить реальний ВВП;
- 2) зменшить сукупні видатки, але збільшить реальний ВВП;
- 3) збільшить сукупні видатки та реальний ВВП;
- 4) перемістить криву сукупних видатків угору;
- 5) правильні відповіді – 3, 4.

11. За обсягу національного виробництва, що менший за рівноважний:

- 1) сукупні видатки менші, ніж реальний ВВП;
- 2) інвестиції у запаси збільшуються;
- 3) підвищення обмінного курсу національної валюти;
- 4) зниження відсоткової ставки;
- 5) підвищення заробітної плати державних працівників.

12. Який захід не можна використовувати для подолання інфляційного розриву:

- 1) зниження норми резервування;
- 2) підвищення облікової ставки;
- 3) продаж державних цінних паперів;
- 4) підвищення рівня оподаткування;
- 5) підвищення обмінного курсу національної валюти.

13. На обсяг національного виробництва у короткостроковому періоді впливає величина сукупних видатків. Це означає, що:

- 1) фірми намагаються розширити виробництво до рівня повної зайнятості;

- 2) обсяг продукції, який фірми планують виробити, визначається величиною сукупних видатків;
 - 3) попит на гроші змушує фірми виробляти товари і послуги;
 - 4) правильні відповіді – 1, 2;
 - 5) правильні відповіді – 2, 3.
14. Якщо заощадження більші, ніж заплановані інвестиції, то:
- 1) інвестиції у запаси зростають;
 - 2) обсяг національного виробництва збільшується;
 - 3) фактичні заощадження зрівнюються зі змінами інвестицій у запаси;
 - 4) правильні відповіді – 1, 2;
 - 5) правильні відповіді – 1, 3.
15. Яке твердження неправильне:
- 1) економічна рівновага не гарантує такого рівня сукупних видатків, за якого національна економіка перебуває в стані повної зайнятості;
 - 2) якщо фактичні сукупні видатки менші, ніж видатки за повної зайнятості, фактичний рівноважний ВВП менший за природний;
 - 3) додатний чистий експорт збільшує сукупні видатки на купівлю національного продукту країни;
 - 4) розмір мультиплікатора залежить від того, яка частка доходу перетворюється на споживчі видатки;
 - 5) незаплановані зміни інвестицій у запаси визначають доданням заощаджень до запланованих інвестицій?
16. “Кейнсіанський хрест” – це перетин:
- 1) лінії запланованих видатків та лінії 45° ;
 - 2) функції заощаджень та кривої інвестицій;
 - 3) лінії запланованих видатків та кривої інвестицій;
 - 4) кривої інвестицій та лінії 45° ;
 - 5) усі твердження неправильні.

Практичні завдання

1. Приклад розв'язання задач:

Економіка характеризується такими даними:

$$Y=C+I; C=100+0,8Y; I=50.$$

Визначити:

- рівноважний рівень доходу;
- рівноважний рівень споживання і заощаджень;
- якщо рівень випуску буде становити 800, то яким буде незапланований приріст запасів продукції?
- якщо автономні інвестиції збільшаться до 100, то як зміниться рівноважний випуск? Яке значення мультиплікатора автономних витрат?

Розв'язання:

а) Початковий рівноважний рівень випуску може бути знайдений унаслідок розв'язання рівняння $Y=C+I=100+0,8Y+50$, після чого отримуємо $Y=750$.

б) У рівновазі дотримується рівність заощаджень і інвестицій, тобто рівноважний рівень заощаджень $S=I=50$. Рівноважний рівень споживання становить $C=Y-S=750-50=700$ (рівноважний рівень споживання може бути знайдений і з функції споживання $C=100+0,8 \cdot 750=700$).

в) Якщо фактичний рівень випуску буде становити 800, а рівноважний 750, то незапланований приріст запасів продукції складе: $800-750=50$.

г) Якщо автономні інвестиції збільшаться з 50 до 100, то рівноважний випуск збільшиться на величину:

$$\Delta Y = \Delta I \cdot m,$$

де: ΔY – приріст рівноважного випуску;

ΔI – приріст рівноважних інвестицій;

m – мультиплікатор автономних витрат.

За умови зростання інвестицій $Y=100+0,8Y+100=1000$ приріст рівноважного випуску $\Delta Y=1000-750=250$.

$$\text{Мультиплікатор автономних витрат } m = \frac{\Delta Y}{\Delta I} = \frac{250}{50} = 5.$$

2. Яким повинен бути рівноважний обсяг виробництва благ (Y), щоб при автономному споживанні (C_0) в 30 у.г.о. та граничній схильності до споживання (b') 0,4 попит на автономні інвестиції становив 120 у.г.о.?

3. Нехай функція споживання має вигляд:

$$C = 200 + 0,6 Y; \quad I = 500.$$

Визначте рівноважний ВВП та його зміни при зростанні інвестицій (I) на 100 у.г.о.

4. Функція заощадження має вигляд:

$$S = -20 + 0,4 Y; \quad I = 20 \text{ у.г.о.}$$

Визначте:

а) рівноважне значення НД (Y), мультиплікатор (m) та обсяг заощаджень (S);

б) як зміняться рівноважні значення НД та обсяг заощаджень, якщо населення при кожному рівні доходу буде зберігати на 5 у.г.о. більше.

5. Рецесійний розрив становить 5 млрд грн, а фактичний ВВП – 100 млрд грн. Гранична схильність до споживання дорівнює 0,8. Обчисліть величину природного ВВП.

6. У національній економіці відсутні державна діяльність та експортно-імпортні операції. Її характеризують такі дані:

$$Y = C + I; \quad C = 800 + 0,8 Y; \quad I = 150.$$

Визначте:

а) рівноважний рівень доходу;

б) рівноважний рівень споживання і заощадження;

в) якщо обсяг національного виробництва становить 4775 млн грн, то яким буде приріст інвестицій у запаси ?

г) якщо інвестиції збільшаться до 175 млн грн, то як зміниться рівноважний обсяг виробництва?

7. Нехай національну економіку описує система рівнянь:
 $Y = C + I + G$; $C = 150 + 0,8(Y - T)$,
 $I = 190$; $G = 250$; $T = 150$.

Визначте:

- а) рівноважний рівень доходу;
- б) якщо $Y = 2500$, то наскільки збільшаться інвестиції у запаси ?

8. Нехай у національній економіці функція споживання має вигляд: $C = 200 + 0,75(Y - T)$. Заплановані інвестиції становлять 100 г. од., державні видатки і податки – також по 100. Яким є рівноважний рівень доходу?

Питання для контролю знань

1. Розкрийте зміст функції споживання за допомогою графіка.
2. Розкрийте зміст функції заощадження за допомогою графіка.
3. Дайте визначення середньої схильності до споживання і заощадження.
4. Дайте визначення граничної схильності до споживання та заощадження.
5. Зробіть аналіз основних факторів, які впливають на споживання і заощадження.
6. Розкрийте зміст теорії “постійний дохід”.
7. Поясніть на графіках вплив недохідних факторів на споживання та заощадження.
8. Проаналізуйте, як впливають на попит та інвестиції очікувана норма чистого прибутку і відсоткова ставка.
9. Визначте, які невідсоткові фактори впливають на інвестиційний попит.

Тема 5

МАКРОЕКОНОМІЧНА НЕСТАБІЛЬНІСТЬ

5.1. Циклічність як форма економічного розвитку

Кожна країна прагне до економічного зростання. Проте довгострокове економічне зростання на основі НТП не завжди є рівномірним. Періоди швидкого зростання економіки змінюються спадом виробництва, низьким рівнем зайнятості (безробіттям) та зростанням цін (інфляцією). Економічні кризи спочатку охопили найрозвинутіші країни (насамперед Англію), а згодом набули світового характеру. Отже, важливою особливістю ринкової економіки є її нестабільність. Розвиток економіки носить не прямолінійно зростаючий, а хвилеподібний характер у формі економічних циклів:

Економічний цикл – це послідовність піднесення і спадів економічної активності протягом кількох років, які постійно повторюються. Англійський вчений Мітчелл, як і багато інших учених-економістів, поділяють цикли на чотири фази (рис. 5.1):

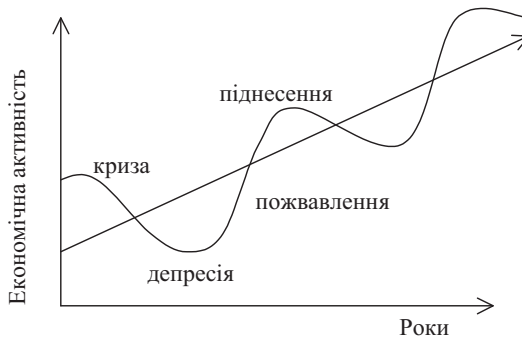

Рис. 5.1. Фази економічного циклу

- ◆ криза – відбувається погіршення макроекономічних показників;
- ◆ депресія – встановлюється короткочасна рівновага;
- ◆ пожвавлення – показники різко зростають;
- ◆ піднесення – досягається рівновага у використанні ресурсів.

Період часу, протягом якого дія кожна фаза, є різним і залежить від економічних умов країни. Причинам і наслідкам циклічних коливань вченими приділено багато уваги. Виникли різні теорії економічних циклів. Знання цих теорій пояснює причини виникнення циклічних коливань в економіці.

Спочатку теорії економічних циклів розглядали кризи перевиробництва. Згодом (кінець XIX ст.) набула розвитку кредитно-грошова концепція циклу, відповідно до якої кризи – це наслідок порушення рівноваги грошового попиту і пропозиції (Р. Дж. Хаутрі, І. Фішер).

На початку XX ст. праці М. І. Туган-Барановського, Г. Каселя заклали основи концепції наднагромадження капіталу. Й. Шумпетер висунув версію, що економічне зростання відбувається циклічно завдяки оновленню основного капіталу на основі НТП.

Відповідно кейнсіанської теорії (Дж.М. Кейнс) цикл розглядається як підсумок взаємодії руху національного доходу, споживання і нагромадження основного капіталу.

У 70-80-ті рр. в умовах значної інфляції кейнсіанські моделі були доповнені так званою монетарною теорією циклу (М. Фрідмен), згідно з якою держава з метою стабілізації економіки повинна зосередити увагу на регулюванні обсягу грошової маси, яка перебуває в обігу.

Економічні цикли суттєво відрізняються один від одного за тривалістю, амплітудою коливань, механізмом походження і поділяються так:

- ◆ цикли Кондратьєва: довгохвильові, тривалість 40–60 років. Головна рушійна сила – радикальні зміни в технології виробництва;

- ◆ цикли Кузнеця: до 20 років. Рушійною силою є зрушення в структурі виробництва;
- ◆ цикли Джаглера – тривалість 7–11 років як підсумок взаємодії багатьох грошово-кредитних факторів;
- ◆ цикли Китчина: 3–5 років, зумовлені величиною запасів товарно-матеріальних цінностей на підприємствах;
- ◆ приватні господарські цикли: 1–12 років, зумовлені коливанням інвестиційної активності.

Слід зазначити, що цикли є насамперед результатом коливань сукупних чистих інвестицій. Комплекс факторів, що стосується виробництва і вдосконалення техніки і технології, товарів тривалого користування, зростання доходу і споживання, впливає на виникнення економічних циклів.

Якщо не відбувається зростання споживання, не вдосконалюється техніка і технологія, то чисті інвестиції можуть скоротитися до нуля. Попит на інвестиції може бути спричинений зростанням продажу товарів і доходу, що дістало назву “принципу акселерації”.

Принцип акселерації – коли продаж товарів збільшується на кілька відсотків, то виробництво машин і устаткування для випуску цих товарів зростає в кілька разів. Це і є ефект прискорюваного (акселеративного) впливу змін у споживанні на рівень інвестицій.

Акселератор – коефіцієнт, що характеризує зв’язок між зміною споживання (доходу) і чистими інвестиціями:

$$A = \frac{\Delta CI}{\Delta D},$$

де: A – акселератор;

ΔCI – приріст чистих інвестицій;

ΔD – приріст доходу (споживання).

Так, депресія виникає внаслідок скорочення темпів зростання споживання, навіть якщо його абсолютна величина не зменшилась і встановилась на високому рівні. Принцип акселерації є потужним фактором, який породжує нестабільність економі-

ки. Він або зумовлює зростання чистих інвестицій, або спричиняє дезінвестування.

Отже, циклічні коливання в економіці обмовлені суттєвим відхиленням сукупного попиту від сукупної пропозиції, сукупних витрат від потенційних можливостей виробництва. Головними індикаторами цих відхилень є коливання рівня виробництва, безробіття, інфляції, продуктивності праці, реальних доходів населення.

5.2. Зайнятість і безробіття

Ефективне функціонування економіки пов'язане із залученням до економічного обороту всіх ресурсів, придатних для виробництва товарів і послуг, включаючи такий ресурс, як робоча сила. При повній зайнятості ресурсів обсяг виробництва є максимально можливим (потенційним). За умови неповної зайнятості фактичний обсяг виробництва менший потенційного і частина працездатного населення не має можливості працювати, виникає вимушене безробіття.

В умовах неповної зайнятості частина трудового потенціалу країни не використовується у зв'язку з перевищенням пропозиції над попитом робочої сили. Рівень зайнятості в національній економіці характеризується за допомогою показника рівня безробіття. Для його розрахунку приймається економічно активне населення країни, що формується з осіб:

- ♦ *зайняті (З)* – особи, що виконують оплачувані види робіт; мають робочі місця, але не працюють через хворобу, відпустки або страйки;
- ♦ *безробітні (Б)* у визначенні Міжнародної Організації праці (МОП) – особи у віці 15–70 років (zareєстровані та незареєстровані в державній службі зайнятості), які одночасно задовольняють наступним умовам: не мають роботи, протягом останніх чотирьох тижнів шукали роботу, впродовж найближчих двох тижнів готові приступити до роботи.

Зайняті і безробітні становлять *економічно активне населення* (робоча сила) країни. Існує також *економічно неактивне на-*

селення – зайняті в домашньому господарстві; пенсіонери; інваліди; учні; студенти; особи, які не мають необхідності в працевлаштуванні, та ті, що шукають роботу.

Відношення чисельності безробітних до загальної кількості робочої сили називають *рівнем безробіття* (за методологією МОП):

$$Pб = \frac{Б}{Еа(З + Б)} \cdot 100\%.$$

Українська статистика розраховує також рівень зареєстрованого безробіття – відношення (у відсотках) кількості безробітних, зареєстрованих у державній службі зайнятості, до працездатного населення працездатного віку. Дані щодо кількості населення, яке належить до наведених категорій, розраховуються на базі щоквартальних вибіркового обстежень населення з питань економічної активності. В економіці країни розрізняють такі види безробіття:

Фрикційне – пов'язане з постійним рухом населення між регіонами і видами праці, а також із певними стадіями життя людини (зміна місця проживання, звільнення і пошук нової роботи, працевлаштування після закінчення навчального закладу тощо).

Структурне – пов'язане із структурними диспропорціями на ринку праці, внаслідок появи нових професій або їх зміни. В економіці країни завжди існує фрикційне і структурне безробіття, вони разом становлять *природний рівень безробіття*, так як повну зайнятість трудового потенціалу забезпечити неможливо.

Інституціональне – частина працездатного населення не поспішає працевлаштовуватися, що обумовлено надмірними соціальними виплатами.

Циклічне – виникає внаслідок циклічного спаду виробництва. У фазі піднесення економічного розвитку країни циклічне безробіття дорівнює нулю. За даної умови формується природний рівень безробіття.

Рівень безробіття є важливим економічним показником. Проте його не можна розглядати ізольовано від інших макро-

економічних показників, які характеризують ефективність національної економіки. Безробіття зумовлює значні матеріальні втрати, так як зменшується виробництво ВВП. Ці втрати пов'язані, перш за все, із циклічним безробіттям, яке нерідко є досить значним.

Для вимірювання втрат від циклічного безробіття економісти використовують закон Оукена. Величину відносного відхилення реального ВВП від потенційного можна знайти за допомогою формули:

$$\frac{Y - Y^*}{Y^*} = -\beta \cdot (u - u^*),$$

де: Y – фактичний обсяг виробництва;

Y^* – потенційний обсяг виробництва;

β – коефіцієнт чутливості ВВП до динаміки циклічного безробіття;

u – фактичний рівень безробіття;

u^* – природний рівень безробіття.

Артур Оукен дійшов висновку: якщо фактичне безробіття перевищує рівень природного на 1 %, то втрати ВВП складають 2–2,5 %.

5.3. Інфляція та її наслідки

Інфляція є одним із найтяжчих проявів макроекономічної нестабільності. У світі немає країни, яка б в останні десятиліття не зазнала економічних втрат від інфляції.

Інфляція – приріст цін, викликаний надлишком грошей стосовно випуску товарів та послуг. Інфляція супроводжується знеціненням національної грошової одиниці. Підвищення індексу цін у поточному році порівняно з попереднім показує на інфляцію, а зменшення індексу цін – на *дефляцію*. Показником інфляції є *теми інфляції* (ТІ). Для його обчислення застосовують два методи:

♦ на основі індексу цін базового року: $TI = I_c^a - 100\%$,
де I_c^a – індекс цін аналізованого року;
100 – індекс цін базового року;

♦ на основі індексу цін попереднього року: $TI = \frac{I_c^a - I_c^n}{I_c^n} \cdot 100\%$,

Залежно від темпів приросту цін інфляцію поділяють на три види: помірну, галопуючу і гіперінфляцію.

Помірна інфляція спостерігається тоді, коли ціни зростають до 10 % на рік. Помірну інфляцію, за якої ціни зростають до 5 % за рік, називають *повзучою*. За такої інфляції ціни відносно стабільні, люди заощаджують гроші, бо їх вартість мало знецінюється.

Галопуюча інфляція настає тоді, коли приріст цін становить 20, 50, 100 або й більше відсотків на рік. Гроші швидко втрачають свою вартість, населення майже не заощаджує, кошти вкладаються за кордоном, а внутрішні інвестиції скорочуються.

Гіперінфляція – річний приріст цін вимірюється тисячами відсотків. Гроші втрачають здатність виконувати свою функцію, вони відіграють дедалі меншу роль в економіці; відбувається бартеризація господарських зв'язків; порушуються фінансовий, кредитний механізми.

В залежності від причин і механізму зростання загального рівня цін слід розрізняти інфляцію попиту та інфляцію витрат.

Інфляція попиту – ціни підвищуються внаслідок випереджаючого зростання сукупного попиту стосовно сукупної пропозиції. Якщо наявні ресурси повністю використані і обсяг виробництва продукції є потенційним, то збільшення пропозиції грошей або державних витрат зумовить підвищення рівня товарних цін.

Інфляція витрат – ціни зростають внаслідок збільшення витрат виробництва на одиницю продукцію. Вона відбувається за умови, коли ціни на ресурси зростають випереджаючими темпами, ніж продуктивність праці. При цьому обсяги виробництва скорочуються, а рівень цін підвищується. Інфляція вит-

рат породжує *стагфляцію* – одночасно зростають ціни і скорочуються обсяги виробництва.

В залежності від можливості передбачення зростання цін розрізняють очікувану і неочікувану інфляцію.

Очікувана інфляція – обумовлена певними тенденціями в економіці, або заходами, запланованими державою.

Неочікувана інфляція – результат непередбачених змін в економіці, наслідок незапланованих змін у сукупному попиті і сукупній пропозиції.

Інфляція, а особливо галопуюча та гіперінфляція, негативно позначаються на всіх аспектах життя країни. Основні соціально-економічні наслідки інфляції:

- ◆ знижуються реальні доходи населення. Особливо у громадян з фіксованими доходами;
- ◆ знецінюються фінансові активи зі сталим доходом;
- ◆ порушується нормальний розподіл доходів між кредиторами і дебіторами;
- ◆ знижується мотивація до інвестування довгострокових програм;
- ◆ прискорюється матеріалізація грошей;
- ◆ знижується мотивація до праці;
- ◆ зменшується обсяг виробництва і рівень зайнятості в національній економіці;
- ◆ інфляція підриває управлінський механізм економіки.

Економісти давно намагаються з'ясувати причини інфляції, щоб запропонувати ефективні методи боротьби з нею та її негативними соціально-економічними наслідками. У світовій економічній науці існує декілька напрямків і шкіл, які неоднаково пояснюють причини інфляції. Складність і багатогранність причин інфляційних процесів зумовлює і різні підходи до проблеми антиінфляційних заходів. Більшість вчених розглядає інфляцію як багатофакторний процес. Серед головних причин інфляції розглядаються:

- ◆ зростання грошової маси вищими темпами порівняно із зростанням національного продукту. Бувають випадки, коли центральний банк невіправдано підвищує темпи

зростання грошової маси, які перевищують темпи зростання національного продукту. В результаті ціни починають зростати, і розвивається інфляція;

- ♦ перевищення державних видатків над податковими надходженнями. Якщо державний бюджет дефіцитний, то його фінансування здійснюється за рахунок позики (внутрішньої або зовнішньої), грошової емісії чи підвищення податків.
- ♦ мілітаризація економіки. Розвиток військового сектора поглинає матеріальні, інтелектуальні та інші ресурси, викривляє структуру економіки, що згубно позначається на сукупному попиті;
- ♦ монополії та необґрунтовані привілеї. Монополістичні структури встановлюють високі ціни на товари і обмежують пропозицію. Це зумовлює відставання попиту від пропозиції, що супроводжується зростанням цін.
- ♦ структурні диспропорції в національній економіці. Необґрунтоване підвищення заробітної плати працівникам у менш ефективних галузях національної економіки призводить до зростання витрат на одиницю продукції і розвитку інфляції витрат.
- ♦ зовнішньоекономічні чинники: зростання цін на імпортовану сировину і енергоносії, скорочення надходжень від зовнішньої торгівлі, від'ємне сальдо платіжного балансу.

Україна успадкувала дефіцитну економіку, а разом з нею величезний інфляційний потенціал. Низький рівень ефективності виробництва та якості продукції, державний монополізм і відсутність конкуренції, викривлена структура виробництва, надмірне зношення основних фондів, мілітаризація становили сприятливий ґрунт для розвитку інфляції на початку 90-х рр.

Важливим чинником гострої інфляції в Україні у 1992-1995 рр. став величезний дефіцит державного бюджету. Уряд намагався утримувати досягнутий рівень доходів населення через механізм індексації та здійснення грошової емісії. На динаміці цін в Україні негативно позначився перехід Росії в 1993 р. до торгівлі енергоносіями за світовими цінами. Внаслідок цього

прискорилося інфляція витрат, яка переросла в гіперінфляцію і на кінець 1993 р. становила 10256%. Знецінення заощаджень змусило громадян країни звільнятися від готівки на користь інших активів, що спричинило доларизацію вітчизняної економіки. Тільки за 1994 р. курс карбованця до долара знизився у 8,3 рази. Зростання попиту на іноземну валюту прискорило інфляцію витрат внаслідок зростання вартості імпорту. Отже, в Україні діяли різні чинники інфляції, які нерідко підсилювали один одного.

У 1993 р. урядом було здійснено кілька невдалих спроб обмежити емісію грошей. У 1994 р. уряд застосував адміністративні заходи щодо обмеження зростання цін та заробітної плати. Така політика знизила темпи інфляції, але спричинила катастрофічне падіння обсягів виробництва.

Дієві заходи по зниженню інфляції були здійснені владою у другій половині 1994 р. Основою антиінфляційної програми стало приборкання інфляційних очікувань, які перш за все, пов'язані з динамікою валютного курсу. Кредити, отримані від міжнародних організацій, дали змогу фінансувати дефіцит бюджету, допомогли НБУ сформувати резервний фонд для інтервенцій на валютному ринку, що стабілізувало курс карбованця.

Продумана політика уряду і НБУ у 1994–1996 рр. дала змогу успішно здійснити грошову реформу. Рівень інфляції в Україні досяг рекордно низького рівня – 10,1%. Проте фінансова криза в Росії у 1998 р. призвела до знецінення національної валюти, підвищення цін на енергоносії, що прискорило темпи інфляції, які склали уже 20%. Паливна криза в 1999 р. та неврожай в сільському господарстві спричинили стрибок цін на енергоносії та продукти харчування. Темпи інфляції прискорилися і в 2000 р. склали 25,8%. Розвитку промислового виробництва, особливо харчової і переробної промисловості (виробництво валової продукції за період 2000–2001 рр. зросло на 23%), високі урожаї зернових культур в сільському господарстві впродовж 2000–2001 р. привели до зниження цін на основні товари народного споживання, і вперше в Україні в 2002 р. зумовили дефляцію 0,6%. Проте через неврожай 2003 р. підвищилися ціни

на борошно, хлібобулочні та макаронні вироби (відповідно на 75,1; 36,0 і 33,7 %), як наслідок рівень інфляції склав 8,2 %.

Завдання до практичного виконання **Визначити правильну відповідь**

1. Той, хто втратив роботу внаслідок спаду в економіці, потрапляє до категорії безробітних, які охоплені:

- 1) фрикційною формою безробіття;
- 2) структурною формою безробіття;
- 3) перманентною формою безробіття;
- 4) кон'юнктурною формою безробіття.

2. Працівник, який звільнився за власним бажанням і входить до складу робочої сили, але поки що не знайшов роботу, потрапляє до категорії безробітних, які охоплені:

- 1) структурною формою безробіття;
- 2) перманентним безробіттям;
- 3) кон'юнктурною формою безробіття;
- 4) фрикційною формою безробіття.

3. Якщо людина хвора і не може працювати, то вона:

- 1) належить до розряду не зайнятих у виробництві;
- 2) належить до безробітних;
- 3) не враховується у складі робочої сили;
- 4) розглядається як не повністю зайнята.

4. Дж. Кейнс вважав, що:

- 1) уряд повинен використовувати державні закупки і податки для зниження безробіття;
- 2) економіка повинна розвиватися на основі централізованого планування;
- 3) у ринковій системі є механізми, які здатні самостійно в короткий термін забезпечити високий рівень зайнятості;
- 4) приватна власність сприяє високому рівню зайнятості.

5. В умовах повної зайнятості рівень фрикційного безробіття становить величину, що:

- 1) менша за 1 %;
- 2) дорівнює 0;
- 3) менша за рівень кон'юнктурного безробіття;
- 4) усі відповіді неправильні.

6. Чи правильні такі твердження, що стосуються ділового циклу:

- 1) вершина – це найнижча точка ділової активності;
- 2) тривалість ділового циклу не перевищує 10 років;
- 3) у фазі спаду обсяг закупівель споживчих товарів щоденного вжитку не зменшується;
- 4) правильні твердження – 2, 3;
- 5) усі твердження неправильні?

7. Яке твердження неправильне:

- 1) у короткостроковому періоді зменшення сукупного попиту веде до спаду виробництва;
- 2) збурення в сукупній пропозиції можуть спричиняти економічні коливання;
- 3) макроекономіка може запропонувати дієві заходи щодо нейтралізації негативних наслідків стагфляції;
- 4) у довгостроковому періоді зміни в сукупному попиті не впливають на обсяг національного виробництва;
- 5) усі твердження правильні?

8. Якого постулату не поділяє більшість економістів:

- 1) ціни у короткостроковому періоді є негнучкими;
- 2) короткострокові коливання обсягів національного виробництва та зайнятості не є змінами природного рівня виробництва;
- 3) високий рівень безробіття в роки економічного спаду не означає, що люди добровільно відмовились від роботи;

- 4) сукупний попит впливає на обсяг національного виробництва як у короткостроковому, так і довгостроковому періодах;
 - 5) крива AS у короткостроковому періоді є висхідною?
9. Недостатній сукупний попит спричиняє зростання якого виду безробіття:
- 1) фрикційного;
 - 2) циклічного;
 - 3) структурного;
 - 4) фрикційного і структурного;
 - 5) фрикційного, структурного і циклічного?
10. Основними причинами негнучкості заробітної плати у розвиненій ринковій економіці є:
- 1) закон про мінімальну заробітну плату;
 - 2) недостатній сукупний попит;
 - 3) діяльність трудових спілок;
 - 4) правильні відповіді – 1, 3;
 - 5) усі відповіді правильні.
11. Більшість економістів вважає, що основну причину зростання безробіття у розвинутих європейських країнах упродовж останніх двох десятиліть потрібно шукати у:
- 1) високих темпах збільшення населення;
 - 2) щедрих виплатах безробітним;
 - 3) зменшенні попиту на складну кваліфіковану працю порівняно з попитом на некваліфікованих працівників;
 - 4) різкому зменшенні зайнятості у сільськогосподарському секторі;
 - 5) усі відповіді неправильні.
12. Що не характеризує використання трудових ресурсів в адміністративно-командній системі:
- 1) надзайнятість;
 - 2) переважання інформаційного типу зайнятості;

- 3) адміністративні методи розподілу робочої сили;
- 4) надлишкова зайнятість;
- 5) зосередження робочої сили здебільшого у сфері матеріального виробництва, а не у сфері послуг?

13. Яка ознака не була притаманна сфері зайнятості в економіці України на момент здобуття незалежності:

- 1) відсутність державних і правових інституцій ринку праці;
- 2) концентрація зайнятості на підприємствах державного сектора;
- 3) високий рівень мобільності робочої сили;
- 4) відсутність гнучкої системи оплати праці внаслідок її державного регулювання;
- 5) невизнання наявності безробіття на державному рівні?

14. До прихованого безробіття у вітчизняній економіці можна віднести:

- 1) надлишкову зайнятість, яка склалася ще в умовах адміністративно-командної системи;
- 2) зайнятих, що вимушено працювали неповний робочий час;
- 3) працівників, що перебували у примусових відпустках без збереження або з частковим збереженням заробітної плати;
- 4) правильні відповіді – 2, 3;
- 5) правильні відповіді – 1, 2, 3.

15. Який напрямок державної політики щодо скорочення безробіття є малоефективним у країнах, що розвиваються:

- 1) стимулювання зниження народжуваності;
- 2) стимулювання використання трудомістких технологій;
- 3) розвиток виробничої інфраструктури, сфери освіти та охорони здоров'я;
- 4) стимулювання сукупного попиту;
- 5) нарощування виробництва в сільському господарстві та дрібному бізнесі?

16. Яке твердження неправильне:

- 1) природна норма безробіття у США сьогодні нижча, ніж у країнах Західної Європи;
- 2) якщо заробітна плата утримується на рівні, вищому за рівноважний, то виникає вимушене безробіття;
- 3) наявність циклічного безробіття означає, що фактичний ВВП більший за природний;
- 4) у національній економіці зайняті – це різниця між робочою силою та безробітними;
- 5) усі твердження правильні?

17. Який чинник економічних коливань не належить до зовнішніх:

- 1) технологічні інновації;
- 2) політичний процес;
- 3) сподівання економічних суб'єктів;
- 4) наукові відкриття;
- 5) міграція робочої сили?

Практичні завдання

1. *Приклад розв'язання задач:*

Природний рівень безробіття в поточному році становив 6%, а фактичний 10%.

Визначити:

1) величину відносного відхилення фактичного ВВП від потенційного за умови, що коефіцієнт чутливості ВВП до динаміки циклічного безробіття дорівнює 2;

2) якщо фактичний обсяг випуску в поточному році склав 600 млрд дол, якими будуть втрати ВВП, обумовлені циклічним безробіттям?

Розв'язання:

1) Величину відносного відхилення реального ВВП від потенційного можна знайти за допомогою закону Оукена:

$$\frac{Y - Y^*}{Y^*} = -\beta \cdot (u - u^*),$$

де: Y – фактичний обсяг виробництва;

Y^* – потенційний обсяг виробництва;

β – коефіцієнт чутливості ВВП до динаміки циклічного безробіття;

u – фактичний рівень безробіття;

u^* – природний рівень безробіття.

Виходячи з умов задачі, отримуємо:

$$\frac{Y - Y^*}{Y^*} = -2(0,1 - 0,06) = -2 \times 0,04 = -0,08, \text{ або } -8\%.$$

Це значить, що внаслідок циклічного безробіття фактичний обсяг виробництва скоротився відносно потенційного на 8%.

2) Знайдемо економічний потенціал (Y^*) з рівняння:

$$Y^* = 652,2 \text{ млрд дол.}$$

Втрати ВВП внаслідок циклічного безробіття складуть:

$$Y - Y^* = 600 - 652,2 = -52,2 \text{ (млрд дол.)}$$

2. а) Розрахуйте рівень безробіття (U), якщо чисельність працюючих (N) – 90 млн чоловік, чисельність безробітних (F) – 10 млн чоловік.

б) Через місяць 0,5 млн чоловік з числа працюючих (N) втратили роботу, а 1 млн чоловік з числа офіційно зареєстрованих безробітних (F) припинили пошуки роботи.

Визначте за цих умов:

1) чисельність працюючих (N);

2) кількість безробітних (F);

3) рівень безробіття (U).

3. У таблиці наведено дані про трудові ресурси та зайнятість у першому та n -му роках досліджуваного періоду, тис. чол.

	1-й рік	n-й рік
Робоча сила	93377,9	104998,3
Зайнятість	88875,6	96276,4
Безробітні		
Рівень безробіття		

а) Розрахуйте:

- ◆ чисельність безробітних (F);
- ◆ рівень безробіття (U) в першому та n -му роках даного періоду.

б) Як пояснити одночасне зростання зайнятості та безробіття. Виберіть варіант відповіді:

- ◆ зайнятість зростає швидше, ніж чисельність робочої сили;
- ◆ чисельність робочої сили та зайнятість зростають однаково швидкими темпами;
- ◆ чисельність робочої сили зростає швидше, ніж зайнятість;

в) Чи можна стверджувати, що в n -му році досліджуваного періоду економіка перебувала в стані повної зайнятості? Обґрунтуйте свою відповідь.

4. Кількість населення країни становить 50 млн осіб. Частка робочої сили у населенні дорівнює 60%. Один зайнятий створює за рік продукції на 20 тис. грн. Фактичний ВВП країни становить 564 млрд грн. Природна норма безробіття – 5%. Визначте рівень безробіття і ВВП-розрив.

5. Природна норма безробіття становить 6%, а його фактичний рівень – 8%. Визначте ВВП-розрив за умови, що коефіцієнт чутливості ВВП до динаміки циклічного безробіття дорівнює 2,5, а фактичний ВВП становить 950 млн грн.

6. Чисельність населення країни становить 50 млн осіб. Із них 12 млн – діти до 16 років, а також особи, що перебувають у три-

валій ізоляції. 14 млн. вибули зі складу робочої сили, 3 млн – безробітні і 0,5 млн – працівники, зайняті неповний робочий день і шукають роботу. На підставі цих даних визначте рівень безробіття та величину робочої сили.

7. Визначте рівень безробіття у національній економіці за таких умов: чисельність населення країни становить 50 млн осіб; населення у віці до 16 років, а також особи, що перебувають у тривалій ізоляції, – 12 млн; природний ВВП – 470 млрд грн; природна норма безробіття – 6%; фактичний ВВП становить 90% природного ВВП; особи, що вибули зі складу робочої сили, – 13 млн.

Питання для контролю знань

1. Дайте визначення поняття економічного циклу.
2. У чому проявляється структура економічного циклу?
3. Розкрийте зміст окремих фаз економічного циклу.
4. Назвіть основні причини циклічних коливань.
5. У чому полягає суть “принципу акселерації”?
6. Розкрийте зміст термінів “повна” та “неповна” зайнятість.
7. Як обчислюється рівень безробіття?
8. Як обчислюються втрати економіки від надмірного безробіття?
9. Дайте визначення поняття “інфляція”.
10. Чим зумовлене виникнення помірної, галопуючої інфляції та гіперінфляції?
11. У чому полягає суть інфляції попиту та витрат?

Тема 6

БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА

6.1. Короткострокові і довгострокові цілі бюджетно-податкової політики і її інструменти

Бюджетно-податкова (фіскальна) політика – це заходи уряду у сфері державних витрат, оподаткування і стану державного бюджету, спрямовані на забезпечення повної зайнятості, рівноваги платіжного балансу і економічного зростання при виробництві неінфляційного ВВП.

Розрізняють стимулюючу і стримуючу фіскальну політику.

Стимулююча бюджетно-податкова політика (фіскальна експансія) у короткостроковій перспективі спрямована на подолання циклічного спаду економіки і припускає збільшення державних витрат (G), зниження податків (T) чи комбінування цих мір. У довгостроковій перспективі політика зниження податків може привести до розширення пропозиції факторів виробництва і росту економічного потенціалу.

Стримуюча бюджетно-податкова політика (фіскальна рестрикція) спрямована на обмеження циклічного підйому економіки і припускає зниження державних витрат (G), збільшення податків (T) чи комбінування цих заходів.

У короткостроковій перспективі ці міри дозволяють знизити інфляцію попиту ціною росту безробіття і спаду виробництва. У довгостроковому періоді зростаючий податковий “клин” стає причиною зниження сукупної пропозиції і стагфляції. У короткостроковій перспективі заходи бюджетно-податкової політики супроводжуються ефектами мультиплікаторів державних витрат, податків і збалансованого бюджету.

6.2. Мультиплікатори державних витрат і податків

Вплив мультиплікатора державних витрат починається, коли вони зростають на ΔG і збільшують дохід на цю саму величину, що викликає приріст споживання на величину $b \times \Delta G$. Цей ріст споживання знову збільшує витрати і дохід, що приводить до зростання споживання на величину $b^2 \times \Delta G$ і т.д.

Сукупний ефект дорівнює:

- ◆ початкова зміна витрат = ΔG ;
- ◆ перша зміна споживання = $b \times \Delta G$;
- ◆ друга зміна споживання = $b^2 \times \Delta G$.

.....
 $\Delta Y = \Delta G (1 + b + b^2 + \dots)$.

Мультиплікатор державних витрат чи простий мультиплікатор Кейнса дозволяє вимірювати ефект мультиплікації:

$$\frac{\Delta Y}{\Delta G} = \frac{1}{1 - b}.$$

Мультиплікатор показує, наскільки зростає рівноважний рівень доходу в закритій економіці в результаті росту витрат на одиницю. Основним фактором, що визначає величину мультиплікатора, є гранична схильність до споживання b (MPC).

З урахуванням оподатковування доходу (Y) модель мультиплікатора змінюється має вигляд:

$$\frac{1}{1 - b(1 - t)},$$

де: t – гранична податкова ставка.

Гранична податкова ставка – співвідношення між приростом суми внесеного податку і приростом доходу:

$$t = \frac{\Delta T}{\Delta Y},$$

де: ΔT – приріст суми внесеного податку;
 ΔY – приріст доходу.

У відкритій економіці ефект мультиплікатора державних витрат відносно нижчий, ніж у закритій, тому що на нього впливають ще й експортно-імпортні операції:

$$\frac{1}{1 - b(1 - t) + m^1},$$
 – мультиплікатор державних витрат у відкритій

економіці, де m^1 – гранична схильність до імпортування.

Зниження податків (T) також здійснює мультиплікативний вплив на рівноважний рівень доходу. Якщо податкові відрахування знижуються на ΔT , то дохід у розпорядженні ($Y_d = Y - T$) зростає на величину ΔT . Ефект мультиплікації відбиває мультиплікатор податків:

$$\frac{\Delta Y}{\Delta T} = \frac{-b}{1 - b}.$$

Механізм податкової мультиплікації пов'язаний з багаторазовою реакцією споживання на одноразове зменшення податку.

Якщо податки знижуються на ΔT , то дохід у розпорядженні збільшується на ΔT , споживання зростає на $b \times \Delta T$, сукупні витрати збільшуються на $b \times \Delta T$, а сукупний дохід збільшується на $b \times \Delta T$. Зазначені зміни призводять до того, що споживання збільшується на b ($b \times \Delta T$), сукупні витрати збільшуються на $b^2 \times \Delta T$, сукупний дохід зростає на $b^2 \times \Delta T$, споживання збільшується на $b \times (b^2 \times \Delta T)$ і т.ін.

Якщо передбачається, що всі податкові відрахування в державний бюджет залежать від динаміки поточного доходу Y , то податкова функція має вигляд:

$$T = t * Y,$$
 де t – гранична податкова ставка.

У цьому випадку модель податкового мультиплікатора має вигляд:

$$\frac{\Delta Y}{\Delta T} \Rightarrow m_t = \frac{-b}{1 - b(1 - t)},$$

де m_t – податковий мультиплікатор у закритій економіці.

Мультиплікатор податків у відкритій економіці:

$$m_t = -\frac{b}{1 - b(1 - t) + m'}$$

Повна податкова функція має вигляд:

$$T = Ta + t \times Y,$$

де: Ta – автономні податки, що не залежать від величини поточного доходу Y (податки на нерухомість, спадщину і т.і.); t – гранична податкова ставка.

Сукупний ефект від збільшення податків дорівнює добутку мультиплікатора податків на величину зміни податків:

$$\Delta Y = -\frac{b}{1 - b} \Delta T .$$

Мультиплікативний ефект від зниження податків слабкіший, ніж від збільшення державних витрат, що виражається в перевищенні мультиплікативних витрат над податковим мультиплікатором. Це є наслідком більш сильного впливу державних витрат на величини доходу і споживання в порівнянні зі зміною податків.

Це розходження є визначальним при виборі інструментів фінансової політики. Якщо вона спрямована на розширення державного сектора економіки, то для подолання циклічного спаду збільшуються державні видатки (що дає сильний стимулюючий ефект), а для стримування інфляційного підйому збільшуються податки (що є відносно м'якою обмежувальною мірою).

Якщо фінансова політика націлена на обмеження державного сектора, то у фазі циклічного спаду знижуються податки (що дає невеликий стимулюючий ефект), а у фазі циклічного підйому знижуються витрати держави, що дозволяє відносно швидко знизити рівень інфляції.

6.3. Дискреційна і недискреційна фіскальна політика

Дискреційна фіскальна політика – це цілеспрямована зміна величин державних витрат, податків і сальдо державного бюджету в результаті спеціальних рішень уряду, спрямованих на зміну рівня зайнятості, обсягу виробництва, темпів інфляції і стану платіжного балансу.

Недискреційна фіскальна політика – автоматична зміна державних витрат та податків у результаті циклічних коливань сукупного доходу. Така політика передбачає автоматичне збільшення (зменшення) чистих податкових надходжень у держбюджет у періоди зростання (зменшення) ВВП, що справляє стабілізуючий вплив на економіку.

Чисті податкові надходження являють собою різницю між величиною загальних податкових надходжень у бюджет і сумою виплачених урядом трансфертів.

При дискреційній фіскальній політиці з метою стимулювання сукупного попиту в період спаду цілеспрямовано утворюється дефіцит держбюджету внаслідок збільшення видатків чи зниження податків. У період підйому цілеспрямовано створюється бюджетний надлишок.

Дискреційна політика уряду пов'язана зі значними внутрішніми часовими лагами, тому що зміна структури державних витрат чи ставок оподаткування припускає тривале обговорення цих заходів у парламенті. Розрізняють внутрішні і зовнішні лаги фіскальної політики.

Внутрішній лаг – це проміжок часу між моментом економічного спаду чи шоку і моментом вживання відповідних заходів економічної політики.

Зовнішній лаг – проміжок часу між прийняттям відповідного заходу економічної політики і моментом появи результатів від цієї міри.

У середньому лаги складають 1-2 роки. Якщо заходи економічної політики були вжиті до початку циклічного спаду чи під час спаду, то пік впливу може проявитися в протилежній фазі

циклу (тобто в підйомі), що підсилить циклічні коливання. При недискреційній фіскальній політиці бюджетний дефіцит і надлишок виникають автоматично, у результаті дії вбудованих стабілізаторів економіки.

«Вбудований» (автоматний) стабілізатор – економічний механізм, що дозволяє знизити амплітуду циклічних коливань рівнів зайнятості і випуску, не вдаючись до частих змін економічної політики уряду. Такий механізм поєднує в собі дві складові: з одного боку, це прогресивна система оподаткування доходів, з іншого – це система державних трансфертів.

Ступінь вбудованої стабільності економіки залежить від величин циклічних бюджетних дефіцитів і надлишків, що виконують функції автоматичних “амортизаторів” коливань сукупного попиту.

Циклічний дефіцит – дефіцит державного бюджету, викликаний автоматичним скороченням податкових надходжень і збільшенням державних трансфертів в умовах спаду економіки.

Циклічний надлишок – надлишок державного бюджету, викликаний автоматичним збільшенням податкових надходжень і скороченням державних трансфертів в умовах підйому економіки.

У фазі циклічного підйому податкові відрахування автоматично зростають, а трансфертні платежі автоматично знижуються. У результаті зростає бюджетний надлишок і стримується інфляція.

У фазі циклічного спаду податкові надходження автоматично скорочуються, а трансферти зростають. У підсумку збільшується бюджетний дефіцит в умовах відносного росту сукупного попиту й обсягу виробництва, що обмежує спад.

6.4. Бюджетний дефіцит і надлишок

Ступінь вбудованої стабільності тим вищий, чим вище рівень податкових ставок (навіть при незмінних G). Вбудовані стабілізатори не усувають причин циклічних коливань, а тільки обмежують їхній розмах.

Вбудовані стабілізатори економіки, як правило, поєднуються з заходами дискреційної фіскальної політики уряду, спрямо-

ваними на забезпечення повної зайнятості ресурсів. У результаті може виникнути структурний дефіцит (надлишок) державного бюджету – це різниця між витратами (доходами) і доходами (витратами) бюджету в умовах повної зайнятості.

Циклічний дефіцит можна розрахувати як різницю між фактичною величиною дефіциту і структурним дефіцитом.

Сформований під час підйому економіки бюджетний надлишок підлягає “заморожуванню”, адже, якщо з нього робити виплати соціальних трансфертів населенню, то це приведе до збільшення сукупних витрат і до інфляції попиту.

Стабілізаційний вплив бюджетного дефіциту залежить від методу його фінансування. Існують такі способи:

- ◆ кредитно-грошова емісія (монетизація);
- ◆ випуск позик;
- ◆ збільшення податкових надходжень у держбюджет.

В умовах монетизації дефіциту виникає *сеньйораж* - доход держави від друкування грошей. Сеньйораж виникає в умовах росту грошової маси, що перевищує темп росту реального ВВП і приводить до підвищення середнього рівня цін.

В умовах підвищення рівня інфляції виникає *ефект Олівера-Танзі* – свідоме затягування платниками податків термінів внесення податкових відрахувань у держбюджет. Зростання інфляції створює стимули до “відкладання” сплати податків, тому що за цей час відбувається знецінювання грошей.

Якщо дефіцит бюджету фінансується за допомогою випуску державних позик, то збільшується середня ринкова ставка відсотка, що веде до зниження інвестицій у приватному секторі, падіння чистого експорту і частково споживчих витрат. У підсумку виникає ефект “витіснення”, що послаблює стимулюючий ефект фіскальної політики. Боргове фінансування бюджетного дефіциту розглядається як антиінфляційна альтернатива монетизації дефіциту.

Проблема збільшення податкових надходжень вирішується, як правило, тільки в довгостроковій перспективі на базі комплексної податкової реформи, що спрямована на зниження ставок і розширення бази оподаткування.

Цю гіпотезу висунув американський економіст Артур Лаффер, а її графічна модель називається кривою Лаффера (рис. 6.1) і відображає зв'язок між податковими ставками (t) і податковими надходженнями (T). За умови зростання податкової ставки від 0 до 100% податкові надходження спочатку збільшуються до максимальної величини точки А, а потім зменшуються знову до нуля. Точка С відображає надмірні податкові ставки, які стримують ділову активність. При зниженні податкових ставок нижче точки В стимулюючий ефект від зниження податкових ставок зменшується. Внаслідок цього податкова база зростає повільніше, ніж зменшуються податки, і загальні податкові надходження зменшуються.

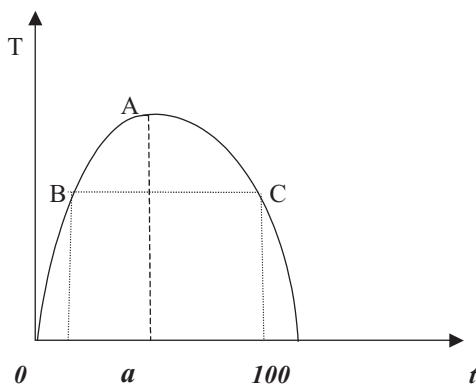

Рис. 6.1. Крива Лаффера.

Але практично майже неможливо визначити ту точку на кривій Лаффера, в якій знаходиться економіка країни на даний момент часу і визначити оптимальний рівень податкових ставок, який забезпечує максимальну величину податкових надходжень. Разом з тим, за думкою А.Лаффера, зниження ставок податків створює додаткові стимули до праці, заощаджень, інвестицій, що призводить до зростання національного виробництва, доходів, податкової бази, яка забезпечить майбутні податкові надходження.

Завдання до практичного виконання
Визначити правильну відповідь

1. Урядова політика в галузі витрат і оподаткування називається:

- 1) монетарною політикою,
- 2) політикою розподілу доходів;
- 3) політикою, заснованою на кількісній теорії грошей;
- 4) фіскальною політикою.

2. Маніпуляції з державними витратами і податками для досягнення бажаного рівноважного рівня доходу та виробництва належать до:

- 1) політики, яка заснована на кейнсіанській функції споживання;
- 2) політики, орієнтованої на дефляційний розрив;
- 3) кейнсіанської фіскальної політики;
- 4) кредитної політики.

3. За кейнсіанською теорією макроекономічної рівноваги для доведення необхідності державного втручання в економіку фіскальними методами використовується теза:

- 1) державне втручання забезпечує більш ефективний розвиток економіки;
- 2) якщо ціни стабільні, то є впевненість, що ринок забезпечить макроекономічну рівновагу в умовах повної зайнятості;
- 3) нестабільність розвитку приватного сектора не породжує макроекономічних проблем;
- 4) тільки держава може брати до уваги регіональні інтереси.

4. Якщо уряд передбачає підвищити рівень реального ВВП, то він може:

- 1) знизити державні закупки товарів та послуг;
- 2) знизити рівень бюджетного дефіциту;
- 3) знизити податки;
- 4) зменшити трансфертні платежі.

5. Прямий зв'язок між чистими податковими надходженнями та реальним ЧНП:

- 1) розширює можливості для підтримки повної зайнятості;
- 2) підвищує ефективність дискреційної фіскальної політики, спрямованої на подолання рецесії та досягнення повної зайнятості;
- 3) знижує вплив змін обсягу планових інвестицій на рівень НД та зайнятості;
- 4) автоматично приводить до створення бюджетних надлишків у період рецесії.

6. До прямих податків не належить:

- 1) податок на спадщину;
- 2) прибутковий податок;
- 3) податок на вироби із золота;
- 4) податок із прибутку;
- 5) земельний податок.

7. Державний борг – це сума попередніх:

- 1) дефіцитів бюджету;
- 2) бюджетних надлишків за вирахуванням дефіцитів бюджету;
- 3) державних видатків;
- 4) бюджетних дефіцитів за вирахуванням бюджетних надлишків;
- 5) усі твердження неправильні.

8. Якщо національна економіка перебуває у стані рівноваги, то:

- 1) державний бюджет збалансований;
- 2) бюджети всіх рівнів мають бути збалансовані;
- 3) уряд не здійснює запозичень;
- 4) середня податкова ставка є усталеною;
- 5) усі твердження неправильні.

9. Функції податків полягають у тому, щоб:

- 1) перерозподіляти доходи між різними групами населення;
- 2) збільшувати обсяг коштів, спрямованих на інвестування у національну економіку;
- 3) скорочувати кошти, якими розпоряджаються фірми і домогосподарства;
- 4) регулювати грошовий обіг у країні;
- 5) усі твердження неправильні.

10. Ефект витіснення означає:

- 1) споживання товарів і послуг збільшується, а інвестиції – зменшуються;
- 2) вітчизняні вироби витісняють імпорт;
- 3) збільшення державних видатків зменшує обсяг приватних інвестицій;
- 4) збільшення приватних інвестицій зменшує державні видатки;
- 5) усі твердження неправильні.

11. Прихильники концепції економіки пропозиції вважають, що зниження податків:

- 1) індукує стимули до праці, заощадження, інвестування і до підприємницької діяльності, а отже, переміщує криву сукупної пропозиції вправо;
- 2) забезпечує соціальну справедливість у розподілі доходів;
- 3) збільшує обсяг сукупного попиту, а отже, обсяг національного виробництва;
- 4) збалансовує державний бюджет з утворенням бюджетного надлишку;
- 5) усі твердження неправильні.

12. Первинний дефіцит державного бюджету – це різниця між:

- 1) величиною поточного дефіциту бюджету і сплатою відсотків за державний борг;
- 2) поточними державними надходженнями і видатками;

- 3) надходженнями за повної зайнятості і за наявних податкових ставок та фактичними надходженнями;
- 4) фактичним і структурним дефіцитом;
- 5) усі твердження неправильні.

13. Фіскальна політика буде дискреційною, якщо зміняться такі параметри:

- 1) знизяться ставки оподаткування;
- 2) підвищаться ставки оподаткування;
- 3) збільшаться податкові надходження за незмінної прогресивної шкали оподаткування;
- 4) усі твердження правильні;
- 5) правильні відповіді – 1, 2.

14. Фіскальна політика буде недискреційною, якщо зміняться такі параметри:

- 1) зміниться ставка прибуткового податку;
- 2) за незмінної ставки прибуткового податку збільшаться податкові надходження;
- 3) зміниться співвідношення між прямими і непрямими податками у доходах державного бюджету;
- 4) зменшаться видатки на утримання бюджетного сектора економіки;
- 5) усі твердження неправильні.

15. Стимулююча фіскальна політика спрямована на:

- 1) досягнення бездефіцитного державного бюджету;
- 2) стабілізацію обмінного курсу національної валюти;
- 3) зниження темпів інфляції;
- 4) збільшення обсягу виробництва і рівня зайнятості в національній економіці;
- 5) усі твердження неправильні.

16. Фіскальна політика буде рестрикційною у разі:

- 1) зменшення видатків на утримання державного апарату;

- 2) збільшення обсягу державних закупівель товарів і послуг;
- 3) збільшення обсягу соціальних видатків;
- 4) зменшення державних видатків;
- 5) усі твердження неправильні.

17. Заходом стимулюючої фіскальної політики є:

- 1) купівля центральним банком державних облігацій на відкритому ринку;
- 2) продаж центральним банком державних облігацій на відкритому ринку;
- 3) новий випуск державних облігацій для фінансування додаткових державних видатків;
- 4) погашення раніше випущених державних цінних паперів;
- 5) усі твердження неправильні.

18. Дефіцит державного бюджету може фінансуватися за рахунок:

- 1) прибутків державних підприємств;
- 2) доходів домогосподарств;
- 3) додаткової емісії грошей;
- 4) золотовалютних резервів країни;
- 5) усі твердження неправильні.

Практичні завдання

1. *Приклад розв'язання задачі:*

Економіка характеризується такими даними:

$C=20+0,8 \cdot (Y-T+F)$ (споживання);

$I=60$ (інвестиції); $T=40$ (податкові надходження);

$F=10$ (трансферти); $G=30$ (державні витрати).

Визначити:

- а) рівноважний рівень доходу;
- б) якщо уряд збільшить витрати до 40 з метою стимулювання економіки, як зміниться рівноважний рівень доходу; яким буде значення мультиплікатора видатків; як зміниться сальдо бюджету?

- в) якщо уряд збільшить податки до 50 при рівні $G=30$, як зміниться рівноважний рівень доходу; яким буде значення мультиплікатора витратків; як зміниться сальдо бюджету?
- г) якщо уряд збільшить витрати до 40 і податки до 50 як зміниться рівноважний рівень доходу; яким буде ефект мультиплікатора; як зміниться сальдо державного бюджету?

Розв'язання:

а) для розрахунку рівноважного рівня доходу підставимо значення C, I, T, F, G у основну макроекономічну тотожність і розв'яжемо його відносно Y :

$$Y = 20 + 0,8 \times (Y - 40 + 10) + 60 + 30; \quad Y = 430$$

б) якщо уряд збільшить витрати до 40 (на 10), то:

$$\Delta Y = \Delta G \times \frac{1}{1 - b} = 10 \times \frac{1}{1 - 0,8} = 50 \Rightarrow Y = 430 + 50 = 480.$$

Отже, значення мультиплікатора державних витратків буде

$$\frac{1}{1 - 0,8} = 5.$$

До проведення фіскальної експансії бюджет був збалансований: $G + F = T \Rightarrow 30 + 10 = 40$.

Після проведення фіскальної експансії виник дефіцит бюджету у розмірі 10, тому що державні витатки збільшились на 10, а податкові надходження не змінились.

в) якщо уряд збільшить податки до 50 (на 10) при рівні $G=30$, то

$$\Delta Y = \Delta T \times \left(\frac{-b}{1 - b} \right) = -10 \times \frac{0,8}{1 - 0,8} = -40 \Rightarrow Y = 430 - 40 = 390.$$

Тоді значення мультиплікатора податків буде: $\frac{-0,8}{1 - 0,8} = -4$

Після проведення фіскальної рестрикції виник бюджетний надлишок у розмірі 10, адже державні витатки і трансферти становлять 40, а податкові надходження збільшились до 50.

г) якщо уряд збільшить витрати до 40 і податки до 50, то:
 $Y = 20 + 0,8 \times (Y - 50 + 10) + 60 + 40$; $Y = 440$.

За таких умов в економіці буде проявлятися ефект мультиплікатора збалансованого бюджету, який дорівнює 1.

$$\frac{1}{1-b} - \frac{b}{1-b} = \frac{1}{1-0,8} - \frac{0,8}{1-0,8} = 1.$$

При проведенні такої політики бюджет буде збалансованим:
 $G + F = T \Rightarrow 40 + 10 = 50$.

2. У таблиці наведені дані (у.г.о.) реального обсягу ВВП (Y) та величини чистих податкових надходжень (T):

а) Заповніть таблицю. Визначте характер залежності (пряма 1, обернена 2) між динамікою ВВП (Y) та зміною податкових надходжень (T).

б) Припустимо, що мультиплікатор державних витрат дорівнює 10. Уряд планує збільшити рівноважний обсяг ВВП на 50 у.г.о. На яку величину повинні зрости державні закупки, якщо сума податкових надходжень залишається незмінною?

Реальний ВВП (Y)	Чисті податкові надходження (T)	Державні закупки (G)	Бюджетний дефіцит (надлишок) (T-G)
850	170		
900	180		
950	190		
1000	200		
1050	210		
1100	220		
1150	230		

3. За даними таблиці обчисліть середні та граничні податкові ставки. Яким є податок: прогресивним, пропорційним, регресивним? Поясніть, чому. Заповніть таблицю.

Доход	Величина податку	Середня ставка податку	Гранична податкова ставка
0	0		
50	5		
100	15		
150	30		
200	50		
250	75		

4. Валовий внутрішній продукт за повної зайнятості становить 150 млрд грн. Фактичний ВВП дорівнює 120 млрд грн. Податкові надходження становлять 10% від ВВП. Державні закупівлі товарів і послуг дорівнюють 10,5 млрд грн, а державні трансферти – 2,5 млрд грн.

Визначте:

- а) який надлишок чи дефіцит має державний бюджет;
- б) зміну сальдо держбюджету за повної зайнятості.

Питання для контролю знань

1. Поясніть за допомогою графіка, як впливає на рівноважний ВВП збільшення державних закупок.
2. Покажіть на графіку наслідки впливу на рівноважний ВВП дискреційного зниження автономних чистих податків.
3. Чому автоматичні чисті податки називають вмонтованими стабілізаторами?
4. Завдяки чому потенційне бюджетне сальдо має здатність відбивати ефективність дискреційної фіскальної політики?
5. Яким чином змінюється рівноважний ВВП, якщо спиратися на фіскальну політику, спрямовану на пропозицію?
6. У чому суть кривої Лаффера та її недосконалість?
7. Чому в основі сучасної фіскальної політики лежить концепція функціональних фінансів?

Тема 7

ГРОШОВИЙ РИНОК ТА БАНКІВСЬКА СИСТЕМА

7.1. Функціональні форми та теорії попиту на гроші

Гроші – вид фінансових активів, що може бути використаний для економічних угод. Основною властивістю грошей є їхня висока ліквідність, тобто здатність швидко і з мінімальними витратами обмінюватися на будь-які інші види активів. Основні функції грошей:

- ◆ засіб обміну;
- ◆ міра вартості (вимірювальний інструмент для угод);
- ◆ засіб заощадження чи нагромадження багатства.

Гроші бувають *готівкові і безготівкові* (банківські).

Кількість грошей у країні контролюється державою. Цю функцію виконує Центральний банк. Для виміру грошової маси використовують грошові агрегати: M1, M2, M3, L (у порядку убування ступеня ліквідності). Відповідно до класифікації, використовуваної в США, грошові агрегати підрозділяють:

- ◆ M1 – готівка поза банківською системою, вклади до запитання, дорожні чеки;
- ◆ M2 – це M1 + ощадні депозити, строкові внески невеликих розмірів (до 100 000 \$);
- ◆ M3 – це M2 + строкові вклади великих розмірів, термінові угоди про зворотній викуп, депозитні сертифікати та ін.;
- ◆ L – M3 + казначейські ощадні облігації, короткострокові державні зобов'язання, комерційні папери.

У класичній теорії грошей попит на них визначають за допомогою *рівняння обміну* (рівняння Фішера):

$$MV = PY,$$

де: M – кількість грошей у обігу;

- V – швидкість обігу грошей;
- P – рівень цін (індекс цін);
- У – обсяг випуску (у реальному вимірі).

Передбачається, що швидкість обігу – величина постійна, тому що пов’язана з досить стійкою структурою угод в економіці. За умови сталості (V) зміна кількості грошей у обігу (M) повинна викликати пропорційну зміну номінального ВВП (P×У). Але в класичній теорії У змінюється повільно (при зміні технології і факторів виробництва). Тому зміна кількості грошей у обігу викликає тільки зміну рівня цін. Це явище називають “нейтральністю грошей”.

Відповідно до концепції монетаристів держава має підтримувати темп росту грошової маси на рівні середніх темпів росту реального ВВП, тоді рівень цін в економіці буде стабільним. Кейнсіанську теорію грошей називають теорією переваги ліквідності. Доводиться, що споживачі віддають перевагу ліквідним грошам. Основним фактором, що визначає попит на готівкові гроші, є процентна ставка. Попит на гроші залежить від процентної ставки і переваг споживачів мати ліквідні форми грошей, тобто готівку.

Вважається, що існує зворотна залежність між попитом на гроші і ставкою відсотка. Збереження грошей у виді готівки пов’язане зі значними витратами. Вони дорівнюють відсотку, який можна було б одержати, якщо покласти їх у банк чи придбати фінансові активи, що приносять дохід. Чим вище ставка відсотка, тим більше втрачається потенційного доходу, тим вище альтернативна вартість збереження грошей у виді готівки, а значить, тим нижче попит на готівку.

Функція попиту на реальні гроші:

$$\left(\frac{M}{P}\right) \Rightarrow M^D = L(R, Y)$$

- де: R – ставка відсотка;
- У – реальний дохід.

Функція попиту показує, що при будь-якому даному рівні доходу величина попиту буде скорочуватись із зростанням ставки відсотка і навпаки.

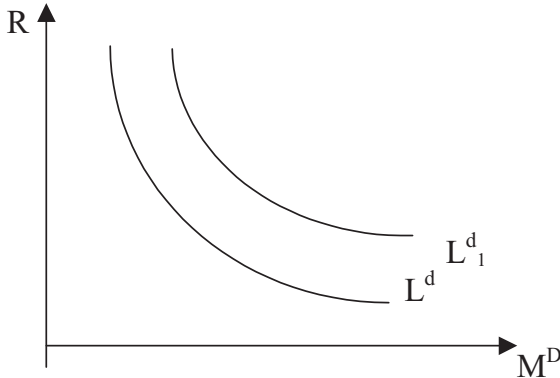

Рис. 7.1. Попит на ліквідні форми грошей.

Збільшення рівня доходу відбивається зрушенням кривої попиту на гроші L^D вправо (рис. 7.1).

Основними факторами попиту на гроші з позицій і класичної, і кейнсіанської теорії є:

- ◆ рівень доходу;
- ◆ швидкість обігу грошей;
- ◆ ставки відсотка.

7.2. Модель пропозиції грошей

Пропозицію грошей (M^S) містить у собі готівка (C) поза банківською системою і депозити (D), що економічні агенти при необхідності можуть використовувати для угод (фактично це агрегат $M1$):

$$M^S = C + D$$

Банки мають здатність збільшувати пропозицію грошей („створювати гроші”). Цей процес називають кредитною мульті-

типлікацією. *Кредитна мультиплікація* – процес емісії платіжних засобів у рамках системи комерційних банків.

Банківська система є системою з частковим покриттям, тобто тільки частину прийнятих депозитів банки зберігають у вигляді резервів, а інші використовують для видачі кредитів та інших дохідних операцій. Додаткова пропозиція грошей, що виникає у результаті появи нового депозиту, дорівнює:

$$M^s = \frac{1}{r_r} D ,$$

де: r_r – норма банківських резервів

D – початковий внесок.

Коефіцієнт $\frac{1}{r_r}$, називають *банківським (депозитним) мульти-*

плікатором.

На формування пропозиції грошей впливає і Центральний банк, що бере участь у формуванні грошової бази.

Грошова база – це готівка поза банківською системою, а також резерви комерційних банків, що зберігаються в Центральному банку. Готівка є частиною пропозиції грошей, а банківські резерви впливають на здатність банків створювати нові депозити, збільшуючи пропозицію грошей. Центральний банк може контролювати пропозицію грошей через вплив на грошову базу.

$$MB = C + R ,$$

де: C – готівка;

R – резерви.

Зміна грошової бази здійснює мультиплікативний ефект на пропозицію грошей. Цей процес відбиває грошовий мультиплікатор. Він показує, як змінюється пропозиція грошей при збільшенні грошової бази на 1. Розраховується як відношення пропозиції грошей до грошової бази:

$$m = \frac{M^S}{MB} \Rightarrow m = \frac{C + D}{C + R}$$

Таким чином, на M^S впливає і грошовий мультиплікатор. У такий спосіб пропозиція грошей прямо залежить від величини грошової бази і грошового мультиплікатора: $M^S = m \times MB$.

Інструменти грошової політики коректують величину грошової маси, впливаючи на грошову базу чи на мультиплікатор.

У процесі зміни пропозиції грошей можна виокремити такі етапи:

- ♦ початкову зміну грошової бази шляхом впливу на розмір готівки і величину резервів;
- ♦ подальша зміна M^S через процес мультиплікації у системі комерційних банків.

7.3. Рівновага на грошовому ринку

Модель грошового ринку об'єднує попит та пропозицію грошей. У короткостроковому періоді рівень цін розглядається як фіксована величина, а пропозиція грошей контролюється ЦБ і є фіксованою на рівні \overline{M} (реальна пропозиція грошей є фіксо-

ваною на рівні $\frac{\overline{M}}{P}$ і на графіку може бути представлена верти-

кальною прямою L^S).

Попит на гроші (крива L^d) розглядається як убутна функція ставки відсотка (для заданого рівня доходу; при незмінному рівні цін номінальні і реальні ставки відсотка рівні). У точці рівноваги попит на гроші дорівнює їхній пропозиції.

Рухлива процентна ставка утримує в рівновазі грошовий ринок. Рівновага можлива тому, що економічні агенти змінюють структуру своїх грошових активів у залежності від руху процентної ставки. Так, якщо R вища, то пропозиція грошей перевищує попит на них. Економічні агенти, у яких нагромадилася готівка, спробують позбутися від неї шляхом придбання інших видів фінансових активів: акції, облігації, строкові вклади. Висока про-

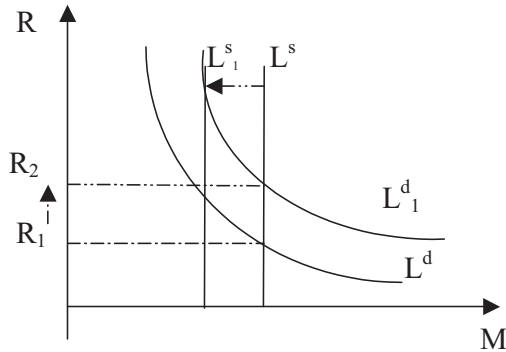

Рис. 7.2. Рівновага грошового ринку.

центна ставка відповідає низькому курсу облігацій, тому вигідно скуповувати дешеві облігації в розрахунок на дохід від підвищення їхнього курсу в майбутньому, у результаті зниження R . Банки в умовах перевищення пропозиції грошей над попитом почнуть знижувати процентні ставки.

Поступово через зміну економічними агентами структури своїх активів і зниження банками своїх процентних ставок рівновага на ринку відновиться. При низькій процентній ставці процеси на ринку будуть відбуватися в зворотному напрямку.

Коливання рівноважних значень ставки відсотка і грошової маси можуть бути зв'язані зі зміною екзогенних змінних грошового ринку: рівня доходу, пропозиції грошей. Графічно це відбивається зрушенням кривих попиту та пропозиції грошей. Так, зміна рівня доходу (його збільшення) підвищує попит на гроші (що викликає зрушення вправо кривої L^d) і ставку відсотка (від R_1 до R_2). Скорочення пропозиції грошей веде до зростання процентної ставки (зрушення кривої L^s уліво).

7.4. Структура банківської системи та інструменти кредитно-грошової політики

Банківська система в ринковій економіці є дворівневою й включає Центральний банк (емісійний) і комерційні банки різних видів. Основними функціями банків є залучення внесків і надання кредитів. Через ці операції банки можуть створювати гроші, тобто розширювати грошову пропозицію.

Центральний банк випускає в обіг національну валюту, зберігає золотовалютні резерви країни, обов'язкові резерви комерційних банків, виступає в якості міжбанківського розрахункового центра. Він може бути продавцем і покупцем на міжнародних грошових ринках. Центральні банки формують і реалізують кредитно-грошову політику, контролюють і координують діяльність комерційних банків.

В економічній політиці виділяють кінцеві та проміжні цілі монетарної політики.

Кінцеві цілі:

- ◆ економічне зростання;
- ◆ повна зайнятість;
- ◆ стабільність цін;
- ◆ стійкість платіжного балансу.

Проміжні цілі:

- ◆ зміна грошової маси;
- ◆ стабілізація ставки відсотків і обмінного курсу.

Інструменти грошової політики:

- а) зміна норми обов'язкових резервів;
- б) зміна облікової ставки (ставки рефінансування);
- в) операції на “відкритому” ринку;
- г) пряме регулювання ставки відсотка, встановлення лімітів кредитування.

Інструменти регулювання грошової політики бувають *прямими і непрямими*. До непрямих інструментів відносять:

1. *Регулювання обов'язкових резервів*. Обов'язкові резерви – це частина суми депозитів, які комерційні банки повинні зберігати у виді безвідсоткових вкладів у Центральному банку. Норми

обов'язкових резервів встановлюються у відсотках від обсягів депозитів. Вони розрізняються за величиною в залежності від видів внесків (по термінових вони нижчі, ніж по вкладах до запитання). Чим вище встановлює Центральний банк норму обов'язкових резервів, тим менша частка засобів може бути використана комерційними банками для активних операцій. Збільшення норми резервів (r_r) веде до скорочення грошової маси і зменшує грошовий мультиплікатор.

2. *Зміна облікової ставки (ставки рефінансування)*. За цією ставкою Центральний банк видає кредити комерційним банкам. Якщо облікова ставка підвищується, то обсяги запозичень у Центрального банку скорочуються, а це значить, що комерційні банки також зможуть надати в кредит меншу суму грошей. Одержуючи більш дорогий кредит, комерційні банки підвищують і свої ставки по позичках. Таким чином, відбувається подорожчання грошей, а їх пропозиція знижується.

3. *Операції на відкритому ринку* як спосіб контролю за грошовою масою частіше використовується в країнах з ринковою економікою, де фондовий ринок більш розвинутий. Цей інструмент грошового регулювання передбачає купівлю-продаж Центральним банком державних цінних паперів (короткострокові державні облигації).

Коли Центральний банк купує цінні папери в комерційного банку, він збільшує суму на резервному рахунку цього банку (чи на спеціальному рахунку комерційного банку у Центрального банку для таких операцій), це значить, що в банківську систему надходять додаткові "гроші підвищеної потужності" і починається процес мультиплікативного розширення грошової маси. Масштаби розширення залежать від пропорції, у якій приріст грошової маси розподіляється на готівку і депозити: чим більше засобів іде в готівку, тим менше масштаб грошової експансії. Якщо Центральний банк продає цінні папери, процес протікає в зворотному напрямку.

Такі операції можуть здійснюватися Центральним банком у формі угод про зворотний викуп. У цьому випадку банк продає цінні папери з зобов'язанням викупити їх по визначеній

(більш високій) ціні через деякий термін. Платою за надані взаємні цінних паперів кошти слугує різниця між ціною продажу і ціною зворотного викупу.

7.5. Механізм реалізації кредитно-грошової політики

Механізм впливу кредитно-грошової політики включає такі етапи (основні ланки):

1. Зміни величини реальної пропозиції грошей M^s у результаті проведення Центральним банком відповідної політики.
2. Зміна ставки відсотка на грошовому ринку.
3. Реакція сукупних витрат (в основному інвестиційних) на динаміку ставки відсотка.
4. Зміна обсягу випуску у відповідь на зміну сукупного попиту (сукупних витрат).

Між першим етапом реалізації механізму (зміна величини пропозиції) і четвертим (зміною ВВП) розташовані дві ланки, тобто, у відповідь на зміну пропозиції грошей зростає чи знижується ставка відсотків, а в результаті зміни ставки збільшуються або знижуються сукупні витрати (в основному інвестиційні). У підсумку зростає чи скорочується обсяг виробництва. Підтримка Центральним банком одного з цільових параметрів монетарної політики вимагає зміни іншого у випадку коливань на грошовому ринку.

Приклад: Центральний банк придбав державні облігації на відкритому ринку. Внаслідок таких дій зростає пропозиція грошей (1). У результаті збільшення пропозиції грошей відбудеться зниження ставки відсотка (2), а в зв'язку зі зниженням ставки відсотка збільшуються інвестиційні витрати (3). Збільшення сукупних витрат (в основному інвестиційних: $AD = C+I+G+X_n$) призведе до росту випуску (4).

Порушення в будь-якій ланці передавального механізму грошово-кредитної політики можуть призвести до зниження чи відсутності результатів її впливу. Це в першу чергу відноситься до країн з перехідною економікою, тому що інвестиційна

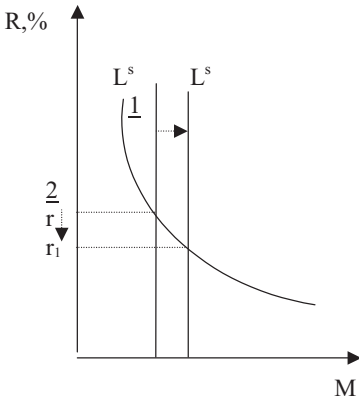

Рис.7.3. Грошовий ринок.

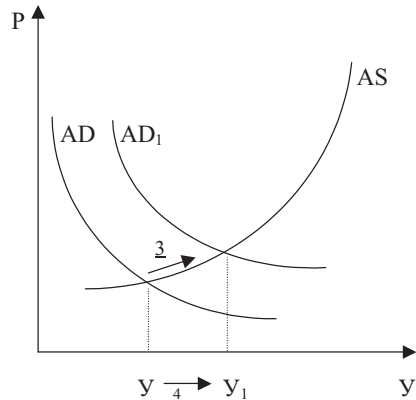

Рис. 7.4. Товарний ринок.

активність економічних агентів пов'язана не тільки зі ставкою відсотка, а й із загальною економічною ситуацією, очікуваннями інвесторів.

Кредитно-грошова політика має значний зовнішній лаг (час від ухвалення рішення до його результату), тому що вплив її на розмір ВВП визначається через коливання ставки відсотка та її впливом на інвестиційну активність в економіці, що є тривалим економічним процесом.

7.6. Взаємозв'язок фіскальної і монетарної політики

Грошово-кредитна політика пов'язана з бюджетно-податковою і зовнішньоекономічною. Якщо Центральний банк ставить метою підтримку фіксованого обмінного курсу, то самостійна внутрішня грошова політика виявляється практично неможливою, тому що збільшення чи скорочення валютних резервів (купівля або продаж Центральним банком іноземної валюти на валютному ринку) з метою підтримки обмінного курсу автоматично веде до зміни грошової маси в економіці.

Найбільш складним процесом в економічній політиці є узгодження фіскальної і монетарної політики. Якщо уряд стиму-

лює економіку шляхом розширення державних витрат, то результат буде залежати від грошової політики Центрального банку, адже, якщо в цей період Центральний банк буде розширювати пропозицію грошей, то це призведе до інфляції, а якщо додаткові державні витрати будуть фінансуватися борговим способом (через випуск облігацій), це призведе до скорочення грошової маси (зв'яже її), зростання ставки відсотків, а значить, до скорочення інвестицій. У такий спосіб в економіці буде виявлятися “ефект витіснення”, що виявляється у зниженні вихідних стимулів до розширення економічної активності.

Ефективною стабільною грошовою політикою вважається політика, що спрямована на підтримку низького стійкого темпу росту грошової маси. Доведено, що така політика не може сполучатися з фіскальною політикою, що допускає значний дефіцит держбюджету (при зростанні дефіциту, як правило, уряд не може провести боргове фінансування і тому допускається емісія).

Монетарна політика має різний ефект у короткостроковому і довгостроковому періодах. У короткостроковому періоді скорочення грошової пропозиції веде до зростання процентної ставки, що виявляється в наступному в скороченні інвестицій. У результаті знижується сукупний попит і ВВП.

У довгостроковому періоді скорочення грошової пропозиції приводить до зниження інфляції, а значить до зниження темпів росту номінального ВВП щодо реального. У результаті відбудеться скорочення реальної процентної ставки, зростуть інвестиції і ВВП.

Завдання до практичного виконання **Визначити правильну відповідь**

1. Норма обов'язкових резервів:
 - 1) вводиться як засіб, що охороняє від вилучення вкладів;
 - 2) складає середню величину маси грошей, необхідну для задоволення потреб населення;
 - 3) зараз не використовується;
 - 4) вводиться насамперед як засіб обмеження грошової маси.

2. Сукупність усіх комерційних банків надає гроші у позику, створюючи поточні рахунки. У результаті грошова маса:

- 1) зростає на величину більшу, ніж загальна сума депозитів;
- 2) не змінюється;
- 3) зменшується на загальну величину готівкових грошей та банківських депозитів;
- 4) збільшується на величину меншу, ніж загальна сума депозитів.

3. Загальна грошова маса зростає кожного разу, коли комерційні банки:

- 1) збільшують свої вклади у Національному банку;
- 2) вилучають частину своїх грошей у Національному банку;
- 3) зменшують свої зобов'язання за поточними рахунками, сплачуючи готівкові чи безготівкові гроші по внесках;
- 4) збільшують обсяги позик, які надаються населенню.

4. У банку X, який є одним з багатьох банків, перебуває депозит величиною 10000 доларів. Норма обов'язкових резервів – 25%. Цей депозит здатний збільшити суму наданих позик на:

- 1) 25000 доларів;
- 2) невизначену величину;
- 3) 10000 доларів;
- 4) 7500 доларів.

5. Однією з реальних проблем державного боргу є:

- 1) зростання частки заощаджень при всіх рівнях доходу кінцевого використання;
- 2) зростання стимулів підвищення ефективності виробництва;
- 3) відтік частини національного продукту за межі країни;
- 4) зменшення диференціації у доходах населення.

6. Надлишкові резерви комерційного банку – це:

- 1) активи, які в разі потреби можуть швидко перетворюватися на готівку;

- 2) різниця між величиною фактичних резервів та величиною обов'язкових резервів;
- 3) різниця між величиною активів і власним капіталом;
- 4) різниця між величиною фактичних резервів та величиною наднормативних резервів;
- 5) усі твердження неправильні.

7. Яке з тверджень становить фундаментальну основу балансу банку:

- 1) банківські активи плюс власний капітал дорівнюють пасивам;
- 2) власний капітал банку дорівнює різниці між активами і пасивами банку;
- 3) сума активів та пасивів банку дорівнює його власному капіталу;
- 4) різниця пасивів і власного капіталу дорівнює активам банку;
- 5) жодне з тверджень не є основою банківського балансу?

8. Комерційний банк може створювати безготівкові гроші в межах:

- 1) своїх надлишкових резервів;
- 2) своїх депозитів;
- 3) своєї готівки у касі;
- 4) своїх фактичних резервів;
- 5) своїх обов'язкових резервів.

9. Якщо грошова база подвоїлась і розмір грошового мультиплікатора також збільшився у два рази, то пропозиція грошей:

- 1) не змінилася;
- 2) подвоїлася;
- 3) зросла у чотири рази;
- 4) зросла, але менш ніж у два рази;
- 5) усі відповіді неправильні.

10. Якщо центральний банк підвищує облікову ставку, то грошова база:

- 1) зменшиться, і пропозиція грошей також зменшиться;
- 2) зменшиться, а пропозиція грошей збільшиться;
- 3) збільшиться, і пропозиція грошей також збільшиться;
- 4) збільшиться, а пропозиція грошей зменшиться;
- 5) усі твердження неправильні.

11. Зменшення норми резервування:

- 1) збільшуватиме пропозицію грошей унаслідок збільшення розміру грошового мультиплікатора;
- 2) збільшуватиме пропозицію грошей унаслідок збільшення коефіцієнта депонування;
- 3) зменшуватиме пропозицію грошей унаслідок зменшення грошового мультиплікатора;
- 4) зменшуватиме пропозицію грошей унаслідок зменшення коефіцієнта депонування;
- 5) усі твердження неправильні.

12. Збільшення обов'язкових резервів не змінить пропозицію грошей, якщо не зміниться:

- 1) грошова база;
- 2) обсяг надлишкових резервів банків;
- 3) співвідношення готівки й депозитів;
- 4) обсяг фактичних резервів;
- 5) усі твердження неправильні.

13. Якщо Центральний банк продає велику кількість державних цінних паперів домогосподарствам і комерційним банкам, то:

- 1) збільшиться загальна сума особистих заощаджень;
- 2) збільшиться загальна сума депозитів комерційних банків;
- 3) зменшиться сума позик, наданих комерційними банками;
- 4) знизиться рівень відсоткової ставки;
- 5) збільшиться пропозиція грошей.

14. Центральний банк не виконує такі функції:

- 1) регулювання та контролю пропозиції грошей у національній економіці;
- 2) емісії грошових знаків;
- 3) зберігання золотовалютних резервів та обов'язкових резервів комерційних банків;
- 4) надання кредитів населенню;
- 5) "кредитора останньої надії".

15. Максимально можливе збільшення суми банківських депозитів дорівнює:

- 1) добутку обов'язкових резервів і грошового мультиплікатора;
- 2) різниці між фактичними та обов'язковими резервами;
- 3) добутку надлишкових резервів та грошового мультиплікатора;
- 4) добутку фактичних резервів та грошового мультиплікатора;
- 5) усі твердження неправильні.

16. Проведення монетарної політики стикається з низкою перешкод, які знижують її результативність. Такою перешкодою не є:

- 1) зростання відкритості національної економіки;
- 2) поведінка економічних суб'єктів;
- 3) зміна швидкості обігу грошей;
- 4) співвідношення між прямими та непрямими податками;
- 5) зміни у функції інвестицій.

17. Передавальний механізм монетарної політики не містить такої ланки :

- 1) зміни реальної пропозиції грошей унаслідок проведення центральним банком відповідної монетарної політики;
- 2) зміни відсоткових ставок;
- 3) зміни швидкості обігу грошей;
- 4) зміни сукупних видатків у відповідь на зміну відсоткових ставок;

5) зміни основних макроекономічних змінних – реального ВВП, рівня зайнятості та рівня цін – унаслідок зміни сукупних видатків.

18. У національній економіці пропозиція грошей не залежить від:

- 1) норми резервування;
- 2) готівки;
- 3) обов'язкових резервів;
- 4) депозитів скарбниці;
- 5) коефіцієнта депонування.

19. Центральному банку складно уповільнити темпи зростання грошової маси, якщо:

- 1) величина особистих заощаджень дуже значна;
- 2) центральний банк не може зменшувати норму резервування;
- 3) комерційні банки володіють значними надлишковими резервами;
- 4) курс національної валюти знижується;
- 5) домогосподарства і фірми намагаються купити державні облігації на значну суму.

Практичні завдання

1. *Приклад розв'язання задач:*

Загальні резерви комерційного банку становлять 220 млн грн. Депозитні внески дорівнюють 950 млн грн. Обов'язкова норма резервування дорівнює 20%. Як зміниться пропозиція грошей, якщо банк використає надлишкові резерви для кредитування?

Розв'язання:

За норми резервування 20% сума обов'язкових резервів R_r складе:

$$R_r = 950 \times 0,2 = 190 \text{ (млн грн)}$$

Надлишкові резерви становлять:

$$R_e = 220 - 190 = 30 \text{ (млн грн)}$$

Якщо банк використовує надлишкові резерви для кредитування, то додаткова пропозиція грошей складе:

$$\Delta M = 30 \times \frac{1}{0,2} = 150 \text{ (млн грн)}$$

2. **Обов'язкова норма резервування дорівнює 20%. Комерційний банк додатково резервує ще 5% від загальної суми депозитів в якості надлишкових резервів. Депозитні внески дорівнюють 10000 млн грн. Яку максимальну величину коштів банк може надати у кредит?**

Розв'язання:

За норми резервування 20% сума обов'язкових резервів R_r складе:

$$R_r = 10000 \times 0,2 = 2000 \text{ (млн грн)}$$

Надлишкові резерви становлять:

$$R_e = 10000 \times 0,5 = 500 \text{ (млн грн)}$$

Загальні резерви складуть:

$$2000 + 500 = 2500 \text{ (млн грн)}$$

Банк може надати у кредит наступну суму:

$$10000 - 2500 = 7500 \text{ (млн грн)}$$

3. За даними таблиці визначте:

- а) величину грошового агрегату М1;
- б) величину грошового агрегату М2;
- в) величину грошового агрегату М3.

Внески	у.г.о.
Невеликі строкові	1630
Великі строкові	645
Чекові	448
Безчекові ощадні	300
Готівкові гроші	170

4. Пасив балансу комерційного банку містить такі статті (млн у.г.о.): внески до запитання – 1000; строкові внески – 500, власний капітал – 200. Норматив мінімального резервного покриття по внесках до запитання дорівнює 30%, а по строкових внесках – 20%.

- а) На яку суму банк може збільшити кредити, якщо половина внесків до запитання буде переоформлена на строкові внески?
- б) Як зміниться ця сума, якщо власники строкових внесків на 40 % своїх депозитів придбають цінні папери у банку?

5. Пасив балансу комерційного банку складається з таких статей (млн. у.г.о.): внески до запитання – 500; строкові внески – 250; власний капітал – 200. Норматив мінімального резервного покриття по внесках до запитання дорівнює 15 %, а по строковим внесках – 10%.

- а) На яку суму банк зможе збільшити кредити, якщо половина внесків до запитання буде переоформлена на строкові внески?
- б) Як зміниться ця сума, якщо власники строкових внесків на 40 % своїх депозитів придбають цінні папери у банку?

6. Коефіцієнт депонування грошей дорівнює 15 %, а загальна сума вкладів становить 100 млн грн. Визначте пропозицію грошей.

7. Депозити комерційного банку становлять 200 млн грн. Сумарні резерви (обов'язкові та наднормативні) дорівнюють 60 млн грн. Норма резервування – 20 %. Як може змінитися пропозиція грошей, якщо банк використає усі наднормативні резерви для надання позик?

Питання для контролю знань

1. Назвіть, які функції виконують гроші.
2. Що таке ліквідність, чому гроші є високоліквідним товаром?
3. Назвіть фінансових посередників на грошово-кредитному ринку.
4. Дайте визначення грошових агрегатів.
5. Що таке грошова пропозиція? Поясніть графік грошової пропозиції.
6. Як визначається попит на гроші для угод? Наведіть формулу обміну, поясніть її.
7. Від яких факторів залежить попит на гроші як активи?
8. Поясніть механізм досягнення рівноваги на грошовому ринку.
9. Яка залежність між відсотковими ставками і цінами облігацій?
10. Дайте визначення банківських резервів і кредитних грошей.
11. Поясніть механізм створення нових грошей банківською системою.
12. Як визначається депозитний та грошовий мультиплікатори?

Тема 8

МАКРОЕКОНОМІЧНА РІВНОВАГА НА ТОВАРНОМУ ТА ГРОШОВОМУ РИНКАХ. МОДЕЛЬ IS-LM

8.1. Основні змінні і рівняння моделі IS-LM

У моделі AD-AS і моделі Кейнсіанського хреста ринкова ставка відсотка є зовнішньою (екзогенною) змінною і встановлюється на грошовому ринку відносно незалежно від рівноваги на товарному ринку. У моделі IS-LM поєднується товарний і грошовий ринок у єдину систему, де ринкова ставка відсотка є внутрішньою (ендогенною) змінною. Її рівноважна величина відбиває динаміку економічних процесів, що відбуваються не тільки на грошових, а й на товарних ринках.

Модель IS-LM (інвестиції-заощадження, переваги ліквідності – гроші) – це модель товарно-грошової рівноваги. Модель дозволяє знайти такі сполучення ринкової ставки відсотка R та доходу Y , при якій одночасно досягається рівновага на товарному і грошовому ринках. Основні рівняння моделі IS-LM:

$Y = C + I + G + X_n$ – основна макроекономічна тотожність;

$C = a + b \times (Y - T)$;

$I = e - d \times R$;

$S = -a + (1 - b) \times (Y - T)$.

Внутрішні змінні моделі:

Y (дохід), C (споживання), I (інвестиції), X_n (чистий експорт), R (ставка відсотка).

Зовнішні змінні моделі: G (державні витрати), M^s (пропозиція грошей), t (податкова ставка).

Емпіричні коефіцієнти a , b , e , d , g , m , n .

У *короткостроковому періоді*, коли економіка знаходиться поза станом повної зайнятості ресурсів ($Y \neq Y^*$), рівень цін (P)

фіксований, а величини ставки відсотка (R) і сукупного доходу (Y) рухливі. Оскільки $P = \text{const}$, то номінальні і реальне значення всіх змінних збігаються.

У довгостроковому періоді, коли економіка знаходиться в стані повної зайнятості ресурсів ($Y = Y^*$), рівень цін P рухливий. У цьому випадку перемінна M_s є номінальною величиною, а всі інші перемінні моделі реальними.

Крива IS – це крива рівноваги на товарному ринку. Вона відбиває всі комбінації Y і R , що одночасно задовольняють тождественності доходу, функціям споживання, інвестицій і чистого експорту. В усіх точках кривої IS спостерігається рівність інвестицій і заощаджень. Виводять криву IS з функції заощаджень і інвестицій (рис. 8.1; 8.2; 8.3).

З ростом доходу заощадження збільшуються. Крива заощаджень показує, що зростання їх величини (рис.8.1) скорочує процентну ставку з R_1 до R_2 (рис. 8.2) і збільшує інвестиції з I_1 до I_2 . За таких умов доводиться, що $I_1 = S_1$, $I_2 = S_2$. Крива IS показує, що чим нижче ставка відсотка, тим вище рівень доходу (рис. 8.3).

Рис. 8.1. Функція заощаджень.

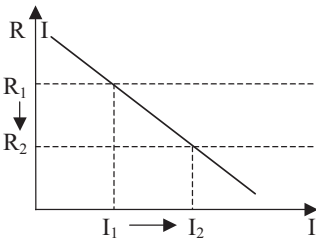
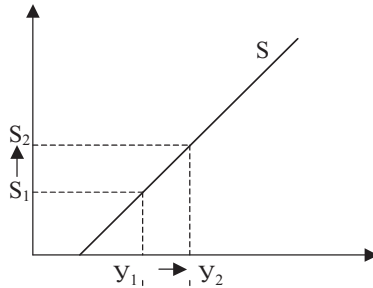

Рис. 8.2. Графік інвестицій.

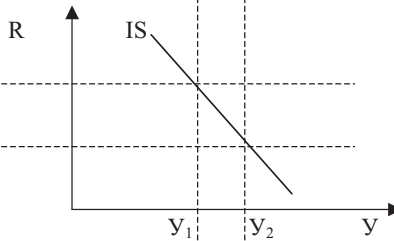

Рис. 8.3. Крива IS .

Кут нахилу кривої IS щодо осі Y відбиває порівняльну ефективність фіскальної і монетарної політики. Крива IS є більш пологою за умови, якщо:

- ◆ чутливість інвестицій (d) і чистого експорту (n) до динаміки ставки відсотка велика;
- ◆ гранична схильність до споживання (b) велика;
- ◆ гранична ставка оподаткування (t) невелика;
- ◆ гранична схильність до імпортування (m') невелика.

Крива IS зміщується праворуч під впливом збільшення державних витрат – G чи зниження податків – T . Кут нахилу IS може змінюватись під впливом ставки оподаткування (t). Він може бути змінений також під впливом політики доходів (перерозподіл доходів на користь малозабезпечених, у яких більша гранична схильність до споживання).

Крива LM. Дана крива відбиває рівновагу на грошовому ринку. Вона фіксує всі комбінації Y і R , які задовольняють функції попиту на гроші при заданій Центральним банком величині грошової пропозиції – M^S . В усіх точках кривої LM попит на гроші дорівнює їхній пропозиції.

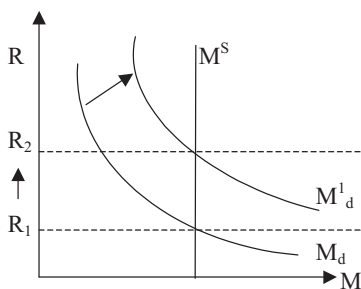

Рис. 8.4. Грошовий ринок.

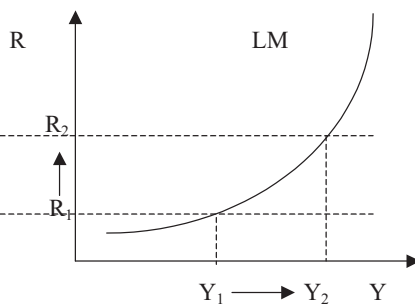

Рис. 8.5. Крива LM.

Ріст доходу від Y_1 до Y_2 збільшує попит на гроші і підвищує ставку відсотка від R_1 до R_2 . Крива LM показує, що, чим вище рівень доходу, тим вище ставка відсотка. Кут нахилу кри-

вої LM щодо осі Y , визначає порівняльну ефективність фіскальної і монетарної політики.

Крива LM є відносно пологою, якщо чутливість попиту на гроші до динаміки ринкової ставки відсотку велика, а до динаміки ВВП невелика.

Збільшення пропозиції грошей M^S чи зниження рівня цін зрушує криву LM праворуч.

Рівновага в моделі IS-LM досягається в точці перетинання кривих IS і LM (точка A).

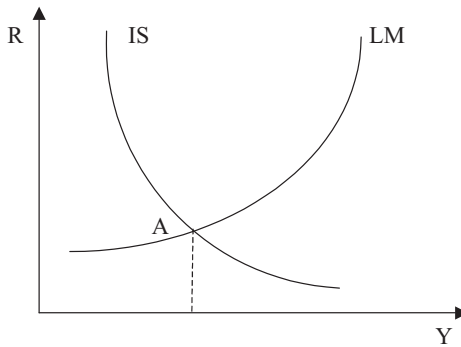

Рис. 8.6. Рівновага в моделі IS-LM.

8.2. Відносна ефективність бюджетно-податкової і кредитно-грошової політики

Модель IS-LM дозволяє прогнозувати вплив фіскальної і монетарної політики на економіку і на основі цього проводити економічну політику.

При проведенні бюджетно-податкової експансії зростання державних витрат і зниження податків приводить до ефекту витіснення, що знижує результативність стимулюючої фіскальної політики.

Якщо державні витрати – G збільшуються, то сукупні доходи і витрати зростають, що призводить до збільшення споживчих витрат C . Ріст споживання збільшує сукупні витрати і доход Y з ефектом мультиплікатора. Збільшення Y викликає

ріст попиту на гроші M_D , тому що в економіці відбувається більша кількість угод. Підвищення попиту на гроші при їхній фіксованій пропозиції викликає ріст процентної ставки R . Підвищення процентних ставок знижує рівень інвестицій I і чистого експорту $-X_n$ (падіння чистого експорту пов'язане і з ростом сукупного доходу Y , що супроводжується збільшенням імпорту).

У підсумку ріст зайнятості і випуску, викликані стимулюючою фіскальною політикою, виявляється частково зниженим за рахунок “витіснення” приватних інвестицій і чистого експорту.

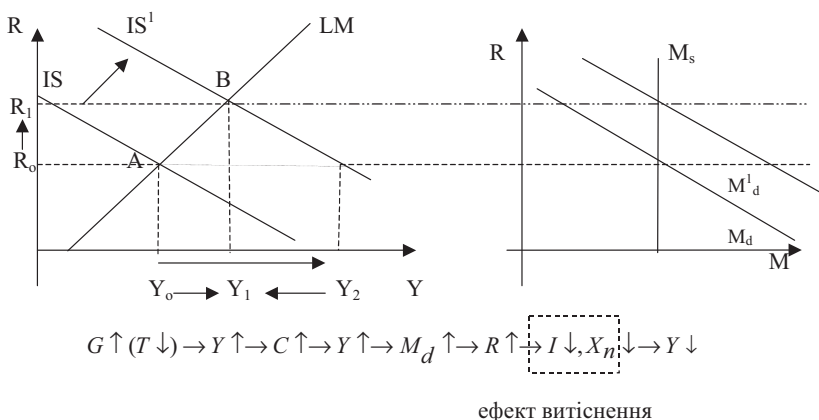

Рис. 8.7. Ефект витіснення фіскальної політики.

Якби не було витіснення інвестицій і чистого експорту, то збільшення випуску (Y) внаслідок збільшення держвитрат (чи $\downarrow T$) дорівнювало б ($Y_0 Y_2$). Але в результаті ефекту витіснення дійсне збільшення Y складає тільки ($Y_0 Y_1$).

У результаті кредитно-грошової експансії збільшення пропозиції грошей дозволяє забезпечити короткострокове економічне зростання без ефекту витіснення, але впливає на динаміку чистого експорту.

Збільшення грошової маси M_s супроводжується зниженням процентних ставок R , тому що ресурси для кредитування

розширюються і ціна кредиту знижується, це сприяє росту інвестицій – I . У підсумку сукупні витрати і дохід Y збільшуються, викликаючи ріст споживання – C . Динаміка чистого експорту, X_n виявляється під впливом двох протидіючих факторів: росту сукупного доходу – Y , що супроводжується зниженням чистого експорту і зниженням ставки відсотка, що супроводжується його ростом. Зміна величини X_n залежить від величини змін Y і R , а також від значень граничної схильності до імпортування m' (рис. 8.8).

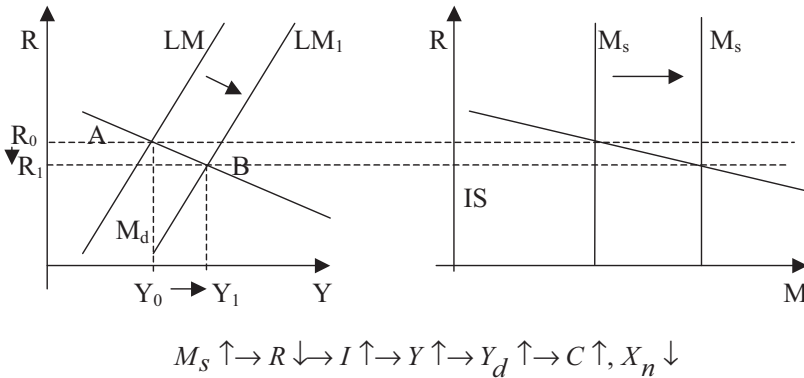

Рис. 8.8. Монетарна політика в моделі IS-LM.

Відносна ефективність бюджетно-податкової і кредитно-грошової політики визначається в залежності від:

- а) ступеня чутливості функцій інвестицій і чистого експорту до динаміки ринкової ставки відсотка;
- б) ступеня чутливості попиту на гроші до динаміки ринкової ставки відсотка.

Відносна ефективність стимулюючої фіскальної політики визначається величиною ефекту витіснення. Якщо ефект витіснення менший, ніж ефект росту випуску, то за інших рівних умов фіскальна політика ефективна.

Стимулююча фіскальна політика є найбільш ефективною при сполученні відносно “крутої” IS і відносно “пологої” LM. У такому разі інвестиції і чистий експорт малочутливі до підвищення процентних ставок на грошовому ринку (крута IS), тоб-

то навіть значне збільшення R викликає лише невелике витіснення I і X_n . За таких умов попит на гроші високочутливий до динаміки R . У цьому випадку для того, щоб зрівноважити грошовий ринок, необхідне незначне підвищення R , це викликає незначний ефект витіснення.

Стимулююча фіскальна політика неефективна, якщо ефект витіснення перебільшує ефект зростання випуску. В такому разі I та X_n високочутливі до динаміки ставки відсотка. Навіть незначне збільшення R викликає більше скорочення I та X_n . За таких умов попит на гроші малочутливий до динаміки R . У цьому випадку для того, щоб урівноважити грошовий ринок, необхідно суттєво підвищити R . Це викликає значний ефект витіснення.

Відносна ефектність стимулюючої монетарної політики визначається величиною стимулюючого ефекту від збільшення грошової маси і зниження процентних ставок на динаміку інвестицій і чистого експорту. Стимулюючий ефект можливий, якщо I і X_n високочутливі до зміни процентних ставок (положиста IS). При цьому навіть незначне зниження R у відповідь на зростання грошової маси приводить до значного росту I і X_n . Попит на гроші малочутливий до динаміки R (крута LM). У цьому випадку приріст грошової маси супроводжується великим зниженням процентних ставок, що сильно збільшує I і X_n .

Таким чином, стимулююча кредитно-грошова політика найбільш ефективна при сполученні крутої LM і пологої IS .

Стимулююча монетарна політика відносно неефективна при високій чутливості попиту на гроші до динаміки ставки відсотка і низької чутливості інвестицій та чистого експорту до R . Полога LM означає, що грошовий ринок приходить у рівновагу при дуже невеликому зниженні R у відповідь на ріст грошової маси. Це позначається негативно на зростанні I і X_n . Крута IS означає, що навіть при значному зниженні R , I і X_n зростають несуттєво. Таким чином загальний приріст випуску буде незначним навіть при великому збільшенні грошової пропозиції й істотному зниженні R .

Завдання до практичного виконання
Визначити правильну відповідь

1. Ефект витіснення виникає в тому випадку, якщо:
 - 1) скорочення пропозиції грошей збільшує відсоткові ставки, і чутливі до них витрати приватного сектору витісняються;
 - 2) збільшення податків скорочує особистий дохід у розпорядженні і доходи приватного сектору;
 - 3) скорочення державних витрат обумовлює зниження споживчих витрат;
 - 4) зниження прибуткових податків викликає зростання відсоткових ставок, і чутливі до них витрати приватного сектору витісняються.

2. Якщо початково фактичний обсяг випуску нижчий за потенційний, то:
 - 1) рівень цін буде поступово скорочуватись, що зміщує криву LM праворуч і вниз;
 - 2) рівень цін буде поступово підвищуватись, що зміщує криву LM ліворуч і вгору;
 - 3) рівень цін буде поступово підвищуватись, що зміщує криву IS праворуч;
 - 4) рівень цін буде фіксованим на певному рівні навіть у довгостроковому періоді.

3. Тенденція до зниження обсягу валових інвестицій з'являється в період, коли:
 - 1) темп зростання продажу зменшується,
 - 2) рівень зростання продажу залишається постійним;
 - 3) підвищуються темпи зростання продажу.
4. Яке з перерахованих явищ не відповідає періоду економічного падіння:
 - 1) зниження прибутків корпорацій;
 - 2) зниження інвестицій в обладнання з довготривалим терміном використання;

- 3) зменшення обсягу допомоги по безробіттю;
- 4) скорочення податкових надходжень.

5. Найбільш сильний вплив на хід економічних циклів здійснює динаміка:

- 1) споживчих витрат;
- 2) чистих інвестицій, спрямованих у виробництво товарів довготривалого використання;
- 3) чистих інвестицій, спрямованих на збільшення товарно-матеріальних запасів;
- 4) державних витрат.

6. Заходи антикризової політики не включають:

- 1) регулювання зовнішньої діяльності;
- 2) маніпулювання держбюджетом;
- 3) регулювання заробітної плати;
- 4) регулювання податкових ставок.

7. Якщо пропозиція грошей і рівень цін постійні, то у разі збільшення доходу:

- 1) попит на гроші та відсоткова ставка збільшаться;
- 2) попит на гроші зменшиться, а відсоткова ставка збільшиться;
- 3) збільшиться попит на гроші і зменшиться відсоткова ставка;
- 4) зменшаться попит на гроші та відсоткова ставка;
- 5) усі відповіді неправильні.

8. Яке твердження правильне:

- 1) з підвищенням відсоткової ставки попит на гроші для операцій збільшується;
- 2) зі зниженням відсоткової ставки попит на гроші для операцій зменшується;
- 3) зі зменшенням номінального ВВП попит на гроші для операцій зменшується;

4) зі збільшенням номінального ВВП попит на гроші для операцій зменшується?

9. Якщо номінальний ВВП зменшиться, то:

- 1) і попит на гроші для операцій, і сукупний попит на гроші не зміняться;
- 2) попит на гроші для операцій збільшиться, тоді як сукупний попит на гроші зменшиться;
- 3) і попит на гроші для операцій, і сукупний попит на гроші збільшаться;
- 4) і попит на гроші для операцій, і сукупний попит на гроші зменшаться.

10. Яка з операцій центрального банку збільшує пропозицію грошей у національній економіці:

- 1) підвищення норми резервування;
- 2) підвищення ставки рефінансування;
- 3) продаж іноземної валюти населенню та комерційним банкам;
- 4) купівля державних цінних паперів на відкритому ринку;
- 5) усі твердження неправильні?

11. Якщо вітчизняні компанії виплачують високі дивіденди (у гривнях) іноземцям, це може привести до:

- 1) знецінення гривні;
- 2) поцінування гривні;
- 3) збільшення імпорту України;
- 4) зменшення експорту України;
- 5) усі відповіді неправильні.

12. Коли кажуть, що країна девальувала свою валюту, то мають на увазі, що:

- 1) внутрішня купівельна спроможність національної грошової одиниці знизилася;
- 2) уряд підвищив ціну, за якою закупаватиме золото;
- 3) уряд зменшив кількість грошей, що перебуває в обігу;

- 4) уряд знизив фіксований курс валюти стосовно інших валют;
- 5) усі твердження неправильні?

13. Що не є складовою сучасної грошової системи:

- 1) найменування грошової одиниці;
- 2) види державних паперових грошових знаків і розмінної монети, що мають законну платіжну силу;
- 3) регламентація безготівкового грошового обігу;
- 4) державний апарат, що регулює грошовий обіг;
- 5) золотий вміст грошової одиниці?

14. Різницею між номінальною і реальною відсотковою ставкою є:

- 1) податок;
- 2) інфляція;
- 3) сеньйораж;
- 4) чистий експорт;
- 5) усі відповіді неправильні.

Практичні завдання

1. *Приклад розв'язання задач:*

Економіка характеризується такими рівняннями:

$$C = 300 + 0,8 \times Y_d,$$

$$I = 200 - 1500 \times R,$$

$$X_n = 100 - 0,04 \times Y - 500 \times R,$$

$$M_d = (0,5Y - 2000R) \times P$$

За умов, що $G = 200$; $t = 0,2$; $M = 550$; $P = 1$, розрахувати рівноважні значення відсоткової ставки і доходу.

Розв'язання:

Для розрахунку рівноважних значень відсоткової ставки і доходу необхідно вивести рівняння кривих IS, LM.

Для з'ясування рівняння кривої IS підставимо функції споживання, інвестицій і чистого експорту у основну макроекономічну тотожність:

$$Y = 300 + 0,8 \cdot (1 - 0,2)Y + 200 - 1500R + 100 - 0,04Y - 500R + 200$$

Після алгебраїчних перетворень отримуємо:

$$Y = 2000 - 5000R \Rightarrow \text{рівняння кривої IS.}$$

Для з'ясування рівняння кривої LM будемо використовувати функцію попиту на гроші, значення рівня цін і номінальної грошової пропозиції:

$$\frac{M}{P} = 0,5Y - 2000R \Rightarrow \frac{550}{1} = 0,5Y - 2000R$$

Після алгебраїчних перетворень отримуємо:

$$Y = 1100 + 4000R \Rightarrow \text{рівняння кривої LM.}$$

Дорівнюємо значення Y з рівнянь кривих IS і LM:

$$2000 - 5000R = 1100 + 4000R, \text{ розв'язуємо відносно } R :$$

$900 = 9000R$; $R = 0,1$, тобто 10% \Rightarrow рівноважне значення відсоткової ставки.

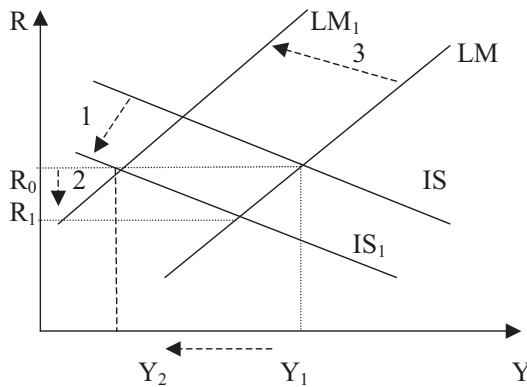
Підставляємо значення відсоткової ставки в одне з рівнянь і знаходимо Y :

$$Y = 1100 + 4000 \times 0,1 = 1100 + 400 = 1500.$$

2. Уряд збільшує податки для скорочення дефіциту бюджету та зниження інфляції. Використовуючи модель IS-LM, зобразити графічно, які заходи необхідно провести Центральному банку для того, щоб ставка відсотка залишилась без змін.

Розв'язання:

Збільшення податків обумовлює скорочення сукупного попиту, що графічно відбивається зміщенням кривої IS ліворуч до положення IS_1 (1). За таких умов в економіці відбувається зниження відсоткової ставки і скорочення ділової активності (2). Для стабілізації ставки відсотка Центральний банк має скоротити пропозицію грошей, що графічно відображається зміщенням LM ліворуч до положення LM_1 (3). Результатом відповідної монетарної політики стане спад випуску на величину Y_1 Y_2 (4).

3. Економіка країни перебуває у стані рівноваги за умов, що споживання домашніх господарств визначається функцією $C = 100 + 0,8 Y$, інвестиції (I) дорівнюють 100; витрати держави (G) на купівлю благ – 200; трансфертні виплати з бюджету (Tr) – 62,5, а ставка прибуткового податку – 0,25.

а) Визначте:

- 1) рівноважний НД;
- 2) значення мультиплікатора;
- 3) стан держбюджету.

б) Які методи покриття бюджетного дефіциту можна запропонувати у даній ситуації? Поясніть чому?

4. У таблиці наведено дані про попит на гривні та їхню пропозицію:

Ціна гривні, дол.	Величина пропозиції гривень, млн	Величина попиту на гривні, млн
0,14	75	175
0,16	100	150
0,18	125	125
0,20	150	100
0,22	175	75

- а) Визначте рівноважний обмінний курс гривні.
- б) Визначте рівноважний обмінний курс долара.

Питання для контролю знань

1. Поясніть, чому наслідки будь-яких змін фіскальної політики залежать від того, як буде реагувати на них Центральний банк.
2. Поясніть, чому розбіжність між заощадженнями і запланованими інвестиціями визначає нерівність між фактичним і рівноважним ВВП.
3. Заплановані інвестиції менші від заощаджень, а фактичні інвестиції дорівнюють заощадженням. У якому співвідношенні перебуває фактичний і рівноважний ВВП?
4. Розкрийте механізм досягнення рівноваги між заощадженнями і запланованими інвестиціями на ринку позичкового капіталу, якщо вона порушується заощадженнями або інвестиціями.
5. Внаслідок яких заходів фіскальної та монетарної політики криві IS і LM будуть зміщуватись і в якому напрямку?
6. Який вплив буде здійснювати на величину відсоткової ставки збільшення пропозиції грошей і зниження податкових ставок?

Тема 9

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

9.1. Міжнародні економічні відносини і теорія порівняльних переваг

Ефективність національної економіки залежить не тільки від результатів її внутрішньої діяльності, а й від участі у світових економічних відносинах. Існують різні форми міжнародних економічних відносин: міжнародна торгівля товарами і послугами, міжнародний рух капіталів, міжнародна міграція робочої сили, міжнародна кооперація виробництва тощо.

Ступінь участі країни у світових економічних відносинах оцінюється такими показниками.

Рівень експорту – відсоткове відношення обсягу товарів і послуг, що експортуються, до обсягу ВВП: $Pe = \frac{Oe}{ВВП} \times 100\%$.

Доходи від експорту повинні покривати витрати на імпорт.

Структура експорту – питома вага окремих груп товарів у загальному обсязі експорту. Структура експорту може мати сировинну або технологічну спрямованість. Розвинуті країни спеціалізуються на експорті високотехнологічних та науково-містких товарів, а слаборозвинуті – на експорті сировини.

Рівень імпорту – відсоткове відношення обсягу товарів і послуг, що імпортуються, до обсягу ВВП: $Pi = \frac{Oi}{ВВП} \times 100\%$.

Структура імпорту – питома вага окремих груп товарів у загальному обсязі імпорту. Україна відноситься до країн з високою залежністю від критичного імпорту, до якого належать переважно енергоресурси.

Співвідношення між експортом і імпортом капіталу. Міжнародний рух капіталу здійснюється як у підприємницькій формі (прямі та портфельні інвестиції), так і в позичковій (довгострокові, середньострокові та короткострокові кредити). Прямі інвестиції – інвестиції, які забезпечують інвестору управлінський контроль над об'єктом. Портфельні інвестиції не дають права управляти об'єктом інвестування, так як згідно з практикою на них припадає не більше 25% загального капіталу фірми.

Здійснення зовнішньоекономічних зв'язків між країнами передбачає встановлення норм і правил, загальних для всіх суб'єктів світових економічних відносин.

У сфері *міжнародної торгівлі товарами і послугами* вона регламентується міжнародною організацією СОТ (Світова організація торгівлі). Вона обумовлює певні вимоги до міжнародних торговельних відносин, покликана сприяти лібералізації міжнародної торгівлі шляхом обов'язкового застосування у взаємній торгівлі режиму найбільшого сприяння, недискримінації, взаємних митних та немитних поступок.

У сфері *міжнародних валютно-фінансових відносин* провідна роль належить Міжнародному валютному фонду (МВФ). Основною його діяльністю є надання кредитів країнам-членам цього фонду для підтримки курсу національних валют, фінансування дефіциту платіжного балансу та обслуговування зовнішнього боргу. Капітал фонду утворюється за рахунок внесків країн-членів. Для кожної країни встановлюється квота відповідно до її економічного потенціалу. Фонд фінансує не комерційні проекти, а проведення економічної політики.

Крім МВФ важливу роль у міжнародних валютно-фінансових відносинах відіграє Світовий банк (СБ), членами якого можуть бути лише країни-члени МВФ.

Участь кожної країни у світовому поділі праці породжує проблему її економічної доцільності. Теоретичним обґрунтуванням економічної доцільності міжнародного поділу праці є *теорія порівняльних переваг*. Класичним варіантом теорії порівняльних переваг є *теорія порівняльних витрат* Давида

Рікардо. Дана теорія пояснює переваги міжнародної торгівлі, враховуючи головним чином відмінності між країнами у природно-кліматичних умовах.

Проте з розвитком промисловості роль природно-кліматичних умов як фактора виробництва істотно зменшилась. Вирішальне значення почали відігравати виробничі фактори суспільного походження, що дістало відображення в *неокласичній двофакторній моделі* Хекшера-Оліна. Згідно з цією теорією два основні фактори – матеріальні та людські ресурси – розподілені між країнами нерівномірно. Тому кожна країна прагне спеціалізувати свій експорт на тих товарах, стосовно яких вона має надмірну кількість виробничих факторів, і, як наслідок, порівняно низькі ціни.

У другій половині ХХ ст. істотний вплив на розвиток міжнародної торгівлі почав справляти науково-технічний прогрес. Це знайшло своє відображення в моделях *неотехнологічної теорії*. Найбільшого поширення набула теорія технологічного розриву англійського економіста М.Познера. Її суть полягає в тому, що міжнародна торгівля може виникати навіть за однакової наявності у країнах виробничих факторів, але за умов технологічного розриву між ними. Країна, яка першою застосувала технічне нововведення, одержує порівняльні переваги і спеціалізується на експорті високотехнологічних, науковомістких товарів чи ліцензій, або на експорті порівняно дешевих традиційних товарів. Технологічний розрив між країнами не вічний, він з часом долається, проте виникає знову на більш високому рівні НТП.

9.2. Платіжний баланс

Платіжний баланс – систематизований запис підсумків всіх економічних угод між резидентами даної країни (домашніми господарствами, фірмами й урядом) і іншим світом протягом визначеного періоду часу (як правило, за рік).

Макроекономічне призначення платіжного балансу полягає в тому, щоб у лаконічній формі відобразити стан міжнародних

економічних відносин даної країни з її закордонними партнерами. У платіжному балансі відображають економічні угоди країни з іноземними партнерами. Економічні угоди являють собою будь-який обмін вартості, тобто акт, у якому передається право власності на товар, надається економічна послуга чи право власності на активи переходить від резидента даної країни до резидента іншої країни. Економічні угоди відображають в платіжному балансі відповідно до принципу подвійного запису. Основними статтями платіжного балансу являються кредит і дебет.

Кредит – відтік вартості, за який згодом її резиденти одержують платежі в іноземній валюті.

Дебет – приплив вартості у дану країну, за який її резиденти повинні згодом платити, тобто витратити іноземну валюту.

Загальна сума кредиту повинна дорівнювати загальній сумі дебету платіжного балансу. Усередині платіжного балансу виділяють кілька частин.

Усі угоди між даною країною й іншим світом містять у собі поточні операції й операції з капіталом. Платіжний баланс містить у собі такі рахунки (схема 1):

- ◆ рахунок поточних операцій;
- ◆ рахунок руху капіталу і фінансових операцій;
- ◆ зміна офіційних резервів.

Рахунок поточних операцій містить у собі експорт товарів і послуг (зі знаком „+”), імпорт (зі знаком „-”), чисті доходи від інвестицій і чисті поточні трансферти. Різниця між товарним експортом і товарним імпортом являє собою *торговий баланс*.

Товарний експорт (і всі подібні операції) враховуються зі знаком „+” і виступають як кредит, тому що створюють запаси іноземної валюти в національних банках.

Імпорт враховується у „дебеті” зі знаком „-”, тому що він скорочує запаси іноземної валюти в країні.

Чисті факторні доходи з-за кордону формуються в результаті експорто- і імпортподібних операцій. Вони включають: чисту оплату праці тимчасових (сезонних, прикордонних) працівників

Узагальнена структура платіжного балансу:

I. Рахунок поточних операцій	
1. Товарний експорт. Сальдо балансу зовнішньої торгівлі (торговий баланс)	2. Товарний імпорт.
3. Експорт послуг (доходи від іноземного туризму і т.ін, крім кредитних послуг).	4. Імпорт послуг (платежі за туризм за кордон і т.ін, крім кредитних послуг).
5. Чисті факторні доходи з-за кордону.	
6. Чисті поточні трансферти. Сальдо балансу по поточних операціях.	
II. Рахунок руху капіталу і фінансових операцій	
7. Приплив капіталу. Сальдо балансу руху капіталу і фінансових операцій.	8. Відтік капіталу. Сальдо балансу поточних, капітальних і фінансових операцій.
III. Зміна офіційних резервів	

і чисті доходи від кредитних послуг, що пов'язані з „експортом” послуг вкладеного за кордоном національного грошового капіталу. Якщо національний грошовий капітал, вкладений за кордоном, приносить більший обсяг відсотків і дивідендів, ніж іноземний капітал, інвестований у даній країні, то чисті доходи від інвестицій виявляться позитивними, у протилежному випадку негативними.

Чисті поточні трансферти – включають перекази приватних і державних коштів в інші країни (пенсії, грошові перекази, гуманітарна допомога).

У макромоделях сальдо рахунка поточних операцій відбивається рівністю:

$$X-M = Xn = Y - \underbrace{(C + I + G)}_{\text{абсорбація}}$$

Абсорбація – частина ВВП, що реалізується вітчизняним домашнім господарствам, фірмам і уряду країни. Якщо витрати країни по оплаті імпорту перевершують доходи, отримані від експорту, виникає дефіцит балансу по поточних операціях. Він фінансується за допомогою закордонних позик або шляхом продажу частини активів іноземцям. Це приводить до скорочення чистих закордонних активів.

Чисті закордонні активи – це різниця між величиною закордонних активів, якими володіють вітчизняні резиденти, і величиною національних активів, якими володіють іноземці. Їх скорочення наряду із скороченням обсягів кредитування країни приводить до необхідності макроекономічного коректування поточного рахунка платіжного балансу, що припускає збільшення доходів від експорту товарів і послуг за кордон, чи скорочення витрат по імпорту, у тому числі і за допомогою зовнішньоторговельних обмежень (введення тарифів на імпорт).

Крім дефіциту платіжного балансу може виникнути позитивне сальдо – воно протилежне дефіциту. Країна одержує іноземної валюти більше, ніж витрачає за кордоном, тобто може надавати кредити іноземцям чи накопичувати закордонні активи.

У рахунку руху капіталу і фінансових операцій відбиваються всі міжнародні угоди з активами й доходи від продажу акцій, облігацій і нерухомості іноземцям та витрати, пов'язані з придбанням активів за кордоном. Баланс руху капіталу показує чисті надходження іноземної валюти від усіх угод з активами.

Поточний рахунок і фінансовий рахунок врівноважують один одного, при цьому дотримується рівність:

$$\underbrace{X - M}_{\text{зовнішній баланс}} = X_n = - (I - S) = \underbrace{S - I}_{\text{внутрішній баланс}}$$

Для того, щоб надходження від всіх угод балансували сукупні витрати, необхідно, щоб дефіцит поточного рахунку відповідав позитивному сальдо фінансового рахунку чи навпаки.

Таке взаємне урегулювання рахунків платіжного балансу здійснюється за умови, що Центральний банк не проводить валютних інтервенцій і не змінює величини офіційних валютних резервів. Вільні коливання валютного курсу є механізмом автоматичного врівноважування поточного і фінансового рахунків платіжного балансу. Якщо Центральний банк прагне не допускати вільного коливання валютного курсу, то він змушений купувати і продавати іноземну валюту з офіційних валют-

них резервів. Офіційні валютні резерви включають золото, іноземну валюту, кредитну частку країни в МВФ та інші активи.

Дефіцит платіжного балансу може бути профінансований за рахунок скорочення офіційних резервів Центрального банку. У цьому випадку пропозиція іноземної валюти на внутрішньому ринку збільшується, а запаси іноземної валюти в Центральному банку знижуються. Таку операцію вважають експортподібною і враховують у кредиті зі знаком «+». Її результатом є зменшення пропозиції національної валюти на внутрішньому ринку і підвищення її обмінного курсу.

Активне сальдо платіжного балансу супроводжується ростом офіційних валютних резервів у Центрального банку. Це відбивається в дебеті зі знаком “-“, тому що дана операція зменшує пропозицію іноземної валюти на внутрішньому ринку і є імпортоподібною. При цьому пропозиція національної валюти на внутрішньому ринку відносно збільшується, а її обмінний курс – відносно знижується.

Такі придбання і продажі Центральним банком іноземної валюти називають *операціями з офіційними резервами*. Операції з офіційними резервами використовуються для коректування сальдо платіжного балансу. У результаті сальдо поточного рахунка, фінансового рахунка і зміни величини резервів повинні скласти нуль.

9.3. Механізм зовнішньоекономічної політики

До основних складових зовнішньоекономічної політики відносяться: торгівельна політика, валютна політика, політика іноземного інвестування.

Торгівельна політика. Вона поділяється на два типи: протекціонізм і вільна торгівля.

Протекціонізм – політика держави, спрямована на захист національної економіки від іноземної конкуренції. Вона реалізується через фінансову підтримку національного виробника, стимулювання експорту, обмеження імпорту. Але протекціонізм повинен бути тимчасовим, оскільки, захищаючи націо-

нальну економіку, він сприяє виникненню в ній “застійних” явищ, зниженню конкурентоспроможності національних товарів, посиленню монополістичних тенденцій на внутрішньому ринку, позбавляє переваг міжнародного поділу праці та вигод від передових науково-технічних досягнень інших країн.

Вільна торгівля (торговий лібералізм) – торгівля без обмежень, без державного втручання. Регулювання експорту та імпорту товарів і послуг здійснює не держава, а ринок. Конкуренція іноземних підприємств примушує вітчизняні підприємства впроваджувати передові технології, підвищувати якість продукції і зменшувати середні витрати, що сприяє економічному зростанню.

Зовнішньоторговельна політика кожної країни поєднує елементи протекціонізму і вільної торгівлі, співвідношення між якими залежить від економічного розвитку країни. В умовах змішаної зовнішньоторговельної політики значну роль відіграє держава. В своїй діяльності вона застосовує такі інструменти:

1) *Митні засоби*. Розрізняють імпортне і експортне мито. Ними обкладаються окремі товари за їх перевезення через кордон країни. Залежно від цільової спрямованості застосовується фіскальне і протекціоністське імпортне мито.

Фіскальне мито застосовується стосовно товарів, які не виробляються в країні (банани, цитрусові). Ставки фіскального мита невисокі й застосовуються з метою надходжень до держбюджету.

Протекціоністське мито застосовується з метою захисту вітчизняних товаровиробників від іноземної конкуренції. За рахунок нього держава підвищує внутрішні ціни на імпортовані товари. Важливим митним засобом є антидемпінгове мито, яким обкладаються товари, що ввозяться в країну за демпінговими цінами.

Експортне мито застосовується з метою обмеження експорту тих вітчизняних товарів, які є дефіцитом для внутрішнього ринку.

Мито встановлюється як окремими країнами, так і для країн, що об'єднані в спільну торгово-економічну групу. ЄЕС засто-

совуються три види імпортного мита: максимальне – застосовується в торгівлі з країнами, з якими відсутні торговельні угоди; мінімальне – у тих випадках, коли існують угоди про застосування режиму найбільшого сприяння; пільгові – при імпорті товарів із слаборозвинутих країн.

2) *Немитні засоби та заходи.* До них відносяться адміністративні та економічні методи прямого і непрямого впливу на зовнішню торгівлю:

- ◆ квотування. Держава встановлює квоти на експорт або імпорт певних товарів. У межах квот торгівля здійснюється за ліцензіями, які надаються державою;
- ◆ введення державної монополії на торгівлю певними видами товарів;
- ◆ підвищення вимог до якості товарів та їх екологічних параметрів;
- ◆ пільгове кредитування експортерів;
- ◆ застосування експортного кредиту іноземним покупцям;
- ◆ надання субсидій експортерам та їх пільгове оподаткування.

Важливим фактором макроекономічної стабілізації є *валютна політика*. Основні її елементи:

- ◆ регулювання рівня лібералізації валютного ринку, тобто регламентація доступу окремих резидентів на валютний ринок;
- ◆ нормування обов'язкових валютних резервів комерційних банків, які уповноважені здійснювати валютні операції;
- ◆ встановлення режиму формування валютних курсів (фіксований, плаваючий або керований плаваючий валютний курс);
- ◆ впровадження контролю за розподілом іноземної валюти, яка надходить до резидентів країни;
- ◆ застосування політики валютних інтервенцій. За допомогою них держава впливає на попит і пропозицію валюти і завдяки цьому обмежує коливання валютного курсу.

Політика іноземного інвестування покликана створювати в країні сприятливі умови для залучення іноземного капіталу. З цією метою держава може застосовувати як прямі адміністративні заходи, так і важелі економічного стимулювання. Прямі адміністративні заходи регламентують правила залучення іноземного капіталу та форми його фінансування, систему гарантій захисту іноземного капіталу, галузеві пріоритети іноземного інвестування тощо. До заходів економічного стимулювання належать заходи фіскального впливу (податкові, інвестиційні та інші пільги).

Завдання до практичного виконання

Визначити правильну відповідь

1. Як може вплинути на фізичний обсяг експорту та імпорту України помітне зниження ціни гривні в іноземних валютах:

- 1) експорт та імпорт зростуть;
- 2) експорт знизиться, імпорт зросте;
- 3) експорт та імпорт знизяться;
- 4) експорт зросте, імпорт знизиться?

2. Припустимо, що між США та Україною встановлений режим вільноплаваючих валютних курсів. Це означає, що при зростанні попиту на гривні:

- 1) пропозиція гривень знизиться;
- 2) ціна гривні у валюті США знизиться;
- 3) ціна долара США у гривнях знизиться;
- 4) пропозиція долара США знизиться.

3. Якщо ВНД України знижується, то при системі вільно плаваючих валютних курсів:

- 1) імпорт і ціна гривні будуть знижуватись;
- 2) імпорт і ціна гривні зростатимуть;
- 3) імпорт буде зростати, а ціна гривні знижуватись;
- 4) імпорт буде знижуватись, а ціна гривні зростати.

4. Якщо американські корпорації сплачують високі дивіденди (в доларах США) іноземцям, то:

- 1) імпорт США буде збільшуватися, компенсуючи долари, які пішли за кордон;
- 2) буде спостерігатися рух золота до США як компенсація за долари, що пішли в інші країни;
- 3) це може призвести до знецінення долара;
- 4) це може привести до підвищення курсу долара.

5. Активне сальдо платіжного балансу збільшиться, якщо в країні:

- 1) знизяться реальні ставки відсотка;
- 2) зростуть темпи економічного зростання;
- 3) зростуть темпи інфляції;
- 4) нічого з перерахованого не відбудеться.

6. Коли кажуть, що країна девальвувала свою валюту, то мають на увазі, що:

- 1) внутрішня купівельна спроможність валюти знизилася;
- 2) уряд підвищив ціну, за яку закуповуватиме золото;
- 3) уряд зменшив кількість грошей, що перебуває в обігу;
- 4) уряд знизив фіксований курс національної валюти стосовно інших валют;
- 5) усі твердження неправильні.

7. Яка ознака не характеризує сучасну міжнародну валютну систему:

- 1) повна демонетизація золота;
- 2) ліквідація номінального золотого паритету;
- 3) запровадження фіксованих валютних курсів;
- 4) скасування офіційної ціни на золото;
- 5) розширення кола резервних валют?

8. Що не враховують у поточному рахунку платіжного балансу країни:

- 1) експорт товарів;

- 2) вартість гуманітарної допомоги, яку отримала країна з інших країн; для подання допомоги потерпілим від повеней;
- 3) доходи резидентів від фінансових активів за кордоном;
- 4) зміни в активах країни за кордоном;
- 5) ураховують усі позиції?

9. Дефіцит платіжного балансу країни можна профінансувати через:

- 1) позики за кордоном;
- 2) використання золотовалютних резервів країни;
- 3) девальвацію національної валюти;
- 4) правильні відповіді – 1,2;
- 5) усі відповіді правильні.

10. За фіксованого обмінного курсу і стабільного рівня цін обсяг національного продукту в країні з малою відкритою економікою можна збільшити за допомогою:

- 1) зниження норми резервування для комерційних банків;
- 2) купівлі центральним банком державних цінних паперів;
- 3) збільшення державних видатків;
- 4) зменшення дефіциту державного бюджету;
- 5) усі твердження неправильні.

11. У країні з малою відкритою економікою за плаваючого валютного курсу та стабільного рівня цін рівень зайнятості можна підвищити:

- 1) зниженням податків;
- 2) збільшенням державних видатків;
- 3) збільшенням кількості грошей в обігу;
- 4) зменшенням кількості грошей в обігу;
- 5) правильні твердження – 1, 3.

12. За плаваючих валютних курсів та низької мобільності капіталу результативність стимулюючої монетарної політики:

- 1) така сама, як і за абсолютної мобільності капіталу;

- 2) нижча, ніж за абсолютної мобільності капіталу;
- 3) вища, ніж за абсолютної мобільності капіталу;
- 4) однозначної відповіді немає;
- 5) усі твердження неправильні.

13. В умовах плаваючого валютного курсу стимулююча фіскальна політика:

- 1) знижує обмінний курс національної валюти;
- 2) підвищує обмінний курс національної валюти;
- 3) не впливає на обмінний курс національної валюти;
- 4) однозначної відповіді немає;
- 5) усі твердження неправильні.

14. Багато економістів віддають перевагу плаваючим валютним курсам, бо вони:

- 1) дають можливість використовувати монетарну політику для досягнення інших макроекономічних цілей;
- 2) дають змогу урядам використовувати торговельні обмеження для регулювання поточного рахунку;
- 3) змушують центральний банк обмежувати пропозицію грошей;
- 4) підвищують результативність фіскальної політики;
- 5) усі твердження неправильні.

15. Торговельні обмеження за фіксованого обмінного курсу:

- 1) збільшують обсяг чистого експорту та обсяг національного виробництва;
- 2) зменшують обсяг чистого експорту і обсяг національного виробництва;
- 3) не змінюють обсягів чистого експорту і національного виробництва;
- 4) зменшують обсяг чистого експорту і збільшують обсяг національного виробництва;
- 5) збільшують обсяг чистого експорту і зменшують обсяг національного виробництва.

16. Яке твердження неправильне:

- 1) якщо підсумковий платіжний баланс дорівнює нулю, то платіжний баланс країни рівноважений;
- 2) за активного підсумкового платіжного балансу центральний банк збільшує валютні резерви;
- 3) підсумковий платіжний баланс дорівнює балансу офіційних розрахунків із протилежним знаком;
- 4) країна з додатним поточним рахунком фактично інвестує частину своїх національних заощаджень за кордон;
- 5) збільшення офіційних валютних резервів відображається у кредиті, а зменшення – у дебеті?

Практичні завдання

1. *Приклад розв'язання задач:*

Економіка характеризується такими даними:

1. Експорт товарів 19650\$.
1. Імпорт товарів 21758 \$.
2. Громадяни країни отримують дохід у вигляді відсотків від іноземних інвестицій 3621\$.
3. Країна сплачує іноземним інвесторам відсотковий дохід 1394\$.
4. Витрати громадян на туризм становлять 1919\$.
5. Доходи країни від туризму 1750\$.
6. Однобічні трансферти країни 4174\$.
7. Притік капіталу у країну 6612\$.

Розрахувати сальдо поточного рахунку, фінансового рахунку і платіжного балансу. Як зміняться офіційні валютні резерви країни?

Розв'язання:

Сальдо поточного рахунку = (експорт товарів + експорт послуг туризму + факторні доходи із-за кордону) – (імпорт товарів + імпорт послуг + виплати відсотків іноземним інвесто-

рам + однобічні трансферти) = $(19650+1750+3621) - (21758+1919+1394+2388) = - 2438$ \$.

Сальдо капітального рахунку = (притік капіталу – відтік капіталу) = $6612-4174 = 2438$ \$.

Сальдо платіжного балансу = сальдо поточного рахунку + сальдо капітального рахунку = $- 2438 + 2438 = 0$.

У зв'язку з тим, що дефіцит поточних операцій фінансується за рахунок чистого притоку капіталу, то величина офіційних валютних резервів країни не зміниться.

2. Економіку країни характеризують такі параметри; експорт товарів становить 850; імпорт товарів становить 820; резиденти країни отримують доходи від іноземних інвестицій у формі виплати відсотків із-за кордону – 320; видатки резидентів країни на туризм становлять 350; доходи даної країни від туризму дорівнюють 280; країна виплачує зарубіжним інвесторам дохід у сумі 200; перекази капіталу, отримані резидентами – 180; перекази капіталу резидентами нерезидентам – 230; прямі інвестиції нерезидентів в економіку – 200; прямі інвестиції резидентів за кордоном – 220.

а) Обчисліть сальдо поточного рахунку, сальдо рахунку капіталів і фінансів без статті “Резервні активи” і сальдо підсумкового балансу країни.

б) Визначте зміни величини офіційних золотовалютних резервів країни.

3. Розрахуйте сальдо рахунку поточних операцій, торговельного балансу і статті “Помилки та упущення” за таких умов (млн дол.): товарний експорт (+1300); товарний імпорт (–1500); чисті надходження від послуг (+ 100); чисті доходи (–50); чисті поточні зовнішні трансферти (+20); сальдо рахунку капітальних операцій (+100).

Питання для контролю знань

1. Охарактеризуйте основні показники, які визначають рівень активності країни в системі міжнародних економічних відносин.
2. Розкрийте роль окремих міжнародних організацій у системі міжнародних економічних відносин.
3. У чому полягає суть теорії порівняльних витрат Д. Рікардо, неокласичної та неотехнологічної теорій?
4. Дайте характеристику окремих розділів платіжного балансу та його особливостей в умовах України.
5. Розкрийте умови вирівнювання платіжного балансу.
6. Назвіть основні фактори, які впливають на валютний курс.
7. Охарактеризуйте етапи становлення світової валютної системи.
8. Розкрийте суть граничної схильності до імпорту та мультиплікатора витрат у відкритій економіці.
9. Які засоби та заходи використовує держава для регулювання зовнішньої торгівлі?

Тема 10

РИНОК ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

10.1. Ринок праці та механізм його функціонування

Ринок праці посідає центральне місце серед інших ринків. Основу ринку праці становлять дві головні дійові особи: роботодавці та наймані працівники. Принципова різниця між ними полягає у відношенні до засобів виробництва. Власниками засобів виробництва є роботодавці, а особи, які не мають ні знарядь, ні предметів праці, але володіють здібностями до праці, — це наймані працівники. Вони пропонують свою робочу силу за певну плату, а роботодавці представляють попит на неї та оплачують її. Отже, на ринку праці, як і на інших ринках, мають місце пропозиція, попит та ціна у вигляді заробітної плати.

Пропозиція робочої сили визначається сукупністю таких факторів: рівнем заробітної плати, освіти, профспілкового захисту, релігією, податковою системою тощо.

Попит на робочу силу визначається потребою в найманій робочій силі та технічною оснащеністю виробництва.

Мінливість цін товарного ринку безпосередньо впливає на рівень і оплату робочої сили. Це зумовлює перелив капіталу, зміну в попиті й пропозиції робочої сили, появу безробіття та ін. Тому в налагодженні раціональних економічних відносин на ринку праці велика роль належить державі. За своїм змістом ринок праці складається із трьох частин:

- ♦ потенційного: сфера, де формується сама праця. Він включає осіб, зайнятих у домашньому та особистому підсобному господарстві; студентів та учнів старших класів, що навчаються з відривом від виробництва; військовослужбовців; фермерів; підприємців та інше працездатне населення;

- ♦ циркулюючого: сфера купівлі-продажу робочої сили. До цієї категорії відносять осіб, які перебувають у фрикційному, структурному і циклічному безробітті;
- ♦ внутріфірмового: на підприємствах між зайнятими працівниками. Відносяться особи, що переміщуються безпосередньо на підприємствах у зв'язку з появою вакансій за рахунок звільнення працівників, модернізації і розширення виробництва тощо.

Отже, *ринок праці* є сукупністю економічних відносин, які складаються в суспільстві з приводу узгодження попиту і пропозиції на робочу силу. *Суб'єктами* на ринку праці виступають наймані працівники і роботодавці, а *об'єктами* – умови найму на роботу, що визначаються попитом і пропозицією на ринку праці.

Співвідношення між попитом та пропозицією на ринку праці проявляється в ринковій ціні робочої сили і залежить від кон'юнктури ринку.

Точка перетину кривих попиту і пропозиції робочої сили (T_1) показує рівновагу на ринку праці, якій відповідає певний рівень заробітної плати (рис. 10.1). Зростання пропозиції робочої сили при незмінному попиті на неї викличе зниження заробітної плати. Збільшення попиту на робочу силу при незмінній її пропозиції спричинить зростання заробітної плати.

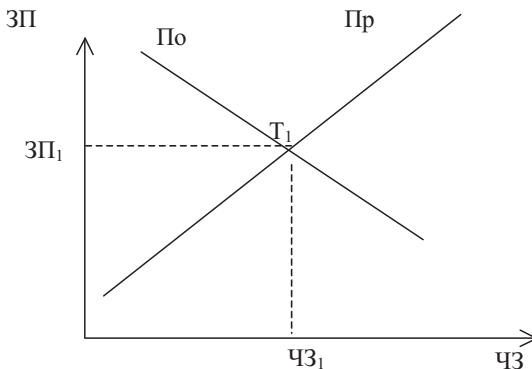

Рис. 10.1. Модель рівноважного ринку праці

Проблеми функціонування ринку праці пояснюються економістами по-різному. З точки зору класичної теорії безробіття є результатом постійного прагнення найманих працівників до підвищення своєї заробітної плати. В умовах, коли заробітна плата знаходиться вище рівноважного рівня, виникає надлишок пропозиції на ринку праці і як наслідок – безробіття (рис. 10.2). Рівновага на ринку праці в цьому випадку досягається через ринковий механізм. Надлишок робочої сили має знижувати рівень заробітної плати, а це, в свою чергу, підвищить рівень зайнятості.

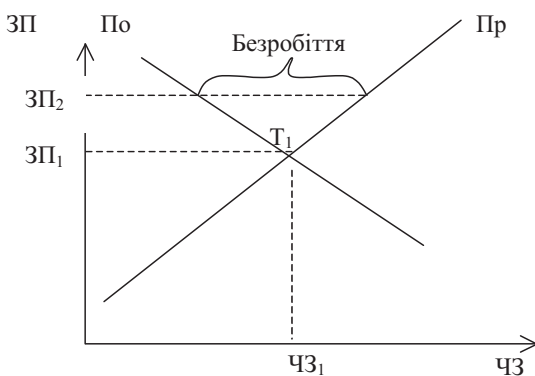

Рис. 10.2. “Класичне” безробіття

Отже, класична модель виходить з того, що в умовах безробіття заробітна плата повинна зменшуватися. Але економічна практика свідчить, що номінальна заробітна плата в період спаду виробництва, як правило, не знижується. Цьому сприяє діяльність профспілкових організацій та зацікавленість роботодавців у стабільній заробітній платі, що дає їм змогу підтримувати безконфліктні стосунки з працівниками. Все це стримує заробітну плату та перешкоджає її коливанням залежно від ситуації на ринку праці. Але згідно з класичною моделлю стабільна заробітна плата породжує безробіття.

В економіці може виникати ситуація, коли попит на робочу силу знижується до рівня, нижче від якого зменшення заробітної плати

бітної плати не дає можливості підвищити зайнятість. У цьому випадку виникає “добровільне” безробіття – працівники не погоджуються зі зниженням заробітної плати і надають перевагу безробіттю. Класичній теорії дедалі важче було стверджувати, що безробіття – це тимчасова проблема, що наймані працівники вибирають її добровільно. Тому згодом на зміну класичній теорії приходить кейнсіанська теорія.

Кейнс не заперечував, що зменшення заробітної плати може призвести до зростання зайнятості. Але на практиці дуже важко знизити заробітну плату, тому дана стратегія не збалансує попит і пропозицію на ринку праці. На думку Кейнса, існують також сумніви стосовно того, що зниження заробітної плати є ефективним засобом проти безробіття. При зниженні заробітної плати на споживчий попит впливають два суперечливі фактори. Частково попит зростає внаслідок того, що більша кількість людей одержує роботу, а частково він зменшується, оскільки купівельна спроможність кожного з них зменшується внаслідок зниження заробітної плати. Підсумковий результат може не забезпечити зростання сукупного попиту.

Головний висновок кейнсіанської теорії полягає у тому, що в ринковій економіці не існує механізму, який гарантував би повну зайнятість населення. Стверджується, що для досягнення повної зайнятості працездатного населення необхідне систематичне втручання держави в економічні процеси. Таке втручання повинне реалізуватися через стимулювання сукупного попиту. Збільшуючи державні витрати або зменшуючи податки, можна підвищити сукупний попит. Це призведе до зростання виробництва та попиту на робочу силу, що позитивно вплине на стан ринку праці і зниження рівня безробіття. Проте кейнсіанська теорія досягнення рівноваги на ринку праці є характерною тільки для короткотермінового періоду.

В 70-ті рр., стало очевидним, що різні варіанти втручання держави в економіку та ринок праці ведуть до інфляції. Кейнсіанська теорія була піддана критиці з боку монетаристів. На думку монетаристів, держава не повинна втручатися в ринок праці, якщо безробіття не перевищує природний рівень. В іншо-

му випадку починає розвиватися стагфляція, тобто одночасне зростання безробіття та інфляції. Відповідно до монетаристської теорії вихід з будь-якої кризи можливий тільки за умови проведення жорсткої фінансово-кредитної політики.

Аналіз статистичних даних про зайнятість населення та безробіття за кілька років показують, що розбалансованість ринку праці є наслідком деформації та негнучкості самого ринку праці:

- ◆ пропозиція та попит робочої сили безперервно змінюються. В кожен період часу є певна кількість безробітних та вільних робочих місць, які призначаються для невеликої групи безробітних;
- ◆ ринок праці не є однорідним. Він складається з багатьох секторів і робочих місць, що формують різні вимоги до проблеми працевлаштування;
- ◆ існує велика різноманітність спеціалізованих ринків праці – залежно від професійної категорії, кваліфікаційного та освітнього рівня або регіону.

Отже, безробіття та вільні робочі місця постійно виникають і вимагають деякого часу для того, щоб між ними встановилася рівновага. За даних умов збалансованості ринку праці не допоможе ні зниження заробітної плати, ні стимулювання сукупного попиту. Необхідно передусім створити більш динамічний та гнучкий ринок праці. А це обумовлює необхідність проведення стимулюючої політики зайнятості, основними елементами якої є:

- ◆ формування мережі центрів зайнятості, здійснення перекваліфікації та грошової допомоги безробітним;
- ◆ створення по території країни системи банків робочих місць;
- ◆ проведення заходів, спрямованих на створення гнучкішої структури заробітної плати.

Становлення ринку праці в Україні відбувається дуже повільно. Процес його формування потребує наукового обґрунтування, створення надійного механізму регулювання, який був би здатний активно впливати як на пропозицію, так і на попит робочої сили.

10.2. Державне регулювання зайнятості

Головним аспектом формування сучасної політики зайнятості є забезпечення значної ролі держави в її регулюванні. Проте державне регулювання зайнятості не повинно використовуватись для обмеження ринкового механізму її саморегулювання.

Характерною ознакою соціальної ринкової економіки є орієнтація на *продуктивну зайнятість*, яка базується на синтезі соціального і економічного ефектів, необхідності значних людських інвестицій. Забезпечення продуктивної зайнятості можливе лише за умови органічного поєднання активних дій органів державного управління з ринковими регуляторами зайнятості. Головним принципом, на якому повинні будуватися державна політика і механізм забезпечення продуктивної зайнятості, є *вільно вибрана зайнятість*. Передумовами реалізації цього принципу повинні бути:

Основна увага у політиці зайнятості має звертатися на формування конкурентоспроможність всіх груп економічно активного населення як основи забезпечення високої мобільності найманих працівників і підприємців до коливань ринкової кон'юнктури. Політика зайнятості має бути погоджена з пріоритетами і темпами структурної перебудови, націлена на активізацію вивільнення надлишкової робочої сили з підприємств, її перерозподіл у галузі і сфери пріоритетного розвитку або надання кожному економічно активному члену суспільства можливості зайняття підприємницькою діяльністю чи індивідуальною працею.

В основі теоретичного обґрунтування державного регулювання зайнятості населення лежать положення кейнсіанської теорії, згідно з якою зменшення безробіття повинно досягатися за рахунок державної стимулюючої фінансової політики. Але така політика, крім позитивного впливу на економіку, зумовлює підвищення цін, тобто інфляцію. Таким чином, інфляція є тією ціною, яку економіка повинна сплатити за зниження безробіття.

Існує досить тісний зв'язок між безробіттям та інфляцією. Збільшення безробіття знижує інфляцію і навпаки. Взаємозалежність між безробіттям та інфляцією одержала своє наукове узагальнення у вигляді кривої Філіпса (рис. 10.3).

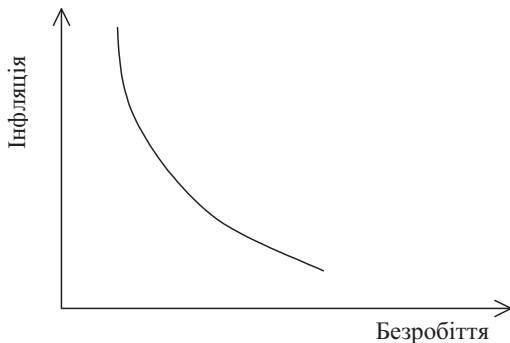

Рис. 10.3. Крива Філіпса.

Наведена крива показує обернену залежність між інфляцією і безробіттям. Якщо сукупний попит в економіці збільшується, наприклад, завдяки політиці експансії, то це призводить до скорочення безробіття, але при цьому зростає інфляція.

Проте крива Філіпса здатна адекватно відтворювати взаємозв'язок між інфляцією та безробіттям лише в короткотерміновому періоді. В межах великих інтервалів часу зв'язок між безробіттям та інфляцією має інший характер. Свідченням цьому є досвід багатьох країн світу в період 70–80-х рр., коли в економіці відбувалося одночасне зростання інфляції та безробіття. Таке економічне явище дістало назву стагфляція.

За стагфляції крива Філіпса зміщується вправо, тобто в бік збільшення безробіття. При цьому кожний відсоток збільшення інфляції супроводжується додатковим зростанням безробіття. Кейнсіанці пояснюють зміщення кривої Філіпса серією цінових шоків. Класики, які стоять на позиції теорії альтернативності зростання інфляції та безробіття, запевняють, що таке зміщення кривої є тимчасовим. Прихильники неокласичної концепції пояснюють зрушення кривої зростанням природного рівня безробіття.

Виходячи з цього, економісти класичного та неокласичного напрямку виступають за проведення урядом політики невтручання. Це дасть можливість ринковому механізму самостійно вирішувати проблеми зайнятості і вийти на обсяг реального випуску продукції, що відповідає умовам повної зайнятості

Кейнсіанці закликають до активного застосування стабілізаційної політики держави, яка забезпечить скорочення великих втрат, що породжуються тривалим збереженням безробіття та інфляції.

Вплив держави на рівень і динаміку національного виробництва методами політики експансії (фіскальної чи монетарної) – основний елемент механізму державного регулювання зайнятості населення. Іншим його елементом є державне регулювання наслідків функціонування економіки, пов'язане з виникненням безробіття. Таке регулювання спирається на спеціальні державні програми, основною метою яких є створення додаткових умов для працевлаштування безробітних. Пріоритетними заходами держави в регулюванні зайнятості населення мають бути такі:

- ◆ формування мобільності і багатосторонності сфер застосування праці;
- ◆ забезпечення ефективної зайнятості;
- ◆ створення рівних умов для громадян у використанні їх права на працю;
- ◆ соціальне партнерство через сумісність інтересів держави, профспілок та підприємств;
- ◆ міждержавне співробітництво з питань регулювання потоків робочої сили.

Сукупність зазначених заходів закладає основу формування державних програм зайнятості населення і механізму регулювання цієї сфери. *Програмний метод регулювання зайнятості реалізується за двома напрямками: активна політика зайнятості та створення гнучких форм зайнятості.*

Програми активної політики зайнятості поділяються на три типи: програми суспільних робіт, професійної підготовки молоді, допомоги безробітним. Головною метою таких

програм є скорочення або запобігання зростанню чисельності безробітних.

Гнучкі форми зайнятості передбачають створення сприятливих умов, здатних підвищити рівень зайнятості населення. До них належать: встановлення для працездатного населення вигідніших форм та режимів праці; допомога підприємствам у маневруванні кількістю та якістю робочої сили; вирішення проблем, пов'язаних з використанням праці жінок, людей похилого віку, іноземних працівників, емігрантів тощо.

10.3. Економічна нерівність та політика соціального захисту населення

Кінцевою метою функціонування суспільного виробництва є досягнення високого рівня життя людей.

Рівень життя суспільства – забезпеченість населення необхідними для життя матеріальними та духовними благами. Набір необхідних для життєдіяльності благ та послуг повинен задовольняти різноманітні потреби, що стосуються умов праці, освіти, охорони здоров'я, якості харчування, житла, довкілля тощо. Ступінь задоволення потреб людей залежить насамперед від індивідуальних і сімейних доходів, які отримують члени суспільства та їхні родини.

Дія ринкового механізму зумовлює виникнення проблеми нерівності розподілу доходу в суспільстві. Питання розподілу доходу має давню й суперечливу історію. Одні економісти вважають, що основою стабільного розвитку економіки є рівність у розподілі доходу, інші – вважають, що прагнення до рівності в розподілі доходу не може стимулювати зростання виробництва та призводить до кризи економіки.

Головним аргументом на користь рівного розподілу доходу є те, що він необхідний для максимізації задоволення потреб споживачів. Головним аргументом на користь нерівності доходів є необхідність збереження стимулів до праці, виробництва продукції та зростання доходу.

Для визначення ступеня нерівності доходів у макроекономічній науці використовують криву Лоренцо (рис. 10.4).

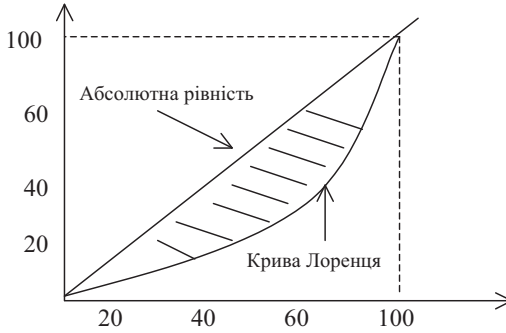

Рис. 10.4. Крива Лоренця.

Теоретична можливість абсолютної рівності розподілу доходів представлена на графіку у вигляді бісектриси, причому координати її точок вказують на те, що певний відсоток сімей одержує відповідний відсоток доходу, тобто 20% сімей отримують 20% доходу, 40% – 40% і т.д.

Якщо нанести на графік підраховані дані за рік про розподіл доходів, то одержимо криву Лоренця, яка показує фактичний розподіл доходу в країні. Ділянка між лінією, що позначає абсолютну рівність розподілу доходів, і кривою Лоренця відображає ступінь нерівності доходів. Чим більша ця ділянка, тим більший ступінь нерівності доходів. Аналіз тенденцій нерівності доходів показує, що економічне зростання зумовило збільшення доходу в цілому в багатьох країнах, але це не викликало зміни ступеня нерівності розподілу доходу.

На рівень доходів впливає багато факторів: розбіжності в рівні заробітної плати; в складі сімей; доходи від приросту капіталу (акцій, облігацій, нерухомості); допомога від держави та ін. Причинами нерівності доходів є також відмінності у фізичних та розумових здібностях людей, освіті й професійній підготовці. Особлива роль у загостренні проблеми економічної нерівності належить фактору володіння власні-

стю – землею, основними фондами, житлом, акціями чи іншими цінними паперами.

За умов диференціації доходів та рівня життя виникає гостра соціальна проблема бідності. Бідність – це той рівень життя, який не може забезпечити нормальні умови для відтворення населення. Кількісно цей рівень виражається показником «прожитковий мінімум». Прожитковий мінімум на відміну від біологічного мінімуму є більш динамічним. Він змінюється з розвитком соціально-економічного життя суспільства. Проблеми бідності потребують від будь-якої цивілізованої держави проведення політики соціального захисту певних груп населення.

Соціальний захист включає в себе систему заходів, які захищають будь-якого громадянина країни від економічної та соціальної деградації внаслідок безробіття, у випадку втрати чи різкого скорочення доходів, хвороби, народження дитини, виробничої травми, інвалідності, похилого віку тощо.

Завдання до практичного виконання **Визначити правильну відповідь**

1. Індекси вартості життя визначають купівельну спроможність:

- 1) підприємств;
- 2) державних бюджетних організацій;
- 3) домашніх господарств;
- 4) усіх господарюючих суб'єктів.

2. Якщо реальна зарплата збільшується швидше, ніж номінальна, то:

- 1) рівень життя домашніх господарств підвищується;
- 2) у відсотковому вираженні рівень цін підвищується більшою мірою порівняно із зарплатою;
- 3) рівень життя домашніх господарств знижується;
- 4) рівень цін залишається незмінним.

3. При високому рівні доходів відсоткова частка витрат окремої родини на харчові продукти:

- 1) незначно збільшується;
- 2) залишається незмінною;
- 3) істотно знижується;
- 4) істотно збільшується.

4. Економіка характеризується високим рівнем безробіття при незмінних цінах. Яка з наведених нижче комбінацій державних заходів дозволить скоротити безробіття:

- 1) купівля державних цінних паперів на відкритому ринку та збільшення державних витрат;
- 2) купівля державних цінних паперів на відкритому ринку та збільшення податків;
- 3) продаж державних цінних паперів на відкритому ринку та скорочення податків;
- 4) продаж державних цінних паперів на відкритому ринку та скорочення державних витрат.

5. Крива Філіпса фіксує зв'язок між безробіттям та:

- 1) економічним циклом;
- 2) рівнем споживчих витрат;
- 3) зайнятістю;
- 4) рівнем інфляції.

6. Яка теорія доводить неможливість одночасного зростання безробіття та інфляції:

- 1) класична теорія;
- 2) кейнсіанська теорія;
- 3) теорія раціональних очікувань?

7. Вимірюване безробіття може бути нижчим, ніж фактичне внаслідок того, що:

- 1) вимірюване безробіття не враховує фрикційних безробітних;

- 2) деякі робітники припинили пошук роботи;
- 3) вимірюване безробіття не враховує підліткове безробіття.

Практичні завдання

1. Приклад розв'язання задач:

Чисельність населення країни становить 100 млн чол., 24 млн чол. – діти до 16 років та особи, що знаходяться в тривалій ізоляції; 30 млн.чол. вибули із складу робочої сили; 4 млн 600 тис. – безробітні; 1 млн чол. – працівники, що зайняті неповний робочий день чи тиждень. Визначити величину робочої сили та рівень безробіття.

Розв'язання

Чисельність робочої сили = Загальна чисельність населення – чисельність непрацездатних (діти до 16 років та особи, що знаходяться в тривалій ізоляції) – працівники, які вибули із складу робочої сили = 100 – 24 – 30 = 46 (млн чол.).

$$\text{Рівень безробіття} = \frac{\text{чисельність...безробітних}}{\text{чисельність...робочої сили}} \times 100\% = \frac{4,6}{46} \times 100\% = 10\%$$

2. У 2003р. економіка розвивалась в умовах повної зайнятості при рівні безробіття 6%. Визначити за даними 2004 р.:

а) різницю між фактичним і потенційним обсягом ВВП (у абсолютному і відносному рівні);

б) використовуючи закон Оукена, визначити рівень безробіття у 2005 р. ($\beta=2,5$).

Рік	Потенційний ВВП (млрд грн)	Фактичний ВВП (млрд грн)
2003	3000	3000
2004	3800	3705
2005	4125	3712,5

Питання для контролю знань

1. Чим визначається обсяг ринку праці?
2. У чому полягає суть моделі рівноважного стану ринку праці?
3. Розкрийте зміст основних теорій функціонування ринку праці.
4. Назвіть основні правові, економічні та соціальні передумови, що забезпечують нормальне функціонування ринку праці.
5. Назвіть особливості формування ринку праці України.
6. Розкрийте зміст і принципи формування державної політики зайнятості населення.
7. У чому полягає суть та зміст кривої Філіпса у короткостроковому та довгостроковому періодах?
8. За якими напрямками здійснюється програмний метод регулювання зайнятості населення?
9. Розкрийте напрямки та зміст державної політики зайнятості в Україні.
10. Що таке економічна нерівність?
11. Визначте зміст кривої Лоренца.
12. Яким чином держава здійснює соціальний захист населення?

Тема 11

ДОВГОСТРОКОВЕ ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ І ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК

11.1. Фактори економічного зростання

Економічне зростання – це збільшення реального доходу в економіці ВВП, ВНД, НД чи зростання реального випуску в розрахунку на душу населення.

Економічне зростання є основою і складової економічного розвитку. Економічний розвиток – це перехід економіки від одного якісного стану до іншого за умови, що в новому періоді не тільки збільшується виробництво товарів і послуг, а й виробляються нові товари і послуги на основі нових технологій. Економічний розвиток неможливий без економічного зростання (який відбиває кількісні зміни економіки, а економічне зростання – якісні).

У короткостроковому періоді економічне зростання може бути досягнуте на основі *екстенсивних факторів*, тобто за рахунок залучення у виробництво всіх наявних невикористаних ресурсів. Довгострокове зростання являє собою процес збільшення потенціального рівня випуску на основі переважно *інтенсивних факторів*.

Економічне зростання можна розглядати як довгостроковий аспект динаміки збільшення сукупної пропозиції чи потенційного обсягу випуску.

Для виміру економічного зростання використовуються показники абсолютного приросту чи темпів приросту реального обсягу випуску в цілому, чи в розрахунку на душу населення:

$$Y_t = Y_t - Y_{t-1}$$

де t – індекс часу.

Економічне зростання є основою і складовою економічного розвитку.

Економічний розвиток – це перехід від одного стану економіки до іншого за умови, що в новому періоді не тільки збільшується виробництво товарів і послуг, а й виробляються нові товари і послуги з використанням нових технологій. Економічний розвиток не може відбуватися при відсутності економічного зростання. У такий спосіб економічне зростання відбиває кількісні зміни економіки, а економічний розвиток – якісні.

Макроекономічні фактори економічного розвитку підрозділяють на такі групи:

1. Фактори пропозиції, що визначають здатність до економічного розвитку:

- ◆ кількість і якість природних ресурсів;
- ◆ кількість і якість трудових ресурсів;
- ◆ обсяг основного капіталу;
- ◆ нові технології – НТП.

2. Фактори попиту:

- ◆ повне використання всіх ресурсів;
- ◆ підвищення рівня сукупних витрат.

3. Фактори розподілу. Раціональний розподіл ресурсів і доходів для максимізації виробництва продукції.

Ефективність використання факторів економічного розвитку відбивають показники:

1. Ресурсомісткість продукції – враховує повноту використання і переробки природних ресурсів.

2. Продуктивність праці – відбиває рівень кваліфікації й організації праці.

3. Фондовіддача – відбиває рівень використання основного капіталу.

Взаємодія усіх факторів економічного росту формує виробничі можливості економіки.

11.2. Кейнсіанські моделі зростання

Кейнсіанська модель зростання заснована на тім, що умовою збалансованого росту економіки є збільшення сукупного попиту, а основним фактором зростання виступають капіталовкладення (інвестиції).

Кейнсіанські моделі економічного зростання поєднують сукупний попит та сукупну пропозицію для досягнення динамічної рівноваги ($AS = AD$) в економіці. Основною змінною, за допомогою якої можна керувати економічним зростанням, є інвестиції.

Найпростішою моделлю зростання вважається *модель Є.Домара*. Умови які допускає модель:

1. В економіці неповна зайнятість трудових ресурсів, надлишок пропозицій праці.
2. Технологія виробництва представлена виробничою функцією Леонтьєва з постійною граничною продуктивністю капіталу.
3. Вибуття капіталу відсутнє, випуск залежить тільки від капіталу, а ціни стабільні.
4. Фактором збільшення попиту та пропозиції в економіці є приріст інвестицій.

Якщо за період інвестиції ростуть на ΔI , то AD зростає таким чином:

$$\Delta AD = \Delta I \times m = \Delta I \times \frac{1}{1-b} = \Delta I \times \frac{1}{s},$$

де s – гранична схильність до заощадження.

Зростання пропозиції становить:

$$\Delta Y_{AS} = a \times \Delta K,$$

де: a – гранична продуктивність капіталу (за умовою моделі – постійна);

K – приріст капіталу.

Приріст капіталу забезпечується відповідним обсягом інвестицій I , тому $\Delta Y_{AS} = a \times \Delta K$, можна записати як: $\Delta Y_{AS} = a \times I$.

У даній моделі рівноважне економічне зростання буде досягнуте за умови рівності попиту та пропозиції:

$$\Delta I \times \frac{1}{s} = a \times I.$$

В умовах рівноваги $I=S$, а $S=s \cdot Y$. Зростання інвестицій залежить від s , – граничної схильності до заощадження. Така динамічна рівновага непостійна.

Наступною моделлю економічного зростання є *модель Р.Ф.Харрода*. Ця модель включає ендогенну функцію інвестицій і заснована на принципі акселератора і чеканнях підприємців. Відповідно до принципу акселератора будь-яке зростання (скорочення) доходу викликає зростання (скорочення) капіталовкладень, пропорційне зміні доходу.

Сутність процесу акселерації полягає в тім, що ріст попиту (чи доходів) діє як прискорювач (акселератор) ступеня росту інвестицій. Нові інвестиції (в основному в сфері основного капіталу) зростають швидше, ніж обсяг виробництва. Це пояснюється тим, що зростаючий попит стимулює інвестиції, що випереджають за темпами росту збільшення випуску. Вартість нових машин і устаткування розраховані на кілька років, що перевершує вартість річного випуску товарів.

Акселератор можна визначити як відношення приросту капіталовкладень до приросту споживання:

$$A = \frac{\Delta I}{\Delta C}$$

Рівноважний темп приросту обсягу випуску визначається в моделі Харрода:

$$\frac{\Delta Y}{\Delta Y_{t-1}} = \frac{s}{A - s}.$$

Харрод розрізняв гарантований і природний темп росту.

Гарантований темп забезпечує повне використання виробничих потужностей (капіталу), але при такому зростанні не завжди досягається повна зайнятість.

Природний темп росту – це максимальний темп росту за рахунок зростання зайнятості і технічного прогресу.

Умовою довгострокової динамічної рівноваги Харрод вважав рівність гарантованого, природного і фактичного темпів росту. Але така рівність не може бути довгостроковою через нестабільність інвестицій. Динамічна рівновага в моделі Харрода також нестабільна.

У кейнсіанській теорії обидві моделі іноді поєднують у модель Харрода-Домара. Основними її положеннями є таке: при даних технічних умовах виробництва темп економічного зростання визначається величиною граничної схильності до заощадження, а динамічна рівновага може існувати в умовах неповної зайнятості (моделі відповідали економічним умовам 50–70-рр.)

11.3. Неокласичні моделі зростання

Основною неокласичною моделлю економічного зростання є *модель Р.Солоу*. Умовою рівноваги економічної системи є рівність $AD=AS$. Солоу розробив модель довгострокової динамічної рівноваги.

Сукупний попит у моделі Солоу визначається інвестиціями і споживанням $y=i+c$, де i й c – інвестиції і споживання на 1 зайнятого. В умовах рівноваги інвестиції = заощадженням і пропорційні доходу.

Пропозицію в моделі Солоу задано функцією:

$$Y = F \times (K, L \times E),$$

де: R – капітал;

L – чисельність зайнятих,

$L \times E$ – ефективність праці. Передбачається, що технічний прогрес здійснюється шляхом росту ефективності праці – E з постійним темпом.

Технологічний прогрес у моделі Солоу є єдиною умовою безупинного зростання рівня життя. Можливість технологічного прогресу залежить від рівня заощаджень в економіці. У мо-

делі Солоу технологічний прогрес є умовою безупинного економічного росту в умовах рівноваги при повній зайнятості ресурсів.

Неокласики доводили, що тільки конкурентна ринкова система в стані забезпечити збалансоване економічне зростання. Також важливим фактором росту є стійка грошова система. Умовою збалансованого довгострокового росту Р.Солоу називав відсутність втручання держави, як фактора порушення стабільності.

Таким чином Солоу виділив ще один фактор економічного росту (крім інвестицій і росту зайнятості) – технічний прогрес.

Завдання до практичного виконання **Визначити правильну відповідь**

1. За основу зростання в моделі Р. Солоу береться зростання:
 - 1) продуктивності праці;
 - 2) продукту;
 - 3) рівня цін;
 - 4) зайнятості.

2. Неокейнсіанська модель економічного зростання базується:
 - 1) на моделі AD-AS;
 - 2) на моделі взаємодії мультиплікатора і акселератора;
 - 3) на моделі IS-LM;
 - 4) усі відповіді неправильні.

3. Найбільш суттєва причина економічного зростання у розвинутих країнах – це:
 - 1) зростання кваліфікації робочої сили;
 - 2) збільшення обсягу капіталу, що застосовується;
 - 3) технологічні зміни у виробництві;
 - 4) реалізація грошово-кредитної та фіскальної політики, яка сприяє економічному зростанню.

4. Яка з перерахованих країн досягла за останні десятиріччя найбільш високих темпів економічного зростання:

- 1) США;
- 2) Японія;
- 3) ФРН;
- 4) Великобританія?

5. Дані про зростання реального обсягу ВВП на душу населення і реального обсягу ВВП:

- 1) занижують економічне зростання, оскільки вони не беруть до уваги фактор забруднення навколишнього середовища.
- 2) занижують економічне зростання, бо вони не беруть до уваги скорочення робочого часу, що має місце;
- 3) свідчать, що реальний обсяг ВВП на душу населення завжди зростає швидше, ніж сумарний реальний обсяг ВВП;
- 4) перебільшують економічне зростання, оскільки вони не беруть до уваги поліпшення життя.

6. Економічне зростання може бути проілюстровано:

- 1) рухом точки по кривій виробничих можливостей;
- 2) зрушенням вліво кривої виробничих можливостей;
- 3) зрушенням вправо кривої виробничих можливостей.

7. Модель зростання Солоу передбачає, що виробнича функція характеризується:

- 1) спадною віддачею від масштабу;
- 2) постійною віддачею від масштабу;
- 3) зростаючою віддачею від масштабу;
- 4) незмінним граничним продуктом;
- 5) зростаючим граничним продуктом.

8. Економічне зростання графічно можна проілюструвати:

- 1) рухом від однієї точки до іншої по кривій виробничих можливостей;
- 2) рухом від однієї точки до іншої за межами кривої виробничих можливостей;

- 3) переміщенням кривої виробничих можливостей вправо;
- 4) усі твердження неправильні.

9. Модель Солоу не припускає, що:

- 1) обсяг національного продукту є постійним;
- 2) віддача від масштабу є постійною;
- 3) граничні продукти праці й капіталу є спадними;
- 4) обсяг національного продукту залежить від капіталу, праці й технології;
- 5) споживання залежить лише від доходу.

10. Що не є аргументом прихильників економічного зростання:

- 1) економічне зростання є єдиним шляхом до поліпшення матеріального достатку й підвищення життєвого рівня;
- 2) економічне зростання забезпечує людині триваліший відпочинок і подовжує життя;
- 3) економічне зростання дає змогу нації зберігати державну незалежність;
- 4) економічне зростання забезпечує пряму залежність між збільшенням кількості товарів та послуг і оздоровленням довкілля;
- 5) дає змогу розширювати розвідані запаси ресурсів і створювати нові, відкривати або розробляти замітники наявних ресурсів.

11. Що не є аргументом противників економічного зростання:

- 1) світова економіка використовує ресурси і нагромаджує відходи темпами, які планета не може витримати;
- 2) подальший прогрес у розвинутих країнах здебільшого означає задоволення щоразу менш значущих потреб;
- 3) унаслідок надмірного виснаження землі здатність планети прогодувати населення зменшується;
- 4) економічне зростання полегшує розв'язання проблеми обмеженості ресурсів;

5) нагромадження відходів пригнічує абсорбційну здатність світової екологічної системи?

12. Економічне зростання означає:

- 1) забезпечення повної зайнятості;
- 2) збільшення ресурсів та можливостей для виробництва;
- 3) збільшення кількості вироблених товарів і послуг;
- 4) переміщення кривої виробничих можливостей вліво;
- 5) усі твердження неправильні.

13. Для визначення рівня економічного розвитку країни використовують низку показників, окрім:

- 1) валового внутрішнього продукту на душу населення;
- 2) показників ефективності функціонування економіки, що обчислюються на підставі ВВП;
- 3) виробництва і споживання деяких ключових видів продукції;
- 4) показників рівня заощаджень у національній економіці;
- 5) показників рівня та якості життя населення.

14. Якщо національна економіка перебуває у стаціонарному стані, то, згідно з моделлю Солоу, рівень заощаджень не визначає на працівника:

- 1) обсягу продукту;
- 2) споживання;
- 3) капіталу;
- 4) приросту продукту;
- 5) інвестиції.

15. Яка закономірність не простежувалася в економічному зростанні розвинутих країн у ХХ ст.:

- 1) підвищення продуктивності праці;
- 2) виразна динаміка капіталомісткості продукції;
- 3) зростання реальної заробітної плати;
- 4) помітне збільшення частки капіталу в національному доході;
- 5) підвищення капіталоозброєності праці?

16. Яке твердження неправильне:

- 1) коефіцієнт природного приросту населення в Україні та кількох інших державах є від'ємною величиною;
- 2) розрив у доходах між багатими і бідними націями у другій половині ХХ ст. значно збільшився;
- 3) високорозвинені країни ставлять на порядок денний реформу міжнародних економічних відносин – створення так званого нового економічного порядку;
- 4) Україна порівняно з іншими пострадянськими країнами зробила перші незалежні кроки за найнесприятливіших умов.

17. Визначіть, до якої з двох фаз економічного циклу рецесії (Р) чи буму (Б) відносяться перераховані процеси:

- 1) Зростання державних інвестицій (I_G);
- 2) Зростання державних витрат (G);
- 3) Зростання інвестицій у приватному секторі (I_g);
- 4) Скорочення прибутку;
- 5) Зростання податкових надходжень (T);
- 6) Зростання попиту на працю (L^D);
- 7) Зростання державних трансфертних платежів (T_r);
- 8) Зростання рівня процентної ставки (i);
- 9) Падіння курсу акцій;
- 10) Зростання номінальної заробітної плати (W).

Практичні завдання

1. *Приклад розв'язання задач:*

Економіка країни характеризується виробничою функцією $Y = A \times K^{0,4} \times L^{0,6}$. Темп зростання капіталу становить 3%, а чисельності зайнятих 2%. Продуктивність виробничих факторів зростає з темпом 1,5% за рік. Як зміниться обсяг виробництва?

Розв'язання:

В неокласичній моделі зростання використовується виробнича функція типу $Y = AF(K, L)$. Обсяг виробництва залежить від внеску факторів виробництва K, L , а також від технології. Виробнича функція має постійну віддачу від масштабу, тобто збільшення всіх факторів у певному ступені призводить до відповідного зростання випуску. Зміни випуску можна представити так:

$$\Delta Y = F(K, L) \times \Delta A + MPK \times \Delta K + MPL \times \Delta L,$$

де MPK та MPL – граничні продуктивності відповідних факторів. Поділимо даний вираз на $Y = AF(K, L)$:

$$\frac{\Delta Y}{Y} = \frac{\Delta A}{A} + \frac{MPK}{Y} \times \Delta K + \frac{MPL}{Y} \times \Delta L.$$

Другий і третій доданки помножимо та поділимо на K і L :

$$\frac{\Delta Y}{Y} = \frac{\Delta A}{A} + \left(K \times \frac{MPK}{Y}\right) \times \frac{\Delta K}{K} + \left(L \times \frac{MPL}{Y}\right) \times \frac{\Delta L}{L}.$$

У дужках – частки праці і капіталу у загальному випуску. За умови постійної віддачі від масштабу сума цих часток дорівнює одиниці. За таких умов:

$$\frac{\Delta Y}{Y} = \frac{\Delta A}{A} + \alpha \frac{\Delta K}{K} + (1 - \alpha) \frac{\Delta L}{L},$$

де α – частка капіталу, а $(1 - \alpha)$ – частка праці у доході, A – загальна продуктивність факторів.

У наведеній функції $Y = A \times K^{0,4} \times L^{0,6}$, показники ступеня є одночасно і частками факторів у доході, тобто:

$$\frac{\Delta Y}{Y} = \frac{\Delta A}{A} + 0,4 \frac{\Delta K}{K} + 0,6 \frac{\Delta L}{L}.$$

З урахуванням наявних даних:

$$\frac{\Delta Y}{Y} = 1,5\% + 0,4 \times 3\% + 0,6 \times 2\% = 3,9\%.$$

Таким чином, випуск зростає із темпом 3,9 % за рік.

2. Нехай обсяг капіталу становить 250 одиниць, норма амортизації – 10 %, а обсяг національного продукту – 50 одиниць. За якого рівня заощаджень обсяг капіталу не змінюватиметься?

3. Припустимо, що єдиними компонентами сукупного попиту в країні є інвестиції та споживання. MPC дорівнює 0,8, а капіталомісткість продукції – 2. У вихідному році ВВП країни становив 100 одиниць. Визначте, яким буде ВВП країни через три роки.

4. В умовній закритій країні рівноважний НД (Y) нижчий за НД повної зайнятості (Y^*) на 100 (у.г.о.). Поведінка макроекономічних суб'єктів характеризується такими рівнями:

$$C = 0,8Y + 80; I = 0,1Y + 40; G = T; T(Y) = 0,25.$$

Визначіть:

- а) НД повної зайнятості (Y^*);
- б) На скільки треба змінити обсяг заощаджень (S), щоб при $G = T$ забезпечити $Y = Y^*$;
- в) Як треба змінити інвестиції (I), щоб забезпечити рівновагу в умовах повної зайнятості ($Y = Y^*$);
- г) Як треба змінити податкову ставку $T(Y)$, щоб забезпечити повну зайнятість, за умови, що G не змінюється.

5. В умовах рівноваги на товарному ринку і повної зайнятості фактичні сукупні витрати приватної економіки закритого типу дорівнюють 120 млрд грн, а потенційний ВВП складає 100 млрд грн, $m = 0,2$. Чому дорівнює інфляційний розрив?

6. У приватній економіці закритого типу ВВП = 100 млрд грн, споживчі витрати – 80 млрд грн, заощадження – 20 млрд грн, а

заплановані інвестиції – 30 млрд грн. Чому дорівнюють незаплановані інвестиції? Рецесійний розрив складає 20 млрд грн, фактичний ВВП – 100 млрд грн, а $m = 0,2$. Чому дорівнює потенційний ВВП?

Питання для контролю знань

1. Дайте визначення категорій “економічне зростання” і “економічний розвиток”. Поясніть різницю між ними.
2. Назвіть ознаки кожного типу економічного зростання.
3. Перелічіть основні фактори економічного зростання.
4. Поясніть економічний зміст кривої виробничих можливостей. Як ця крива ілюструє економічне зростання?
5. Поясніть суть маржиналістського та структуралістського підходів стосовно впливу різних факторів на економічне зростання.
6. Якими заходами держава може стимулювати економічне зростання?
7. У чому полягає особливість неокейнсіанських і неокласичних моделей економічного зростання?
8. Розкрийте зміст і визначте основні рівняння моделі Харрода.
9. У чому полягає різниця між “гарантованим” і “природним” темпом зростання в моделі Харрода?
10. Охарактеризуйте основні риси моделі Домара-Харрода. Як визначається економічне зростання за цією моделлю?
11. Які головні риси моделі Солоу?

Література

1. *Агапова Т.А., Середина С.Ф.* Макроэкономика: Учебник / Под общей редакцией А.В.Сидоровича; МГУ, 4-е изд., – М.: Изд-во “Дело и сервис”, 2001. – 448с.
2. *Базилевич В.Д.* Макроэкономика: Навч. посібник. – К.: Вид-во Держ. торг.-екон. ун-ту, 1995. – 240 с.
3. *Базилевич В.Д., Баластрик Л.О.* Макроэкономика: Опорний конспект лекцій. – К.: Четверта хвиля, 1997. – 224 с.
4. *Базилевич В.Д., Баластрик Л.О.* Макроэкономика: Тести, ситуаційні завдання, практикум розв'язання. – К: Четверта хвиля, 1997. – 144 с.
5. *Блауг М.* Экономическая мысль в ретроспективе: Пер. с англ. – М.: Дело ЛТД, 1994. – 687 с.
6. *Бункина М.К., Семенова В.А.* Макроэкономика (основы экономической политики). – М.: АО “ДИС”, 1996. – 320 с.
7. *Гайгер, Линвуд Т.* Макроэкономическая теория и переходная экономика: Пер. с англ. – М.: ИНФРА, 1996. – 560 с.
8. *Макроэкономика: Учебник / В. Гальперин, П. Гребенников, А. Леусский, Л. Тарасевич;* Общая ред. *Л.С. Тарасевича.* – СПб.: Экон. шк., 1994. – 400 с.
9. *Геблер Иоахим.* Макроэкономика: Учеб. пособ. для студ. экон. вузов. – К.: УМКВО, 1993. – 559 с.
10. *Геблер И.* Макроэкономика: Навч. посібник: пер. з нім. / За ред. *Р.М. Березюка, А.Ф. Мельник;* Пер. з нім. – К.: НМК ВО, 1993. – 400 с.
11. *Долан Э. Дж., Линдсей Д.* Макроэкономика. – СПб., 1994. – 402 с.
12. *Дорнбуш Р., Фишер С.* Макроэкономика: Пер. с англ. – М.: Изд-во МГУ; ИНФРА-М, 1997. – 784 с.
13. *Економічна теорія: Підручник /* За ред. *В.М. Тарасевича.* – Дніпродзержинськ: ДДТУ, 2005. – 784с.
14. *Зайдель Р., Теммен Р.* Основы учений об экономике. – М.: Дело ЛТД, 1994. – 398 с.
15. *Ивашковский С.Н.* Макроэкономика: Учебник.– 2-е изд., испр., доп. – М.: Дело, 2002. – 472 с.

16. *Костюк В.Н.* Макроэкономика: Курс лекций. – М.: Центр, 1998. – 384 с.
17. *Майкл Бурда, Чарльз Виплош.* Макроекономіка. Європейський контекст. – К.: Основи, 1998. – 667 с.
18. *Макконнелл К.Р., Брю С.Л.* Экономикс: Принципы, проблемы и политика: В 2-х т. – М.: Республика, 1992. – 800 с.
19. *Макроэкономика* / Под ред. *Е.Б. Яковлевой.* – СПб.: Поиск, 1997. – 380 с.
18. *Мэнькью Н.Г.* Макроэкономика: Пер. с англ. – М.: Изд-во МГУ, 1994. – 736 с.
20. *Общая экономическая теория (политэкономия): Учеб.* / Под общей ред. *В.И. Видятина, Г.П. Журавлевой.* – М.: ПРОМО-Медиа, 1995. – 690 с.
21. *Овчинников Г.П.* Макроэкономика. – СПб., 1993. – 230 с.
22. *Савченко А.Г., Пухтаєвич Г.О.* Макроекономіка: Підручник. – К.: Либідь, 1999. – 288 с.
23. *Сакс Дж.Д., Ларрен Ф.Б.* Макроэкономика. Глобальный поход: Пер. с англ. – М.: Дело, 1996. – 847 с.
24. *Семьюелсон Пол А., Нордгауз Вильям Д.* Макроекономіка: Пер. з англ. – К.: Основи, 1995. – 573 с.
25. *Соболев В.М.* Макроэкономика. – Харьков: НВФ “Студцентр”, 1997. – 224 с.
26. *Степан Панчишин.* Макроекономіка. – К.: Наук. ред. ун-ту, 2002. – 380 с.
27. *Тодаро М.П.* Экономическое развитие: Ученик: Пер. с англ./ Под ред. *С.М. Яковлева, Л.Е. Зевина.* – М.: ЮНИТИ, 1997. – 671 с.
28. *Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Д.* Экономика. – М.: Дело, 1993. – 829 с.
29. *Кейнс Дж.* Общая теория занятости, процента и денег. Антология экономической классики / Предисловие и составление *И.А. Столярова.* – М.: “ЭКОНОВ-Ключ”, 1991. Гл. 3.

Зміст

ПЕРЕДМОВА	3
Тема 1. ПРЕДМЕТ І МЕТОД МАКРОЕКОНОМІКИ	5
1.1. Предмет і об'єкт макроекономіки	5
1.2. Метод макроекономіки та макроекономічні моделі	7
1.3. Модель кругових потоків. Загальні умови макроекономічної рівноваги	8
Завдання до практичного виконання	10
Тема 2. МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ ТА МЕТОДИ ЇХ ВИМІРУ	15
2.1. Показники результатів економічної діяльності	15
2.2. Номінальні і реальні макроекономічні показники	19
Завдання до практичного виконання	20
Тема 3. ЗАГАЛЬНА МАКРОЕКОНОМІЧНА РІВНОВАГА: МОДЕЛЬ СУКУПНОГО ПОПИТУ ТА СУКУПНОЇ ПРОПОЗИЦІЇ	28
3.1. Сукупний попит і фактори, що його визначають	28
3.2. Сукупна пропозиція: класична і кейнсіанська модель	30
3.3. Макроекономічна рівновага в моделі сукупного попиту та сукупної пропозиції	34
Завдання до практичного виконання	36
Тема 4. МОДЕЛІ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ РІВНОВАГИ	43
4.1. Умови макроекономічної рівноваги в класичній і кейнсіанській моделях	43
4.2. Компоненти сукупного попиту і їхня характеристика	44
4.3. Фактичні і плановані витрати. Хрест Кейнса	47
Завдання до практичного виконання	51
Тема 5. МАКРОЕКОНОМІЧНА НЕСТАБІЛЬНІСТЬ	58
5.1. Циклічність як форма економічного розвитку	58
5.2. Зайнятість і безробіття	61
5.3. Інфляція та її наслідки	63
Завдання до практичного виконання	68

Тема 6. БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА	76
6.1. Короткострокові і довгострокові цілі бюджетно-податкової політики і її інструменти	76
6.2. Мультиплікатори державних витрат і податків	77
6.3. Дискреційна і недискреційна фіскальна політика	80
6.4. Бюджетний дефіцит і надлишок	81
Завдання до практичного виконання	84
Тема 7. ГРОШОВИЙ РИНОК ТА БАНКІВСЬКА СИСТЕМА	92
7.1. Функціональні форми та теорії попиту на гроші	92
7.2. Модель пропозиції грошей	94
7.3. Рівновага на грошовому ринку	96
7.4. Структура банківської системи та інструменти кредитно-грошової політики	98
7.5. Механізм реалізації кредитно-грошової політики	100
7.6. Взаємозв'язок фіскальної і монетарної політики	101
Завдання до практичного виконання	102
Тема 8. МАКРОЕКОНОМІЧНА РІВНОВАГА НА ТОВАРНОМУ ТА ГРОШОВОМУ РИНКАХ. МОДЕЛЬ IS-LM	111
8.1. Основні змінні і рівняння моделі IS-LM	111
8.2. Відносна ефективність бюджетно-податкової і кредитно-грошової політики	114
Завдання до практичного виконання	118
Тема 9. ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ	125
9.1. Міжнародні економічні відносини і теорія порівняльних переваг	125
9.2. Платіжний баланс	127
9.3. Механізм зовнішньоекономічної політики	131
Завдання до практичного виконання	134
Тема 10. РИНОК ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА	141
10.1. Ринок праці та механізм його функціонування	141
10.2. Державне регулювання зайнятості	146
10.3. Економічна нерівність та політика соціального захисту населення	149
Завдання до практичного виконання	151

Тема 11. ДОВГОСТРОКОВЕ ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ І ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК	155
11.1. Фактори економічного зростання	155
11.2. Кейнсіанські моделі зростання	157
11.3. Неокласичні моделі зростання.....	159
Завдання до практичного виконання	160
ЛІТЕРАТУРА	168

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

**І.І. Вініченко, О.В. Гончаренко,
Н.В. Дацій, С.О. Корецька**

МАКРОЕКОНОМІКА

Навчальний посібник

Керівник видавничих проєктів – *Б.А.Сладкевич*
Редактор – *Л.І. Єросова*
Комп'ютерний набір і верстка – *І.В. Марченко*
Дизайн обкладинки – *Б.В. Борисов*

Підписано до друку 22.03.2006 Формат 60x84 1/16.
Друк офсетний. Гарнітура PetersburgС.
Умовн. друк. арк. 11.

Видавництво “Центр навчальної літератури”
вул. Електриків, 23
м. Київ, 04176
тел./факс 425-01-34, тел. 451-65-95, 425-04-47, 425-20-63
8-800-501-68-00 (безкоштовно в межах України)
e-mail: office@uabook.com
сайт: WWW.CUL.COM.UA

Свідоцтво ДК №1014 від 16.08.2002